

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

На правах рукопису

Нагірний Микола Зіновійович

УДК 94 (497.5) “1990-1999”

**РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ:
ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК У 1990-х РОКАХ**

Спеціальність 07.00.02 – Всесвітня історія

**Дисертація на здобуття
наукового ступеня кандидата
історичних наук**

Науковий керівник
Кріль Михайло Михайлович
доктор історичних наук, професор

Львів – 2004

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історіографія та джерела	10
1.1. Історіографія проблеми	10
1.2. Характеристика джерел	19
Розділ 2. Утворення Республіки Хорватія	26
2.1. Поглиблення кризових явищ у СФРЮ і партійна структуризація національно-демократичного руху в Хорватії на зламі 1980–90-х рр.	26
2.2. Конституювання республіки та проголошення її незалежності	38
Розділ 3. Хорватсько-сербська війна	56
3.1. Причини і початок воєнних дій	56
3.2. Роль міжнародного чинника у врегулюванні конфлікту	77
3.3. Відновлення територіальної цілісності Хорватії	96
Розділ 4. Політична еволюція суспільства	111
4.1. Діяльність адміністрації Ф.Туджмана	111
4.2. Організаційний розвиток партійно-політичної системи ...	126
4.3. Національне питання і спроби його законодавчого вирішення	138
Розділ 5. Зовнішня політика Хорватії	159
5.1. Політика адміністрації Ф.Туджмана на Балканах	159
5.2. Відносини з країнами ЄС і США	169
5.3. Хорватсько-українські взаємини	176
Висновки	182
Список використаних джерел і літератури	188

ВСТУП

Друга половина 80-х років ХХ ст. характеризується загостренням кризових явищ у європейських країнах так званого соціалістичного табору. Значно посилилися демократичні процеси в Центрально-Східній Європі. На новому історичному етапі цей регіон опинився у стані заперечення перетворень другої половини 40-х років ХХ ст., які проводилися внаслідок диктату СРСР. Необхідність перегляду існуючої точки зору на соціалізм радянського зразка стимулювала пошук нових суспільних орієнтирів у більшості країн Центрально-Східної Європи.

Наприкінці 80-х років правляча верхівка держав Варшавського блоку вже втратила безумовну підтримку СРСР. Водночас офіційна Москва відмовилась від „доктрини Брежнєва”, що фактично обмежувала суверенітет блокових прорадянських країн. Все це сприяло падінню державно-політичних режимів у регіоні.

Європейські демократичні революції 1989 р. були підготовлені процесом визрівання громадянського суспільства. Його елементи вже існували у самій тоталітарній системі, але поза її владними структурами. Ці революції були відповіддю на загальну кризу комунізму.

Особливою специфікою відзначалися суспільні і політичні процеси в СФРЮ. Югославія була не тільки самостійним автохтонним явищем, а й особливим європейсько-середньоземноморським світом. Заселена переважно слов'янами, вона геополітично належала до центральноєвропейського, дунайського, балканського і середземноморського регіонів.

Принципи, закріплені в останній конституції, прийнятій при житті Йосипа Броз Тіто, на яких ґрунтувалася Югославська федерація, у 80-і роки перестали забезпечувати єдність її складових частин. Система федеративного

устрою, що склалася під впливом численних політичних та соціально-економічних факторів, почала розпадатись. Внаслідок гострих дискусій між керівництвом Союзу комуністів Югославії та його республіканськими організаціями стосовно подальших принципів функціонування партії СКЮ перестав існувати як єдина загальнофедеральна політична сила. Після його розпаду прискорилися дезінтеграційні процеси в СФРЮ. Вони поставили під загрозу цілісність Югославської держави, стимулювали посилення національних рухів. Все більшої актуальності набували гасла реалізації національної ідеї.

Велика зовнішня заборгованість призвела до різкого зниження життєвого рівня населення. Югославія почала суттєво відставати від розвитку демократизаційних процесів у Центральній Європі, внаслідок чого у певній мірі втратила значення „стратегічної буферної держави” між Сходом і Заходом. На цьому тлі суперечності у суспільстві набували етно-політичного та міжконфесійного забарвлення. Революційні події в Югославії розвивалися паралельно з розпадом країни і призвели до тривалого міжнаціонального конфлікту і війни.

У зв'язку з цим існувала певна загроза того, що воєнні дії поширяться на територію сусідніх держав. Гостро постало питання щодо недопущення виникнення подібних криз в інших потенційних гарячих точках. Розвиток подій у регіоні викликав серйозні сумніви щодо ефективності існуючих механізмів урегулювання таких конфліктів. Суспільно-політична криза в СФРЮ загострила найважливіше питання будівництва держави і нації: чи повинен принцип національного самовизначення автоматично вести до державності, чи національні домагання можна задовольнити в іншій формі. Постала проблема, як примирити намагання до самовизначення територіальних одиниць із принципом непорушності кордонів, зафіксованим у Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.

СФРЮ не вдалося зберегти своєї територіальної єдності, і впродовж 1991-1992 рр. вона розпалася на п'ять незалежних країн. Однією з новопосталих держав, що виникли на руїнах Югославії, стала Хорватія. Вона одразу ж зіштовхнулася з низкою проблем. Найголовнішими з них були конституювання республіки, відстоювання цілісності своїх кордонів, питання статусу сербської меншини та представників інших національностей, міжнародне визнання та інтеграція у європейський простір. Невідкладного вирішення потребували також розбудова держави та функціонування державного апарату, рух у напрямку демократичного розвитку країни та питання основних прав і свобод людини.

Спостерігається багато спільного у недавньому історичному минулому України та Хорватії, які входили до складу багатонаціональних СРСР і СФРЮ. Ці республіки були одними з найбільш розвинутих в економічному плані у цих державних формуваннях. Саме їхні декларації про незалежність фактично поклали початок незворотному розпадові багатонаціональних держав. Подібність знаходимо також у внутрішньо- та зовнішньополітичному розвитку Хорватії та України. Окремі відмінності стосувалися способу відокремлення і характеру стосунків з колишніми метрополіями.

Тема становлення і розвитку незалежної Хорватської держави маловивчена і практично в українській історіографії не розроблена. Тому її **актуальність** спонукає хоча б частково заповнити цю прогалину. Недостатня обізнаність з проблемами сучасної історії Хорватської держави, як у суспільно-політичному, так і в науково-пізнавальному плані й зумовила вибір теми „Республіка Хорватія: державно-політичний розвиток у 1990-х роках” як предмету дослідження. Тим більше, що останнім часом намітилась активізація хорватсько-українських стосунків та поглиблення співпраці між обома державами у різних сферах.

Дисертант ставить своєю **метою** висвітлити процес становлення Республіки Хорватія та політичний розвиток впродовж першого десятиліття її існування. Такий підхід визначив відповідно конкретні **завдання** дисертаційного дослідження:

- з'ясувати умови, за яких стала реальною можливість створення незалежної Хорватської держави;
- встановити основні етапи її конституювання;
- розглянути причини і характер хорватсько-сербського конфлікту;
- охарактеризувати внутрішньо- і зовнішньополітичний розвиток країни;
- прослідкувати особливості входження Хорватії у міжнародні організації;
- дослідити хорватсько-українські міждержавні відносини цього часу;
- визначити місце і роль русинів й українців Хорватії у внутрішньополітичному житті країни.

Хронологічні межі роботи охоплюють останнє десятиліття ХХ ст. За нижню грань взято 1989 р., коли особливо загострилися кризові явища у СФРЮ і розпочалася партійна структуризація національно-демократичного руху в Хорватії. Верхня межа визначена зламом 1999-2000 рр. У цей час відбулася зміна влади, і як наслідок, зміна внутрішньополітичного курсу держави та її характеру стосунків із Заходом. Відхід на зламі тисячоліть від влади старої політичної еліти, яка стояла біля витоків незалежності Хорватії, дає підстави виділити це десятиліття у окремий період історії цієї країни і розглядати його початковим етапом її існування.

Географічні межі дисертаційної праці визначені сучасними державними кордонами Хорватії.

Об'єктом даного дослідження є Республіка Хорватія, наявні у ній політичні партії та їхні лідери, національні меншини, а також міжнародні організації, що займалися вирішенням хорватсько-сербського конфлікту.

Предметом дисертаційної праці стали суспільні і політичні процеси 1990-х років у Хорватії та їх науковий аналіз.

У ході дослідження даної теми автор намагався дотримуватись основоположних методологічних принципів історизму та об'єктивності. При написанні роботи було використано загальнонаукові, спеціально-історичні та конкретно-наукові **методи**: аналітичний, синтезуючий, узагальнюючий, хронологічний, порівняльний, систематизуючий.

Наукова новизна порушуваних проблем впливає з того, що у дисертації досліджувалися ті аспекти новітньої історії Хорватії, які ще не стали предметом детального аналізу в українській та хорватській історіографії. Чимала кількість питань, які піднімаються у даній роботі, в узагальнюючому плані взагалі не розглядалася. Комплексно досліджено суспільно-політичний розвиток країни впродовж першого десятиліття її існування. Досі це питання знайшло лише фрагментарне відображення у працях окремих зарубіжних та вітчизняних істориків. Вперше зроблено спробу ґрунтовно висвітлити діяльність української громади Республіки Хорватія протягом 1990-х рр., її внесок у конституювання цієї балканської держави, роль у міждержавних хорватсько-українських відносинах. У цьому полягає й **особистий внесок** дисертанта.

Практичне значення отриманих результатів у тому, що фактичні матеріали можуть використовуватися для подальшого вивчення сучасної історії Хорватії. Результати дослідження знадобляться також при підготовці спеціальних праць та робіт, підручників, навчальних посібників, енциклопедій, бібліографічних довідників тощо.

Дисертацію виконано в рамках дослідження проблеми „Історичні зв'язки зарубіжних слов'янських народів з Україною та українцями”. Таким чином, стало можливим заповнити певну прогалину у вітчизняній науці, що склалася з вивченням історії новостворених слов'янських країн.

Апробація дослідження. Тема кандидатської дисертації затверджена Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 25 квітня 2001 р. (протокол № 24/4). Робота виконувалася та обговорювалася на кафедрі історії слов'янських країн даного навчального закладу.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися автором на наукових колоквіумах та конференціях. Серед них такі:

- X Міжнародний славістичний колоквіум (Львів, 16–18 травня 2001 р.);
- XI Міжнародний славістичний колоквіум (Львів, 22–24 травня 2002 р.);
- XII Міжнародний славістичний колоквіум (Львів, 21-23 травня 2003 р.);
- VII Всеукраїнська науково-теоретична конференція “Українська періодика: історія і сучасність” (Львів, 17–18 травня 2002 р.);
- звітна конференція Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 15 лютого 2001 р.);
- звітна конференція Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 5-6 лютого 2003 р.).

Результати дисертації оприлюднені у 5 публікаціях, одна з яких у співавторстві. Загальний обсяг опублікованого тексту по темі дослідження складає 2,9 друкованих аркуші, у тому числі дисертанту безпосередньо належить 2,7 друкованих аркушів.

Головні тези дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. *Нагірний М.З.* Хорватські серби у першій половині 1990-х років: причини і характер збройного конфлікту // Проблеми слов'язознавства. – Львів, 2002. – Вип. 52. – С. 92–101.

2. *Нагірний М.З.* Конституювання Республіки Хорватія // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – № 5–6. – С. 351–361.

3. *Нагірний М.З.* Роль міжнародного чинника у врегулюванні міжнаціонального протистояння у Хорватії (за матеріалами преси) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаника. НДЦ періодики; Редкол.: М.М.Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 292–310.

4. *Нагірний М.З.* Питання свободи засобів масової інформації у Хорватії (90-і рр. ХХ ст.) // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. / За ред. М.Романюка. Львів. 2002. С. 551–556. (Співавтор – *М.Кріль*).

5. *Нагірний М.З.* Розвиток партійно-політичної системи Хорватії у 1990-х роках // Буковинський журнал. – Чернівці, 2003. – № 3–4. – С. 105–115.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

1.1. Історіографія проблеми

Проблеми, пов'язані зі становленням і розвитком Республіки Хорватія, певною мірою цікавили дослідників, які торкалися різних їхніх аспектів. Існуючі дослідження мають як описово-узагальнюючий характер, так і конкретно-фактологічний. Більшість з них стосуються політично-державної кризи СФРЮ та її наслідків.

Ряд дослідників зосередилося на аналізі внутрішньополітичного становища Югославії на зламі 80-90-х рр. ХХ ст. Процес розпаду Югославії та політика світового співтовариства на Балканах були у полі зору Є.Гуськової [97]. Цієї проблеми торкалися також українські дослідники [99; 103; 108; 116]. Ґрунтуючись на значній і різнобічній джерельній базі, достатньо виважено оцінює події на теренах колишньої СФРЮ С.Романенко. Однак у його праці відчувається певне негативне сприйняття національної політики хорватського уряду стосовно сербів під час конституювання республіки [113].

Більшості праць загально-історичного характеру хорватських істориків притаманна офіційна державницька позиція у висвітленні поставлених проблем [137; 141-143]. Дещо вирізняються погляди Д.Білянджича [118; 119], який, віддаючи належне ролі ХДС у відновленні самостійності республіки, наголошує і на конструктивній позиції хорватських комуністів, які усвідомили неминучість змін і всіляко боролися проти намагань централізувати Югославію.

Вчені також досліджували питання конституювання Хорватії та проголошення її незалежності, різні аспекти цієї проблеми (суспільно-

політичні, економічні тощо). Хорватський науковець Д.Маріян характеризує становище в Югославії напередодні хорватсько-сербського конфлікту, показує місце і роль ЮНА у намаганнях офіційного Белграда зупинити процес відокремлення Хорватії [136]. Інший хорват, Л.Веляк, розглядає феномен успіху ХДС і приходять до висновку, що хорвати підтримали цю партію, бо бачили в ній захист від реалізації ідей “Великої Сербії” [160]. Сербський дослідник С.Антонич, розглядаючи хорватські і словенські пропозиції переустрою СФРЮ, вважає, що в разі їх прийняття Югославія як федеративна держава перестала б існувати [117].

Низка праць стосується проблеми хорватсько-сербського збройного конфлікту, його причин, ходу воєнних дій.

У 1993 р. вийшов спецвипуск журналу “Društvena istraživanja”, присвячений хорватсько-сербському конфлікту – “Війна проти Хорватії” [124]. До збірника увійшли статті вчених, які досліджували різні аспекти цієї війни, названої у хорватській історіографії вітчизняною: її історичні причини (В.Шакич [146]), характер (З.Работег-Шарич, А.Брайша-Жданец [147]), етнічні чистки (С.Седлар, А.Тойчич [148]), героїчну оборону Вуковара (Й.Юрчевич [130]), наслідки конфлікту (С.Штерц, Н.Покос [152]) та його вплив на внутрішньополітичну ситуацію у Хорватії (С.Ріхтар [145]). Можна сказати, що “Війна проти Хорватії” – це одне з найважливіших і найкращих досліджень з даної теми.

Й.Юрчевич аналізує причини хорватсько-сербського конфлікту, виділяючи у ньому кілька етапів. Автор подає докладний опис так званої барикадної революції, під час якої серби встановили контроль над територіями Хорватії, де вони перебували у більшості [129].

Керівник дослідницької групи Інституту Міграції і етнічних досліджень із Загреба М.Доміні фокусує свою увагу на міграційних процесах у Хорватії під час хорватсько-сербського конфлікту. Претензії сербського населення на хорватську територію, яка нібито історично йому належить, вона називає невиправданими [98].

Ряд досліджень стосується становища Республіки Сербська Країна (РСК) у період її існування. Їх автори категоричні у несприйнятті хорватської влади. Й.Ілич проводить паралелі між політикою Республіки Хорватія та Незалежної Держави Хорватія (НДХ) [100]. К.Чавошкі, визнаючи право хорватів на відокремлення від СФРЮ, наділяє цим правом і сербський народ у Хорватії та приходять до висновку про легітимність відокремлення РСК від Хорватії. Він критикує міжнародні організації за їх прихильність до офіційного Загреба [115]. Антихорватська спрямованість характерна також для праць М.Васича [92], М.Павловича [109] та ін.

Українська дослідниця О.Малиновська основною причиною конфлікту вважає те, що серби не погодилися із записом у хорватській конституції, яка трактує їх як національну меншину, і з рішенням Хорватії про вихід зі складу СФРЮ. Автор не схвалює того, що Хорватський демократичний союз (ХДС) взяв на озброєння націоналізм як ідеологію для опору сербам [106].

Американський науковець Р.Лукич причинами хорватсько-сербського конфлікту називає повернення офіційного Загреба до символів, якими користувались усташі, та позбавлення сербів політичної і економічної влади, яку ті мали до виборів 1990 р. Він вважає, що після того, як ХДС почав звільняти комуністів з адміністративних постів, то найбільше постраждали серби, оскільки вони становили левову частку членів СКЮ. На думку автора, чимало комуністів стало націоналістами; але хорвати – хорватськими, а серби – сербськими. Така різка поляризація суспільства і призвела до війни [135].

Детальний аналіз подій на території екс-СФРЮ проводить М.Гленні. Він описує зріст хорватського націоналізму, настрої сербського населення у Хорватії, вказує на помилки великих держав у їхній політиці стосовно розв'язання кризи. М.Гленні зазначає, що центральною проблемою Югославії було домінування сербів над хорватами, а незалежної Хорватії – навпаки. Саме на двох проблемах – націоналізму і національних меншин – автор акцентує свою увагу [125].

Голландська дослідниця С.Трифунувська бачить причину хорватсько-сербської війни у тому, що конституція Хорватії не охороняла права шестисот тисяч сербів, які до того ж пам'ятали про геноцид над їхніми предками за часів НДХ [157].

Великим фактажем, намаганням висвітлити усі сторінки хорватсько-сербського конфлікту, показати діяльність міжнародних організацій відзначається праця польського науковця В.Валькевича [161].

Дослідники також приділяли увагу питанню повернення під юрисдикцію Загреба територій, контрольованих хорватськими сербами. Український науковець М.Каменецький стоїть на позиції визнання територіальної цілісності Хорватії, називаючи наступ урядових військ проти країнських сербів “поверненням” хорватських земель. Причину відновлення хорватською армією військових дій проти Сербської Країни автор пояснює небажанням місцевих сербів йти на компроміс [101].

Критично до політики Хорватії стосовно країнських сербів ставились австралійські дослідники. П.Радан звинувачує офіційний Загреб у еміграції 150 тис. сербів [144]. А.Павкович докоряє ООН за бездіяльність під час наступу хорватських військ, а Сполученим Штатам – за військову підтримку, яку вони надавали Хорватії [140]. Р.Ф.Міллер висуває на адресу ООН і США подібні звинувачення. Називаючи операцію хорватських збройних сил у Сербській Країні “брутальною”, автор визнає, що етнічні чистки проводились з обох боків. Рішення Ф.Туджмана вдатися до військового вирішення “країнської проблеми” Р.Ф.Міллер пояснює побоюванням президента, що Хорватія перетвориться на другий Кипр, фактично розділений на дві держави [138].

Негативно оцінює дії хорватських військ у Сербській Країні Н.Арбатова [90].

Дослідників цікавила політика міжнародних організацій та великих держав стосовно врегулювання хорватсько-сербського конфлікту, а також діяльність миротворців у Хорватії. Ці питання детально вивчалися

українськими науковцями [107], а також групою вчених на чолі з німецьким дослідником Л.Тіндерманом [159]. Суть плану С.Венса та його недоліки були у полі зору хорватських дослідників [121].

Хорватсько-американські міждержавні стосунки аналізує Г.Корнілов. Він наголошує на великій ролі США у тому, що Загреб повернув контрольовані сербами території під свою юрисдикцію [102].

Позицію офіційного Берліна у період дезінтеграції СФРЮ досліджує М.Туманн. Автор не схвалює поспішне визнання Хорватії Німеччиною. Він зазначає, що на громадську думку у ФРН впливало одностороннє зображення німецькими ЗМІ (під впливом хорватської діаспори) сербів як агресорів, у той час як діяльність хорватських збройних формувань не обговорювалась [158].

Різні аспекти політики міжнародних організацій під час хорватсько-сербського протистояння розглядаються у збірнику “Остання балканська війна”. Німецький дослідник Г.Старк описує діяльність світової спільноти та характеризує плани ЄС щодо врегулювання конфлікту [151]. Француз Ф.Деб’є критикує План Венса, який, на думку автора, давав забагато прав сербам, і це тільки підштовхувало їх до подальшого дистанціювання [122]. Ці та інші питання війни у збірнику досліджують А.Гнедінгер та С.Жірод [126], Р. де ля Брус [123], П.Канівез [120], Й.Імамович [128].

Певний блок праць стосується становища національних меншин у Хорватії напередодні розпаду СФРЮ і після здобуття Хорватією незалежності. Так, хорватський серб С.Таталович показує не тільки здобутки організацій національних меншин, але й труднощі, які вони мали впродовж 1990-х рр. Характеризуючи законодавчу базу Хорватії стосовно забезпечення прав меншин, С.Таталович приходить до висновку про її належний рівень. Автор відзначає роль міжнародних організацій, під тиском яких Хорватія значно розширила права меншин у царині культури й освіти [155].

Угорський дослідник А.Б.Шекелі описує становище національних меншин на територіях під контролем повсталих сербів, трактуючи такий стан

як “сербську окупацію”. Головну увагу автор приділяє угорцям Барані та Східної Славонії [154].

Значну увагу цьому питанню присвятили й хорватські українці, які намагалися допомогти пізнати ширшому колу читачів життя і діяльність організацій русинів і українців Хорватії. В.Сікорський виділяє етапи розвитку української громади у 1990-х рр. та характеризує кожен з них [149]. М.Юриста описує страждання української діаспори під час хорватсько-сербського конфлікту [131]. М.Киш дає характеристику наслідків війни для українців та русинів [132].

Питання особи Ф.Туджмана та діяльності його адміністрації висвітлював у своїх статтях П.Рудяков. Перелічуючи недоліки Хорватії за часів правління ХДС, він пише про національний авторитаризм, політику конфронтації зі світом, катастрофічне становище в економіці й повний розвал соціальної сфери [71; 72; 114]. Науковий аналіз відомостей про економічний і соціальний розвиток Хорватії характерний для робіт Л.Лучкіної [104; 105].

Не залишилось поза увагою дослідників питання зовнішньополітичного курсу Хорватії другої половини 1990-х років.

Проблеми у стосунках офіційного Загреба з міжнародними організаціями та провідними країнами Заходу проаналізовані у працях хорватського науковця Р.Вукадиновича. Чимало їхніх претензій на адресу Хорватії автор вважає необґрунтованими, називаючи їх причиною нерозуміння Заходом хорватських проблем. При цьому він згадує байдужість світу до війни у Хорватії, що боляче вдарило по сподіваннях хорватів швидко інтегруватись у європейські інституції, викликало розчарування у стосунках із Заходом [95]. Перспективи зовнішньої політики Хорватії накреслили М.Клеменчич і К.Шофілд [134]. Стосунки між Хорватією та НАТО під час кризи у Косово розглянув К.Воронов [94].

Є.Пашенко детально висвітлює проблеми хорватсько-українських стосунків. Він зазначає, що Хорватія та Україна могли стати ключовими партнерами у регіоні, і вказав на причини, які цьому завадили [110; 111].

Окрему групу літератури з досліджуваної теми складають роботи публіцистичного характеру.

Найбільше уваги нами було приділено ознайомленню з хорватською публіцистикою. З.Томац, відомий хорватський політик, у роботі, складеній на основі його радіовиступів, розглядає питання ролі і позиції інших держав стосовно розв'язання хорватсько-сербського конфлікту, заперечує закиди щодо переслідування сербів у Хорватії та аналізує розклад політичних сил після парламентських виборів 1995 р. [28]. Хорватський публіцист В.Спаїч-Вркаш описує характер сербської агресії на Хорватію [88]. М.Шварц критично оцінює політику західних держав і передусім США щодо Хорватії, закидаючи їм просербські симпатії та ненависть до Ф.Туджмана [87].

Н.Іванкович виступає апологетом зовнішньої політики офіційного Загреба. Автор вважає надто перебільшеними дані про страждання сербів під час військових акцій хорватської армії у 1995 р. Вирішальну роль у досягненні територіальної цілісності республіки він відводить президенту Хорватії Франьо Туджманові [84]. Л.Тончич-Сорінь, даючи загальну характеристику хорватсько-сербської війни, з жалем вказує на цілковиту байдужість, з якою до Хорватії ставилися держави Заходу та міжнародні організації. На його думку, зміна у ставленні Заходу до конфлікту настала після початку сербських бомбардувань Дубровніка [89].

Непримиренну позицію стосовно загребської влади займає хорватський опозиційний журналіст Д.Хедл. Він звинувачує Ф.Туджмана в авторитаризмі, неприхильному ставленні до сербів, невмінні керувати економікою [83]. На нашу думку, нещадна критика хорватського президента з боку Д.Хедла заважає останньому більш тверезо підійти до висвітлення внутрішньо- і зовнішньополітичного становища Хорватії.

Критична оцінка діяльності миротворчих сил ООН у Хорватії міститься у працях хорватського русина, депутата Сабору М.Киша [57]. Статті Г.Такача присвячені збройній операції “Блиск”, що проводилась проти сербів Західної Славонії у травні 1995 р., та операції “Буря” проти країнських сербів у серпні того ж року [73; 74]. Причину відновлення військових дій автор вбачає у вичерпаності можливостей мирного вирішення конфлікту.

Інтерес становить публіцистика хорватських сербів. С.Лівада, один з лідерів Сербського демократичного форуму у Хорватії, прослідковує зміни у поглядах і настроях керівника Сербської демократичної партії Й.Рашковича і вважає, що до повстання сербів призвела негнучка і безкомпромісна політика хорватської влади [86]. Книга письменниці та громадського діяча О.Царевич написана у формі звернень і відкритих листів, опублікованих у хорватській пресі. Автор представляє сербську інтелігенцію Загреба і виступає за примирення обох народів. Вона критикує різні прояви націоналізму як серед керівництва Сербської Країни, так і у середовищі хорватських правих партій [24]. Певне світло на проблему сербської меншини у Хорватії і причини хорватсько-сербської війни проливають опубліковані матеріали круглого столу “Srbi u Hrvatskoj: jučer, danas, sutra” [150].

М.Шаранович (кореспондент югославського агентства ТАНЮГ у Москві) у своїх статтях вважає, що війни не було б, якби в Хорватії з повагою поставилися до того, що місцеві серби – не національна меншина, оскільки народ не може бути національною меншиною у власному домі [76; 77].

Український журналіст І.Мельничук відзначає ефективність зусиль миротворчих військ (у тому числі й українських) для мирної реінтеграції Славонії під юрисдикцію Загреба [60]. Інший українець, О.Шиманський, підсумовує діяльність Ф.Туджмана і дає йому неоднозначну оцінку. На думку автора, цей політик усією душею прагнув ввести свою країну в Європу. Але минуле Ф.Туджмана як переконаного комуніста, крайній

хорватський націоналізм, авторитарні методи керівництва суперечили європейським демократичним цінностям [78].

Російський публіцист В.Журавський розглядає процес конституювання Хорватії та описує труднощі, які його супроводжували [56].

Польський журналіст Д.Цірліч–Страшинська вказує на негативний стереотип Європи в очах хорватів, яка нібито несправедливо звинувачувала їх у недотриманні прав людини. Автор показує наступ хорватського уряду на права національних меншин і їх боротьбу за відстоювання своїх шкіл [79].

Польський публіцист А.Горські у кількох своїх розвідках розглядає проблему демократичних свобод у Хорватії і пов'язану з цим можливість повернення усташського режиму. Автор зазначає, що на початку війни з Югославією симпатії світу були на боці Хорватії, але прагнення її влади реабілітувати фашистське минуле зіпсувало імідж країни. Як доказ А.Горські наводить факти призначення деяких діячів Незалежної Держави Хорватія на державні пости та інше [80-82].

Публіцистика несе в собі певну частку суб'єктивності її авторів. Разом з тим вона висвітлює ті сторінки історії Хорватії, які не завжди відображені в офіційних документах та інших матеріалах.

Як бачимо, з досліджуваної нами проблеми існує значна кількість історіографічних розвідок. В сукупності вони охоплюють та висвітлюють усі сторони процесу становлення та розвитку Республіки Хорватія, але найбільше уваги приділяють хорватсько-сербському конфлікту. Разом з тим майже відсутні ґрунтовні праці, в яких би всебічно розглядалися усі процеси, що відбувалися в Хорватії впродовж 1990-х років. Іншою особливістю цих досліджень є різні, часом цілком протилежні погляди на певні питання, що стосуються нашої теми. Ряд праць не виходить за межі простої описовості та звичайної констатації фактів.

Питаннями становлення та розвитку Республіки Хорватія займалися дослідники різних країн. Найбільше уваги цій темі присвятили хорватські науковці. Практично для них усіх, незважаючи на різне ставлення до

тогочасної хорватської влади, характерним є висвітлення окремих сторінок новітньої історії Хорватії з державницьких позицій. Сербські дослідження кардинально відрізняються від хорватських. Розвідки хорватських сербів, особливо другої половини 1990-х років, намагаються згладити найгостріші питання сучасної історії двох народів, знайти компроміс. Характерною рисою матеріалів української діаспори в Хорватії є різкі антисербські висловлювання і лояльність до хорватської влади. Західні дослідники не мають спільної позиції. Російські науковці переважно критично оцінюють відокремлення та розвиток Хорватії, політику офіційного Загреба стосовно сербів. Роботи українських дослідників більш різноманітні у своїх оцінках.

Звичайно, охопити повною мірою усі проблеми в одному дослідженні практично неможливо. Тому назріла проблема підготовки спеціальних узагальнюючих праць, які можуть згодом стати основою комплексного вивчення політичних, соціальних та економічних процесів у Республіці Хорватія впродовж 1990-х років, а також проблем, пов'язаних з встановленням і розвитком українсько-хорватських взаємин того періоду.

1.2. Характеристика джерел

Джерельну базу дисертаційного дослідження становлять як опубліковані, так і неопубліковані документи і матеріали (всього 62 позиції). Неопубліковані документи, які зберігаються у Поточному архіві Союзу русинів і українців (СРiУ) Загреба, містять важливі відомості до вивчення діяльності організацій української громади у Хорватії. Найважливішим і найоб'ємнішим з них є Статут Союзу русинів і українців Республіки Хорватія. Його було прийнято у 1997 р. замість попереднього статуту 1990 р. і змін, які вносилися у 1993 р. Статут складається з восьми розділів та 39 параграфів. Під час роботи над змістом тексту він зазнавав певних змін, про що свідчать помітки на полях. Це – своєрідна конституція русинсько-української меншини Хорватії. Статут визначає напрямки і характер

громадської і культурно-просвітницької діяльності СРiУ, його організаційну структуру, функції і повноваження посадових осіб [4]. Детальніша інформація про конкретну роботу СРiУ міститься у різноманітних повідомленнях та планах діяльності Союзу русинів і українців за окремі роки. Зокрема, про підготовку викладачів рідної мови, співпрацю з русинсько-українськими товариствами інших держав, проведення культурно-мистецьких заходів та інше [1-3].

Опубліковані джерела склали офіційні документи, статистичні матеріали, спогади, публікації у пресі тощо.

Певне уявлення змін у правовому полі Хорватії після 1990 р. дають тексти конституцій СР Хорватії (1974) і Республіки Хорватія (1990) [5; 20]. Важливими є різноманітні резолюції, закони, ухвали хорватського парламенту і президента, документація ООН та інших міжнародних організацій, яка стосується Хорватії. Їх, зокрема, містять такі збірники як „Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske” [9], „Yugoslavia through documents: from its creation to its dissolution” [21], „Югославия в огне: документы, факты, комментарии (1990-1992)” [8]. Якщо два останніх збірники стосуються СФРiЮ загалом (щоправда, матеріали про Хорватію займають їхню ліву частку), то „Dokumenti o državnosti” присвячені виключно Республіці Хорватія. Цей збірник охоплює документи від часу скликання хорватського парламенту (Сабора) у 1990 р. до впровадження на територію республіки миротворчих сил ООН у 1992 р. Матеріали подано за хронологічним принципом, що дає можливість чітко прослідкувати процес конституювання Хорватії та політику міжнародних організацій у регіоні.

Збірник „Югославия в огне: документы, факты, комментарии (1990-1992)” досить детально висвітлює початковий етап хорватсько-сербського конфлікту. Однак він, як видається, однобічно підбирає документи та свідчення, ґрунтуючись насамперед на джерелах сербського походження, що певною мірою впливає на об’єктивність збірника. „Yugoslavia through documents: from its creation to its dissolution” – це результат фундаментальної

роботи зі збирання матеріалів дослідниці С.Трифунівської. Ці документи, в основному матеріали ООН, стосуються різноманітних аспектів розпаду СФРЮ.

Низка офіційних документів, опублікованих у збірниках „Систем неистина и злочинима геноцида 1991-1993. године” [7], „Mass killing and genocide in Croatia 1991/1992: A book of evidence” [11], стосується хорватсько-сербської війни (відомості про знищене церковне і монастирське майно, повідомлення югославських інформантів, газет, кількість жертв, біженців та вигнанців за регіонами і національностями, список концентраційних таборів). Два вищезгадані збірники були опубліковані відповідно у Белграді і Загребі та мали на меті документально обґрунтувати та підтвердити офіційну точку зору обох сторін на причини і характер хорватсько-сербського конфлікту. Матеріали друкованого органу російського МЗС „Дипломатический вестник” допомагають розширити уявлення про політику Росії та ООН на Балканах [31].

Опубліковані документи про військову операцію “Буря” (серпень 1995 р.) дозволяють глибше зрозуміти причини поведінки сербського населення під час цієї акції [17]. Розсекречені матеріали (а це записи прослуховуваних телефонних розмов політичного та військового керівництва Республіки Сербська Країна) дають змогу уточнити, а в дечому навіть змінити уявлення про „Бурю”. З опублікованого документу випливає, що можна говорити не про примусове виселення сербського населення, а про організований відхід. На жаль, оприлюднені телефонні розмови стосуються тільки першого дня операції і обмеженої території, тому з їх змісту складно отримати остаточні відповіді. Залишається сподіватися, що з часом будуть доступні нові матеріали про „Бурю”.

Відомості про внутрішньополітичне становище країни, перспективи її економічного розвитку, міждержавних відносин містяться в ухилах Сабору, текстах виступів його депутатів, заявах президента країни тощо [12; 18].

Документи, присвячені питанню забезпечення прав меншин у Хорватії та зовнішній політиці Загреба, опубліковано у додатках монографії С.Таталовича (наведені тексти договорів Хорватії з Угорщиною та Італією про захист меншин, витяги з тексту про прийом Хорватії до Ради Європи, домовленість про нормалізацію стосунків між офіційними Загребом та Белградом) [10; 13-16; 19]. Використання документальних матеріалів дозволяє ширше та об'єктивніше висвітлювати дану тему.

Чимало статистичної інформації різноманітного характеру міститься у серії видань “Статистичний літопис”. Тут наведені дані про розвиток різних сфер економіки, соціальну структуру населення. Всі матеріали подані у динаміці, що дає можливість прослідковувати зміни у соціальних, економічних та політичних показниках [23]. Інформацію про структуру населення, характер та розміщення національних меншин Хорватії містять матеріали перепису населення 1991 р. [22] У нашому випадку статистика є особливо цінним джерелом для вивчення економічного розвитку Хорватії.

Певну групу джерел склали спогади окремих політичних діячів, причетних до подій 1990-х рр. у Хорватії (голова французької групи спостережної місії ЄС в Югославії Ж.-М.Чену, французький генерал Дж.Кот, автор кількох миротворчих ініціатив Д.Оуен та ін.) [25-27]. Їхні праці заслуговують на увагу як погляди незацікавлених осіб. Ці спогади допомагають розширити наші уявлення про ті чи інші сторони хорватсько-сербського конфлікту, однак тут слід враховувати і суб'єктивну точку зору кожного автора мемуарів.

Різні відомості про Республіку Хорватія почерпнуті з тогочасної преси, як хорватської, так і зарубіжної. Фактаж та аналітичні статті про події у Хорватії публікували хорватські видання “Vijesnik”, “Danas”, “Glas Slavonije”, “Glas iz Dubrovnika”, “Nedjeljna Dalmacija”, “Narodne novine”, “Večernji list” [40-44; 47; 48]. Публікації у американських журналах “Current History” і “Uncaptive Minds” та польському часописі “Polityka” мали неприхильне до офіційного Загреба спрямування: піддавалися критиці

урядова політика щодо національних меншин, лояльність хорватської влади до усташів, зловживання президента Хорватії своїми повноваженнями [39; 45; 46]. Значний фактографічний матеріал, зокрема про хорватсько-сербську війну, містять російські видання “Эхо планеты”, “Комсомольская правда”, “Огонёк” [33; 35; 38]. В цілому для російської преси характерна певна антихорватська спрямованість.

Багатий матеріал про національну політику хорватського уряду почерпнуто з “Нової думки” – друкованого органу Союзу русинів і українців Хорватії [34]. Це видання є необхідним для вивчення становища українців та русинів республіки та їх діяльності впродовж 1990-х років. Документальний матеріал про започаткування і розвиток українсько-хорватських міждержавних відносин містять “Урядовий кур’єр”, “Відомості Верховної Ради”, “Всеукраинские ведомости” [29; 30; 37].

“Євробюлетень” – інформаційний бюлетень представництва Європейської комісії в Україні, подає дані про збитки хорватської економіки внаслідок кризи у Косово [32]. Газета “Україна. Європа. Світ” більшість матеріалів, присвячених Хорватії, передруковувала з видань Західної Європи – британського “The Guardian”, німецького “Frankfurter Allgemeine”, італійського “Corriere della Sera” [36]. Публікації у пресі розширюють інформаційну базу про Хорватію у розглядуваний період.

При написанні дисертації були використані хронікальні і довідкові матеріали.

Повна інформація про країну (державний устрій, економіка, етнічна структура республіки, політичні партії, хорватсько-сербська війна) подана у довіднику “Hrvatska 1994” [165]. Оскільки він готувався як своєрідна візитна картка держави за кордоном, то у ньому акцентована увага лише на позитивних сторонах розвитку республіки.

Своєрідним його продовженням є “Hrvatski almanah 1998/99”. Він охоплює ширші хронологічні рамки і дає інформацію про державно-

політичний устрій Хорватії, її економіку і детальну характеристику усієї хорватсько-сербської війни [166].

Детальна хронологія конституювання сербських державних утворень на території Хорватії наведена у збірнику “Република Српска Крајина” [162]. Зважаючи на нетривалий час існування цього державного утворення та брак інших подібних матеріалів, даний збірник, попри свою певну суб’єктивність, заслуговує на увагу.

Певна інформація про економічне становище, державний лад, політичні партії Хорватії, хід хорватсько-сербської війни міститься у довіднику “Страны мира” [163].

Анотована історична хроніка “Україна і Європа” містить добірку фактів, пов’язаних з розвитком хорватсько-українських відносин, а також інформацію про участь офіційного Загреба у регіональних ініціативах. Правда, ця книга грішить деякими неточностями (зокрема, перебільшує кількість представників української діаспори у Хорватії) [164].

Короткі інформаційні повідомлення та інші матеріали, присвячені резонансним подіям у Хорватії, наведені у збірнику “Kronologija rata” [168]. Його цінність полягає у тому, що збірник дозволяє хронологічно (практично тиждень за тижнем) відслідковувати процес розпаду СФРЮ, конституювання Хорватії, хорватсько-сербської війни та діяльності миротворців ООН у республіці.

Праця під редакцією А.Миятовича стосується діяльності президента Хорватії Ф.Туджмана. У ній в хронологічному порядку висвітлена десятирічна діяльність глави держави (1989-1999 рр.) [169]. Книга, яку впорядкував Р.М.Капетанович, охоплює події від створення нових партій у 1989 р. до встановлення Загребом контролю над Сербською Країною у 1995 р. [167] Хронікальні та довідкові видання дають можливість відслідковувати динаміку подій та процесів, що відбувалися у Хорватії і навколо неї.

Джерельним матеріалом є ресурси мережі Інтернет. Зокрема, звідти було використано дані Спостережної комісії РБСЄ про парламентські вибори

1995 р. у Хорватії [51], доповідь Комісії Ради Європи щодо дотримання прав людини у цій республіці [52] та ін. Два перші документи – це обширні звіти спеціальних комісій міжнародних організацій, у яких докладно змальовано характер демократизаційних процесів у Хорватії. Звіти торкаються таких аспектів, як забезпечення прав національних меншин, характер проведення парламентських і президентських виборів, питання свободи ЗМІ. Інформація про українсько-хорватську співпрацю доступна завдяки українському посольству у Хорватії [53]. На спеціальному сайті розміщено матеріали різноманітного характеру (договірно-правова база, двосторонні відносини між Україною та Хорватією, низка протоколів та угод). Загалом, Інтернет є порівняно новим видом джерел, і до відбору матеріалів з цієї мережі слід підходити обережно і критично.

Таким чином, при написанні дисертації нами було використано значну кількість джерельних матеріалів різноманітного характеру і походження. Це мало б сприяти об'єктивному висвітленню поставлених перед дисертантом проблем.

РОЗДІЛ 2

УТВОРЕННЯ РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ

2.1. Поглиблення кризових явищ у СФРЮ і партійна структуризація національно-демократичного руху в Хорватії на зламі 1980–90-х рр.

Епохальні зміни на політичній карті Центрально-Східної Європи розпочалися наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Започатковані у Радянському Союзі реформи поступово торкнулися інших країн комуністичного блоку. Революційні події 1989 р. у Польщі, Угорщині, Чехословаччині і Румунії змінили суспільну, політичну та ідеологічну структуру тих країн. Зміни у регіоні значною мірою впливали на процеси у Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії (СФРЮ).

До середини 80-х рр. ХХ ст. югославська державність чимраз більше набувала рис конфедерації при послабленні зв'язків між республіками. Дезінтеграційні процеси простежувалися у всіх сферах життя. Югославії не вдалося утворити єдиного загальнодержавного ринку. Кожна республіка мала окремий народногосподарський комплекс, власні замкнуті електроенергетичні системи. Аналогічна ситуація простежувалася у банківській справі, у промисловій політиці та ін. Великою була зовнішня заборгованість, на погашення якої з 1985 р. йшло до 10 % загальнонаціонального продукту.

За таких умов партійно-державне керівництво СФРЮ висунуло чергову програму економічної реформи. Однак, вона була приречена на невдачу, оскільки уряд й далі вдавався до командних методів державного управління і регулювання. Опублікований у 1985 р. документ “Критичний аналіз функціонування політичної системи соціалістичного самоуправління”

став поштовхом до розробки основних положень нової конституції, яку передбачалося прийняти у 1992 р. /103/ 1)

Постійно діючим фактором політичного життя у Югославії залишалося національне питання /93/ 2).

Особливо важливе місце займала проблема стосунків хорватів та сербів. Серби, складаючи 12 % населення Хорватії, займали ключові пости у поліції та адміністрації республіки. У свідомості хорватів сформувався комплекс уявлень про дискримінацію Хорватії в економічній та політичній галузях з боку просербської правлячої верхівки (наприклад, що белградські центральні банки і організації-монополісти зовнішньої торгівлі відбирають її багатство /96/ 3)). Справжня й уявна некоректність центру щодо республік посилювала відцентрові настрої. Мотиви цього мали і економічне підґрунтя. Хорватія видобувала нафти і газу та мала резервних запасів урану більше, ніж інші югославські республіки разом /114/ 4). На початку 80-х років Хорватія перевищувала економічні показники в середньому по Федерації на 24 % /103/ 5).

Впродовж 1989 р. у Хорватії почався процес зародження національно-демократичного руху. Він захопив і частину членів СКХ. Його керівництво, відчуваючи втрату авторитету серед народу, йшло назустріч настроям суспільства. Зокрема, воно прийняло постанову про перші вільні багатопартійні вибори. Під час югославської державної кризи хорватське керівництво твердо стояло на принципах оборони федералізму /119/ 6).

Тенденція відходу Союзу комуністів Хорватії з твердих ідеологічних позицій співпала з початком створення політичних партій. Перші з них почали виникати у Хорватії вже на початку 1989 р. 2 лютого на філософському факультеті в Загребі було засновано “Об’єднання за

/103/ 1) стор. 8, 10.

/93/ 2) стр. 45.

/96/ 3) стр. 27.

/114/ 4) стор. 104.

/103/ 5) стор. 9.

/119/ 6) s. 766.

югослов'янську демократичну ініціативу" (ОЮДІ). Незважаючи на свою проюгославську орієнтацію, воно відкрило шлях іншим політичним об'єднанням. 20 травня 1989 р. було створено Хорватський соціально-ліберальний союз (ХСЛС), який став першою опозиційною СКХ партією. За її ініціативою було проведено першу серйозну масову акцію: 8 жовтня 1989 р. 70 тис. громадян підписало петицію за відновлення пам'ятника банові Йосипу Слачичу на центральній площі Загреба. 23 березня 1990 р. ХСЛС було перейменовано у Хорватську соціально-ліберальну партію (ХСЛП).

17 червня відбулась засновницька скупщина Хорватського демократичного союзу (ХДС). Тоді ж головою цієї партії було обрано Франьо Туджмана /169/ 7).

Узаконення політичних партій у Хорватії розпочалось ухвалою парламенту (Сабора) Соціалістичної Республіки Хорватії від 29 вересня 1989 р.: Хорватія визнавалась правовою державою з політичним плюралізмом /165/ 8).

10 грудня 1989 р. дванадцять політичних партій зібрало підписи для подання петиції Сабору і Президії СКХ, в якій були вимоги проведення вільних виборів (цю подію згодом назвали "революцією свічок"). Поки громадяни підписували петицію, того ж вечора по телебаченню було оголошено постанову Президії ЦК СКХ про проведення дострокових виборів усіх рівнів (від общини до Сабора) і про скасування монополії однієї партії на владу. ЦК підтримав рішення своєї Президії. Постанова від 10 грудня 1989 р. стала переломним моментом у розвитку багатопартійності в Хорватії. Того ж дня Сабор почав роботу над новим виборчим законом і конституційними змінами. XI з'їзд СКХ, який почався 11 грудня, також підтримав постанову про вибори. Було обрано нове керівництво СКХ на чолі з Івіцею Рачаном.

/169/ 7) s. 9.

/165/ 8) s. 82, 83.

Назагал партійно-державні органи не вдавалися до репресивних заходів проти творців нових політичних партій /119/ 9).

Спочатку боротьба за визначення шляхів подальшого розвитку Хорватії та Федерації відбувалася в межах СКЮ. Його керівництво з самого початку відстоювало позицію, що політичного плюралізму можна досягти при збереженні однопартійної системи. На найортодоксальніших позиціях залишалися керівники Союзу комуністів Сербії. Водночас керівники Союзу комуністів Хорватії і, особливо, Словенії наполягали на проведенні у цьому питанні гнучкішої політичної лінії, яка б допускала існування багатопартійності. Така позиція була зумовлена наявними політичними умовами. Компартійне керівництво у цих республіках усвідомило неможливість надалі відкладати створення багатопартійної системи, оскільки в протилежному випадку воно могло б втратити контроль над подіями.

Радикально налаштовані керівники Союзу комуністів Хорватії домагалися одержання більшої самостійності дій у межах СКЮ, по суті, його реорганізації на федеративних принципах. Однак лідери СКЮ і Сербії не бажали кардинальних змін існуючих політичних структур, оскільки цілком реально боялися втратити своє панівне становище у суспільному житті.

Наявні протиріччя у розвитку Федерації і суспільства призвели в січні 1990 р., під час роботи XIV з'їзду Союзу комуністів Югославії, до відкритого зіткнення між керівництвом СКЮ і його республіканськими партійними організаціями, зокрема з делегаціями Словенії і Хорватії. З'їзд ухвалив ("за" проголосувало 1627 делегатів, "проти" – 28) відмінити статтю федеральної конституції про провідну роль компартії у суспільстві Югославії. Це було важливим кроком вперед на шляху до демократизації політичної думки у державі /103/ 10). Проте на з'їзді не вдалося домовитися про формування СКЮ на принципах федералізму, тобто про надання республіканським партіям повної самостійності у своїх діях, про відмову від принципу

/119/ 9) s. 767.

/103/ 10) стор. 11.

демократичного централізму /93/ 11). Внаслідок цього Союз комуністів Хорватії переглянув свою програму і трансформувався в соціал-демократичну партію.

Після невдалих спроб у травні та вересні 1990 р. продовжити роботу XIV з'їзду СКЮ перестав існувати як єдина організація в межах усієї Югославської федерації. Його наступником стала нова партія: Союз комуністів – Рух за Югославію (її першу конференцію проведено у Белграді в грудні 1990 р.), яка виступала за збереження єдиної багатонаціональної Югославії /103/ 12).

Черговим кроком у легалізації багатопартійності в Хорватії були ухвали Сабору 11 січня 1990 р. про зміни та доповнення до Закону про суспільні організації і товариства громадян. Вже 5 лютого розпочалась реєстрація політичних партій. Того ж дня республіканський міністр юстиції І.Фумич вручив усім існуючим на той час партіям рішення про дозвіл діяльності /141/ 13). 14 лютого 1990 р. Сабор прийняв доповнення до конституції, яким офіційно визнавалась багатопартійність у Хорватії. Таким чином, нові партії могли безперешкодно брати участь у найближчих місцевих та парламентських виборах. 22 лютого Голова Сабору А.Рунич на основі закону про вибори і відкликання депутатів від 15 лютого ухвалив провести перші післявоєнні багатопартійні вибори до парламенту, призначені на 22 квітня 1990 р. /119/ 14)

Між політичними партіями почалась боротьба за першість у лідерстві в національному русі. Югославську течію в Хорватії представляло ОЮДІ. Творці партії вірили, що на місце “неправильного” югославізму може прийти “справедливий”. ОЮДІ вважало, що в ситуації, що склалася, необхідні наступні заходи: перетворення Югославії на демократичне і федеративне співтовариство, співтовариство громадян і федеральних одиниць; створення

/93/ 11) стр. 44

/103/ 12) стор. 11-12.

/141/ 13) s. 518.

/119/ 14) s. 768

політичних, культурних і правових передумов для законодавчо гарантованого політичного плюралізму; збереження законодавчих гарантій участі кожного працюючого громадянина на управління установою або підприємством, де він працює /113/ 15).

Югославської орієнтації була й Югослов'янська демократична партія. У її програмі і статуті зазначалося, що вона боротиметься за цілісність Югославської держави, розвиток демократії і єдність усіх народів Федерації /162/ 16).

Серед крайньо правих сил найрадикальнішою була Хорватська партія права (ХПП). Вона відновила свою діяльність у 1990 р. і вважала себе правонаступницею створеної у 1861 р. однойменної партії. Хорватська партія права закликала до створення “Великої Хорватії”. Вона пропагувала гасло “Аж до Дріни”, з чого випливали їхні територіальні претензії до сусідів (ця річка протікає між Боснією і Сербією) /80/ 17).

17 лютого 1990 р. у Кніні була заснована Сербська демократична партія (СДП). У її програмних документах зазначалося, що партія виступає за багатопартійність і федеральний устрій Югославії. Наголошувалося, що регіональний поділ Хорватії застарів і не відповідає історичним інтересам сербського народу /141/ 18).

Хорватські комуністи прагнули переконати суспільство, що їх партія стала національно-демократичною на зразок соціал-демократичних партій Західної Європи, що відображено у новій назві – Союз комуністів Хорватії - Партія демократичних змін /119/ 19).

СКХ–ПДЗ ставив за мету створення плюралістичної демократії, що базується на суверенності громадян, на невід’ємності їхніх політичних прав і свобод, на свободі політичної діяльності і створення політичних організацій, на проведенні прямих і таємних виборів при висуненні кількох кандидатів з

/113/ 15) стр. 112.

/162/ 16) стр. 388.

/80/ 17) s. 47.

/141/ 18) s. 520.

альтернативними програмами, а також при повазі до різних інтересів і позицій, при гарантії безпеки і прав як кожної окремої особи, так і меншин.

Хорватські комуністи виступали за становлення “рівноправної федерації – соціалістичного співтовариства вільно об’єднаних і рівних націй і національностей, республік і областей” /113/ 20). Своєю метою хорватські комуністи проголошували стабільну, демократичну і процвітаючу Хорватію /119/ 21). СКХ-ПДЗ обіцяла енергійно виступати проти сербського великодержавного гегемонізму в Югославії і проти правого тоталітаризму у Хорватії.

14 березня 1990 р. на Петровій горі (історична область Кордун) відбувся масовий збір сербів з Хорватії. Атмосферу того збору найкраще ілюструють вигуки “Туджман – усташ!”, “Рачан – усташ!”. Президія СР Хорватії оцінила збори сербів на Петровій горі як “напад на Хорватію” /141/ 22). Однак державно-партійна верхівка республіки не змогла перешкодити цій акції, що згодом вплинуло на результат виборів для СКХ-ПДЗ /119/ 23).

1 березня 1990 р. було оголошено про створення Коаліції народної згоди (КНЗ). Її склали ХСЛП, Хорватська християнсько-демократична партія (ХХДП), Хорватська демократична партія (ХДП), Соціал-демократична партія Хорватії (СДПХ), Хорватська селянська партія (ХСП). До Коаліції увійшли також лідери національного руху 70-х рр., чільні діячі “хорватської весни” 1971 р. Савка Дабчевич-Кучар і Міко Тріпало. 17 березня Коаліція народної згоди розпочала свою передвиборчу агітацію, яка оцінювалася як продовження “хорватської весни”.

Найпотужнішими силами в Коаліції були ХСЛП та ХСП. Соціал-ліберали, стоячи на позиціях хорватської державності, виступали за Хорватію як республіку ліберальної демократії, за забезпечення прав населення на соціальний захист і охорону здоров’я, за встановлення

/119/ 19) s. 771.

/113/ 20) стр. 114-115.

/119/ 21) s. 774.

/141/ 22) s. 519.

багатопартійної демократії та незалежну судову владу /166/ 24). Вони вважали, що вільним є тільки те суспільство, в якому соціально захищена кожна людина, тому їм неодноразово ставили в провину нехтування патріотизмом на догоду лібералізму /79/ 25).

Програма Хорватської селянської партії передбачала розвиток Хорватії на основі демократії, верховенства закону, соціальної справедливості, захисту навколишнього середовища і розвитку сімейного бізнесу. У цьому партія покладалася на усі суспільні прошарки Хорватії, насамперед на селянство як носія і оберіга хорватської національної ідентичності /166/ 26).

Коаліція сподівалась на успіх з огляду на свою центристську позицію. Однак її було засновано досить пізно (1 березня), коли більшість громадян вже визначилися з вибором. Невтішні результати першого туру виборів спричинили відхід ХДП з Коаліції.

Найприйнятнішу для більшості хорватів національну програму мав ХДС. Він виступав за самостійну і суверенну Хорватську державу, вільне підприємництво, різні форми власності, багатопартійну демократію, повну рівноправність всіх громадян Хорватії незалежно від їх етнічних, релігійних та інших відмінностей, за громадянські свободи, за входження Хорватії у західноєвропейський цивілізаційний простір. У цій програмі тоді вбачався синтез державотворчої думки і тогочасних потреб та бажань хорватського народу /142/ 27).

Головною своєю метою партія бачила встановлення конституційного порядку, притаманного плюралістичному суспільству. Відштовхуючись від Всезагальної декларації прав людини, прийнятою ООН, партійні ідеологи доводили, що кожна держава, у тому числі й Соціалістична Республіка

/119/ 23) s. 772.

/166/ 24) s. 578.

/79/ 25) s. 35.

/166/ 26) s. 578.

/142/ 27) s. 258.

Хорватія, мають суверенне право вибирати свою економічну, політичну та інші системи згідно з волею власного народу і без втручання ззовні /113/ 28).

ХДС найрішучіше виражав прагнення хорватського народу. Він закликав громадян приєднатися до національного руху та об'єднатись задля звільнення від комунізму, великосербства і Югославії. Однак закликів про демократію, права громадян чи правову державу майже не було /119/ 29).

ХДС не був монолітним рухом, бо увібрав в себе дуже різні елементи: хорватську політичну еміграцію, якій була притаманна ностальгія за усташською Хорватією; комуністичні структури, які втратили підтримку С.Милошевича через переорієнтацію того на ідею “Великої Сербії”; консервативно-клерикальний напрям хорватської інтелігенції, яка підтримала Ф.Туджмана через його політичну опіку католицької церкви. Політична програма ХДС становила собою гібрид цих елементів – комуністичного, національно-тоталітарного, демократичного /160/ 30). В ХДС Ф.Туджман поєднав три найголовніші хорватські історичні складові: правіцю (А.Старчевич), радичевство (брати А. і С.Радичі) і лівицю (А.Хебранг та Й.Б.Тіто) /119/ 31).

ХДС заявляв, що будь-який народ, незалежно від місця проживання, має право на збереження і розвиток своєї культури і самобутності. Тому ХДС виступав за розширення діяльності хорватських культурно-просвітницьких товариств в Боснії і Герцеговині та у Сербії, за відновлення діяльності сербського культурно-просвітницького товариства “Просвіта” в Хорватії. Коли 18 березня 1990 р. у Бенковці (Північна Далмація) при заснуванні місцевого осередку ХДС сербом було вчинено замах на Ф.Туджмана, останній заявив: “Ми сербам гарантуємо усі права, як і собі, але не допустимо, щоб нами вони володіли!” /169/ 32)

/113/ 28) стр. 107.

/119/ 29) s. 770.

/160/ 30) p. 452.

/119/ 31) s. 770.

/169/ 32) s. 12.

Потужним союзником ХДС стала хорватська діаспора у Канаді та США, яка фінансово допомагала партії Ф.Туджмана /83/ 33). Хоча частина хорватів й боялася, що діаспора нав'язуватиме свою волю, штовхаючи суспільство в авторитаризм. Страх викликали також ідеї крайніх елементів ХДС про відновлення “Великої Хорватії”, що призвело б ще до однієї національної поразки, як у випадку з Незалежною Державою Хорватія у 1945 р.

ХДС репрезентував хорватську відповідь на сербський популістський рух /160/ 34). Згодом експерти комісії з прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) дійшли до висновку, що ХДС від самого початку був швидше масовою організацією для протистояння комунізму, аніж партією з чіткою платформою /52/ 35).

Завдяки національній єдності в період створення партій не було гострої міжпартійної боротьби /119/ 36). Існували певні протиріччя між ХДС і СКХ-ПДЗ. Перша з цих партій боялась “комуністичного контрудару”, а друга – жорстокого реваншизму. Більшість новостворених партій фактично становили єдину політичну силу зі спільною метою, оскільки були народжені єдиним за ідеологією і політичними цілями рухом.

Навесні 1990 р. у республіці зареєструвалося 33 партії, і тільки незначна частина з них не брала участі у виборах. Передвиборча кампанія в Хорватії проходила на фоні вибуху сербського націоналізму в СФРЮ. Тому хорватським громадянам найбільше імпонувала та політична сила, яка могла стати реальною противагою великосербським планам. Такою силою могли стати три політичні угруповання: ХДС, СКХ і Коаліція національної згоди. Решта партій на той час були маргінальними.

Чотиримісячна передвиборча кампанія пройшла без значних ексцесів /119/ 37). В результаті другого туру переміг ХДС, отримавши 41,5 % голосів виборців і 2/3 місць (205 з 350-ти) у Саборі: 58,6 % - у Вічі Общин, 67,5 % – у

/83/ 33) p. 105.

/160/ 34) p. 451.

/52/ 35)

/119/ 36) s. 769.

Суспільно-політичному Вічі і 51,9% – у Вічі спільної праці. Ця перемога була вираженням прагнень хорватського народу втілити свої природні права на власну самостійну державу /165/ 38).

Голова уряду СФРЮ А.Маркович, хорват за національністю, запропонував у союзній Скупщині узаконити багатопартійні вибори і для усієї Федерації, але 28 червня 1990 р. делегації Сербії і Словенії заблокували цю пропозицію. У відповідь А.Маркович заснував загальноюгославську партію Союз реформаторських сил Югославії /119/ 39).

Перше засідання нового Сабору відбулося 30 травня 1990 р. Відповідно до діючої конституції СР Хорватії на цьому засіданні обрано нових керівників республіканських органів. Головою Президії Республіки став Франьо Туджман, головою Сабору – Жарко Домлян, а уряд очолив Стипе Месич. 30 травня було проголошене Днем державності /143/ 40).

У цій ситуації заслугою СКХ-ПДЗ було те, що правляча партія демократичним шляхом передала владу переможцям. Згодом, у 1991 р. сербські комуністи звинувачували своїх хорватських колег, що СКХ-ПДЗ (тоді вже під новою назвою – Соціал-демократична партія) не є опозицією і виступає “братською” партією ХДС /28/ 41). Найбільше розчарованими політикою хорватських комуністів виявилися серби Хорватії, які в абсолютній своїй більшості голосували на виборах за СКХ-ПДЗ. Тому пізніше, 25 серпня 1990 р., у Петрині (історична область Банія) було засновано Соціалістичну партію Хорватії. Її, як партію югославської організації, очолив Борислав Микелич – майбутній прем’єр-міністр Республіки Сербська Країна /162/ 42).

Майже всі серби сприйняли вибори в Хорватії як перемогу усташства. Провідна белградська газета “Политика” після першого туру виборів писала,

---

/119/ 37) s. 775

/165/ 38) s. 82-83.

/119/ 39) s. 776.

/143/ 40) s. 302–303.

/28/ 41) s. 260.

/162/ 42) стр. 402, 408.

що владу в Хорватії захопили усташі, і сталося це через недалекоглядну політику СКХ /119/ 43). Більшість сербів не могли уявити своє життя поза Югославією /119/ 44). У першому конституційному засіданні Сабору представники Сербської демократичної партії не хотіли брати участь. Незважаючи на запрошення, не було і представника Сербської православної церкви у Хорватії /142/ 45). 18 травня 1990 р. Сербська демократична партія, яка отримала 5 мандатів, після нападу в Бенковці на її активіста, вирішила призупинити свою участь в роботі Сабору Хорватії і відкликати своїх депутатів.

Таким чином, курс сербської влади на чолі з С.Милошевичем зумовив посилення опозиції всередині СКХ. Загроза “Великої Сербії” підштовхнула хорватських комуністів легалізувати багатопартійність. Серед новопосталих партій реальними кандидатами на перемогу у виборах було три сили: реформовані комуністи СКХ-ПДЗ, ліберальна Коаліція національної згоди і антикомуністичний ХДС. КНЗ створилася відносно пізно і не встигла провести повноцінної кампанії, а СКХ-ПДЗ недостатньо чітко показав свою позицію щодо зростаючого сербського руху всередині Хорватії. Передвиборна кампанія в Хорватії проходила на фоні вибуху сербського націоналізму в СФРЮ. Тому хорватським громадянам найбільше імпонувала та політична сила, яка могла стати реальною противагою планам створення „Великої Сербії”. ХДС найповніше виражав тогочасні прагнення хорватського народу. Він мав найприйнятнішу для хорватів національну програму, закликав об’єднатись задля звільнення від комунізму і великосербства. Це забезпечило ХДС перемогу на парламентських виборах 1990 р.

/119/ 43) s. 777.

/119/ 44) s. 767

2.2. Конституювання республіки та проголошення її незалежності

Офіційний Белград із занепокоєнням спостерігав за подіями, що відбувалися у Хорватії. Силою, здатною призупинити демократичні процеси у цій республіці, федеральне керівництво вбачало Югославську народну армію (ЮНА). На початку 1990-х рр. в ЮНА було 63,2 % сербів, 12,6 % хорватів, 6,2 % черногорців, 2,8 % словенців – тобто, серби та черногорці становили непропорційно велику частку в армії і особливо у її керівництві /136/ 46). За 15 днів до парламентських виборів у Хорватії командувач ЮНА, генерал Велько Кадиевич заявив, що армія “буде рішуче чинити опір силам, що підривають основи СФРЮ” /129/ 47). Однак пропозицію керівництва ЮНА – запровадження надзвичайного стану – не прийняла Президія СФРЮ, оскільки серби не становили там більшості /119/ 48).

Сигналом до втручання ЮНА у хорватські справи стала перемога на парламентських виборах ХДС. Вже 14 травня 1990 р. Генштаб Збройних сил Югославії видав розпорядження вилучити 210 тис. одиниць зброї зі складів сил Територіальної оборони Хорватії 49) і перевезти на склади ЮНА. Це здійснювалося “заради безпечного перебування і збереження озброєння та боєприпасів Територіальної оборони”. Операцію було проведено без схвалення Президії СФРЮ. При цьому В.Кадиевич зазначив, що зброя має бути виключно у розпорядженні армії, а не республік, які на це не мають права, і висловив припущення про можливе повернення зброї, якщо республіки забезпечать надійні умови її зберігання /136/ 50).

Зброю Територіальної оборони передали на вимогу генштабу з Белграда хорватські комуністи, які ще не встигли офіційно поступитися владою ХДС. Пізніше лідер СКХ-ПДЗ І.Рачан пояснював передачу зброї

/142/ 45) s. 260–261.

/136/ 46) s. 289.

/129/ 47) s. 217.

/119/ 48) s. 778.

49) Примітка.

Територіальна оборона була утворена 1970 р. як організація добровольців від окремих республік і на доповнення регулярним частинам у можливій тривалій війні.

/136/ 50) s. 292, 293.

прагненням не піддаватись на провокацію, якою таким чином Сербія хотіла викликати невдоволення хорватів, аби мати привід для інтервенції /87/ 51). Вина за передачу зброї лежить не тільки на комуністах, а й на новій владі. Ф.Туджман на журналістські запитання відповідав, що до передачі зброї не треба ставитися трагічно, бо його влада має “інші плани”. Згодом виявилось, що йшлося про придбання більш сучасних видів озброєнь. Справді, впродовж 1991 р. Загреб мав значно кращу зброю, аніж віддав /87/ 52).

26 травня 1990 р. у Белграді після виборів у Хорватії відбулася таємна зустріч керівництва Сербії. Було прийнято рішення, що Сербія не погодиться на конфедерацію, тому що вона буде лише перехідним етапом до самостійних держав. При цьому висловлювали сподівання на ймовірне повстання сербів у відокремлених республіках, оскільки серби не сприймуть свій статус національної меншини у Хорватії та Боснії. 27 червня 1990 р. Голова Президії СФРЮ Б.Йович у розмові з В.Кадієвичем сказав: “Я б з великою радістю вигнав їх (Словенію і Хорватію – **М.Н.**) з Югославії”. 28 червня Б.Йович писав: “Милошевич погоджується з ідеєю про виключення Словенії і Хорватії і пропонує від’єднати сербські округи від Хорватії” /119/ 53). Як бачимо, керівництво Сербії не виключало розпаду СФРЮ, але при тому прагнуло залишити всіх сербів у одній державі – по суті, створити “Велику Сербію”.

Тим часом державотворчі заходи Хорватії зовсім не відповідали сербським політичним планам. 30 червня 1990 р. хорватський Сабор прийняв постанову про початок роботи над змінами до Конституції Соціалістичної Республіки Хорватія /9/ 54), що мало на меті надати Загребу більше прав і повноважень. 25 липня ухвалою Сабору з назви республіки було усунуто

/87/ 51) s. 190.

/87/ 52) s. 191.

/119/ 53) s. 778.

/9/ 54) s. 13-16.

ідеологічне формулювання, змінено державну символіку, запроваджено посаду президента /165/ 55).

Такий розвиток подій помітно стривожив місцевих сербів, оскільки вони побоювались повернення усташського режиму часів Другої світової війни. Непопулярні кроки хорватського уряду (масові звільнення з адміністративних посад сербів) посилювали сепаратистські настрої найбільшої національної меншини Хорватії, чому сприяла і пропаганда з Белграда ідей “Великої Сербії”. Загострення хорватсько-сербського протистояння всередині Хорватії вплинуло на подальший розвиток регіону в цілому, значно ускладнивши дезінтеграційний процес. Хорватські серби взяли курс на автономію і максимальне дистанціювання від Загреба, а з серпня 1990 р. почали переймати контроль над територіями з сербською більшістю (це був початок так званої барикадної революції).

Проблемою у пошуках шляхів оновлення Федерації виявилися незгоди між республіками щодо майбутнього СФРЮ. Якщо Сербія і Чорногорія виступали за збереження федеративного устрою держави, то Хорватія разом із Словенією відстоювали конфедеративну форму майбутнього утворення. 4 жовтня 1990 р. представники Хорватії і Словенії подали Президії СФРЮ проект документу за назвою “Модель конфедеративного устрою Югославії”. За цим проектом, майбутня Югославія мала стати союзом суверенних держав задля здійснення спільних цілей на зразок Європейського співтовариства (ЄС). Головною з них було економічне зацікавлення, тобто, збереження єдиного ринку. Разом з тим кожній державі – співзасновниці нового утворення пропонувалося мати власні збройні сили, валюту і право самостійно укладати міжнародні договори /8/ 56). По суті, цей проект відображав тогочасні мінімальні прагнення хорватів.

Під приводом захисту внутрішнього ринку, опираючись на патріотичні лозунги, сербська Скупщина із середини 1990 р. почала запроваджувати

/165/ 55) s. 324.

/8/ 56) стр. 67–71.

обмеження на сферу імпорту. Одночасно запроваджувався податок на ввіз товарів з інших республік. Така ситуація передусім відбилася на становищі Словенії та Хорватії, уряди яких з огляду на такий розвиток подій у січні 1991 р. домовилися про проведення спільної економічної політики щодо Федерації. Отже, сербська партійно-урядова бюрократія, яка на словах твердо відстоювала збереження цілісності Югославії, першою почала будувати внутрішні економічні кордони /103/ 57). Сербія запровадила податок на товари з Хорватії, конфіскувала майно хорватських підприємств на своїй території, а у кінці 1990 р. незаконно привласнила в Югославському народному банку близько 800 млн. дол. США /142/ 58).

Прийнята 22 грудня 1990 р. конституція Хорватії закріпила за країною статус самостійної і незалежної держави, хоча й у складі СФРЮ. Основний Закон Хорватії складався зі 142 статей, згрупованих у 9-ти розділах: „Історичні основи” (вступні положення), “Основні положення”, “Основні свободи та права людини і громадянина”, “Організація державної влади”, “Конституційний суд Республіки Хорватія”, “Організація місцевого самоврядування та управління”, “Міжнародні відносини”, “Поправки до Конституції”, “Перехідні та прикінцеві положення”.

У “Історичних основах” наголошувалось, що “Хорватський сабор ніколи не санкціонував рішення Національної Ради Держави Словенців, Хорватів та Сербів об’єднатися з Сербією та Чорногорією у Королівство Сербів, Хорватів та Словенців” /5/ 59). Таке формулювання вказувало на нелегітимність і відсутність правових підстав перебування Хорватії у складі Югославської держави. Звідси випливало законне право хорватів самим вирішувати свою долю. У конституції зазначалося, що Хорватія мала власну державну суб’єктність у складі Югославії (з утворенням Хорватської Бановіни у 1939 р.), і що основи хорватського державного суверенітету були закладені рішеннями Антифашистського віча народного визволення Хорватії

/103/ 57) стор. 10.

/142/ 58) s. 260-261.

та у конституціях післявоєнної Хорватії (1947, 1963, 1974, 1990 рр.). Причому існування Незалежної Держави Хорватія не вважалося за “державну суб’єктність”, оскільки це утворення протиставлялося Антифашистському вічу, яке названо “протидією” державі Анте Павелича – керівника усташського руху і НДХ /5/ 60).

Таке формулювання можна пояснити побоюванням депутатів Сабору торкатися у конституції тих сторінок історії, які могли призвести до упередженого ставлення світової спільноти стосовно прагнень Хорватії до більшого суверенітету. Подальші події лише довели і підтвердили, що, ставши незалежною, Хорватія мала проблему з формуванням свого ставлення до держави усташів, і навколо цього питання не раз виникали ускладнення у стосунках з іншими державами світу /45/ 61).

У положеннях конституції зазначено, що Хорватія – “національна держава хорватського народу і держава представників інших народів та національних меншин, що є її громадянами” (далі перераховувались серби, словенці, італійці та „інші народи і національні спільноти та меншини”) /165/ 62). Однак серби, які втратили паритет з хорватами (у попередній конституції 1974 р. Хорватія декларувалась національною державою хорватів та сербів /20/ 63)), були незадоволені такими змінами.

Офіційно національна рівність поряд з повагою до прав людини, недоторканістю власності, демократичною багатопартійною системою була визнана найвищою цінністю конституційного ладу Республіки Хорватія /5/ 64). Стаття 15 розділу “Основні права і свободи людини та громадянина” гарантувала представникам усіх націй та меншин свободу виражати свою національну належність, користуватися своєю мовою та письмом (про це згадує і стаття 12), а також культурну автономію. Конституція передбачала

/5/ 59) стор. 372.

/5/ 60) там само.

/45/ 61) 1995, № 35, s. 14.

/165/ 62) s. 340.

/20/ 63) s. 245.

/5/ 64) стор. 374.

покарання за будь-які форми нетерпимості, у тому числі й національної. Було задекларовано і рівність прав релігійних громад.

Хорватська конституція гарантувала громадянам право на вільне об'єднання з метою захисту та забезпечення їхніх цілей та інтересів, у тому числі й національних. Водночас окремі її статті обмежували формування партій за національною ознакою. Так, у статті 6 розділу “Загальні положення” сказано, що “політичні партії формуються за територіальним принципом” /5/ 65).

Здійснювати нагляд за конституційністю програм та діяльністю політичних партій було покладено на Конституційний Суд: він мав право заборонити їхню діяльність у випадку загрози з боку якоїсь партії демократичному конституційному ладові, незалежності, єдності та територіальній цілісності /5/ 66). Зрозуміло, що даним цінностям власне хорватські (за національною належністю та ідеологією) партії не могли загрозувати. Тому цей пункт можна трактувати як спробу обмежити посягання національних нехорватських партій республіки, насамперед, Сербської демократичної партії (СДП), на основи конституційного ладу Хорватії.

Водночас, конституція не містила жодних натяків політичної автономії для територій, де кількісно переважали серби /125/ 67). Тобто, декларовані права не мали територіальних рамок, а стосувалися усіх меншин на цілій території Хорватії. Та й ці положення, як показало майбутнє, не завжди виконувалися хорватською владою.

Перехід від соціалістичного авторитаризму до демократії було задекларовано низкою конституційних статей: гарантування права власності, свобода підприємницької та ринкової діяльності, свобода слова /5/ 68). Проте право на свободу слова стало дуже відносним після того, як президент

/5/ 65) стор. 374-376, 381.

/5/ 66) стор. 374, 389, 399.

/125/ 67) р. 244.

/5/ 68) стор. 381–383.

Ф.Туджман отримав надзвичайні повноваження і використовував їх, зокрема, для переслідування опозиційних журналістів /61/ 69).

Основний Закон Хорватії запроваджував двопалатний парламент і передбачав посаду президента. Запровадження Палати провінцій поруч з Палатою представників мало сприяти регіональним інтересам і пропорційному національному представництву /166/ 70). Створення такої палати передбачалося як орган, який може переглядати рішення Палати представників і накладати на них вето /166/ 71). На Палату представників було покладено затвердження конституції, законів, бюджету, рішень, заяв, декларацій та іншого; вона вирішувала питання війни і миру, зміни державних кордонів, проведення референдумів /166/ 72).

Президент мав широкий спектр повноважень: призначав вибори до палат Сабору, оголошував референдум, призначав і звільняв прем'єр-міністра, був головнокомандувачем збройних сил та ін. Стаття 101 Конституції передбачала надання президентові надзвичайних повноважень – “у випадку стану війни, або за наявності безпосередньої загрози незалежності та єдності Республіки” /5/ 73). Було передбачено і створення Президентської ради та інших дорадчих і допоміжних органів, члени яких, призначувані тим же президентом, були покликані допомагати йому. Визначалась і сфера, де влада президента обмежувалася законом, і глава держави ніс відповідальність за порушення конституції (рішення про це мало прийматися Конституційним Судом двома третинами голосів) /5/ 74).

Окремої уваги заслуговують статті, що стосувалися можливості перебування Хорватії у різних політичних союзах. Передбачалася досить складна процедура вступу Республіки до таких утворень. Спочатку прагнення прилучитися до певного союзу мало бути ініційоване третиною

/61/ 69) стор. 14.

/166/ 70) s. 442.

/166/ 71) s. 446.

/166/ 72) isto.

/5/ 73) стор. 394.

/5/ 74) стор. 392–395.

представників Сабору, президентом або урядом, згодом необхідно було зібрати дві третини голосів усіх представників Сабору. Рішення про вступ затверджувалось на референдумі більшістю голосів від загальної чисельності виборців. Подібні процедури були передбачені й для виходу Хорватії з союзів. Цікаво, що у випадку, коли у зв'язку з надзвичайними обставинами передбачався захист республіки, вона могла вийти з таких союзів за спрощеною процедурою – лише завдяки двом третинам голосів присутніх депутатів, що вказує на необов'язковість у даному разі кворуму /5/ 75). Очевидно, що ці положення насамперед були спрямовані на ймовірний вихід з Югославської федерації.

Схема відносин Хорватії та центру викладена у “Перехідних та прикінцевих положеннях”. Декларувалося, що Хорватія залишається частиною СФРЮ “до укладення нового договору югославськими республіками або до прийняття іншого рішення Сабором Хорватської Республіки”. Далі зауважувалося, що при порушенні територіальної недоторканості Республіки Хорватія діями чи рішеннями федерального органу чи іншого члена Федерації, а також при порушенні рівноправного статусу республіки у Федерації чи виникненні небезпеки для неї, то хорватська влада, спираючись на право самовизначення і суверенітет Хорватії, ухвалить рішення про "захист суверенітету та інтересів Республіки Хорватія" /5/ 76). Як видно, Загреб застерігав центр, що у випадку небажання чи неспроможності офіційного Белграда довести справу до трансформування СФРЮ у бажану для Хорватії конфедерацію, він залишає за собою право стати на цілком самостійний шлях розвитку. Таким чином, хорватське керівництво відкинуло існуючу форму Федерації і шукало сприятливіший для себе варіант стосунків з республіками Югославії.

До різкого загострення протистояння між Загребом і федеральним центром призвело втілення у життя сьомої статті хорватської конституції,

---

/5/ 75) там само.

/5/ 76) стор. 403.

якою передбачалась організація власних збройних сил /5/ 77). Це викликало побоювання місцевих хорватських сербів за долю створеної у кінці грудня 1990 р. Сербської автономної області Країна. На їхні прохання 9 січня 1991 р. Президія СФРЮ прийняла постанову про роззброєння і розпуск усіх незаконних збройних формувань. Появу власних військових формувань Загреб пояснював необхідністю захисту своєї молоді демократії від Белграда, посиляючись на те, що повсталі хорватські серби звернулись за допомогою до армії. До того ж, керівники Хорватії наполегливо переконували, що якоїсь особливої армії, крім спецпідрозділів міністерства внутрішніх справ, у республіці немає /66/ 78).

У Белграді на той час вже розгорнулась антихорватська кампанія. Так, газета “Политика” повідомила про плани хорватської влади створити власну армію чисельністю до 600 тис. осіб заради “гарантії повного суверенітету і незалежності” /66/ 79). 26 січня 1991 р. мала вступити в силу домовленість, за якою в ЮНА відмінялася бойова готовність. Тоді ж Ф.Туджман повинен був віддати наказ про розпуск республіканських збройних формувань. Проте напередодні по югославському телебаченню у найзручніший для глядачів час було продемонстровано відеофільм, знятий югославськими спецслужбами прихованою камерою, про таємні плани хорватського керівництва. З фільму випливало, що, починаючи з 11 жовтня 1990 р., Хорватія таємно отримувала зброю з Угорщини. Також оприлюднювалися плани хорватських військових щодо ліквідації югославських армійських формувань і про співпрацю між Загребом і Вашингтоном. Посол США категорично відкинув наведені у фільмі висловлювання про допомогу американців хорватам, а угорський уряд офіційно вибачився перед югославським керівництвом /67/ 80).

Звинувачений у фільмі військовий міністр Хорватії Мартін Шпегель назвав його “фальшивкою, яку підготувало військове командування для

/5/ 77) стор. 375.

/66/ 78) стр. 13.

/66/ 79) там же.

/67/ 80) стр. 8.

дискредитації хорватського керівництва в очах громадськості”. Один з радників Ф. Туджмана все-таки підтвердив справжність відеофільму, але додав, що міністр оборони навмисне включився в “гру” з армійською контррозвідкою, аби переконати її у “рішучості Хорватії” /67/ 81). Сучасні хорватські дослідники характеризують вищезгаданий фільм як “значною мірою фальшивий”, який мав стати засобом для виправдання збройного втручання ЮНА /166/ 82).

Федеральний уряд не зміг використати фільм у своїх цілях (зокрема, для арешту М.Шпегеля), оскільки на перешкоді стало могутнє патріотичне піднесення хорватів. З усієї Хорватії і з-за кордону надходило багато телеграм з підтримкою і висловлюваннями готовності захистити хорватський уряд у випадку нападу /166/ 83). Коли військовий трибунал все-таки видав розпорядження про арешт М.Шпегеля, звинувативши його у нелегальному ввезенні зброї, 100–тисячний мітинг у Загребі 26 січня 1991 р. відкинув ці звинувачення (Шпегеля так ніколи і не було заарештовано) /8/ 84). У Спліті учасники мітингу перед приміщенням командування військового округу заявили, що “пожертвують життям заради захисту батьківщини від агресорів” /66/ 85).

Така підтримка підбадьорила керівництво Хорватії. У відповідь на спроби федерального уряду роззброїти хорватські загони Рада народної оборони і захисту в Загребі під головуванням Ф.Туджмана ухвалила, що незаконно воєнізовані групи в Хорватії можуть бути роззброєні лише хорватським міністром внутрішніх справ, і що ЮНА в жодному разі не повинна бути перетворена на поліційну силу для усунення демократично обраного уряду. Рада дійшла висновку, що у Хорватії немає незаконно

/67/ 81) там же.

/166/ 82) s. 550.

/166/ 83) isto.

/8/ 84) стр. 356.

/66/ 85) стр. 13.

воєнізованих груп, за винятком тих, що перебувають у Кніні і деяких інших округах під впливом четницьких 86) керівників /166/ 87).

21 лютого 1991 р. хорватський парламент прийняв резолюцію про початок роз'єднання з СФРЮ, за якою, поки Хорватія є членом Югославії, вона визнає тільки ті федеральні закони і положення федеральної конституції, що не суперечать законам і конституції Республіки Хорватії /166/ 88). Сабор пропонував проводити процес роз'єднання поступово, демократично і з урахуванням інтересів усіх сторін. В ухвалі парламенту зазначалося, що Хорватія буде об'єднуватись тільки з тими, хто визнає її право на самостійність, міжнародну суб'єктність і невтручання у внутрішні справи. Членами такого об'єднання могли бути не лише складові СФРЮ /9/ 89). Тоді ж Сабор прийняв і резолюцію про захист конституційного устрою республіки /8/ 90).

У своєму протистоянні з федеральним центром Хорватія намагалася порозумітися з іншими республіками СФРЮ. З жовтня 1990 р. по травень 1991 р. керівники шести югославських республік провели шість раундів переговорів, на яких дискутували про шляхи перетворення федеративної держави і про майбутнє країни. Під час переговорів знову намітилися розбіжності між Словенією і Хорватією з одного боку та центром, який підтримували Сербія та Чорногорія, – з другого. Зокрема, офіційні Загреб і Любляна не погоджувались на єдині збройні сили і домагалися надання кожній югославській республіці статусу міжнародно-правового суб'єкту.

Найчіткіше позицію Хорватії було викладено 11 квітня 1991 р. під час третього раунду переговорів між керівниками шести югославських республік. Хорватія і Словенія запропонували утворити співдружність

---

86) Примітка.

У другій половині червня 1990 р. у Белграді було утворено організацію “Сербський четницький рух”, який ставив метою приєднати населені сербами райони Хорватії до Сербії.

/166/ 87) s. 550.

/166/ 88) isto.

/9/ 89) s. 72-74.

/8/ 90) стр. 357.

суверенних держав, яка мала засновуватись на економічних інтересах і обороні від зовнішньої агресії. Кожна республіка при цьому набувала статусу самостійної і незалежної держави. Хорватсько-словенський варіант відштовхувався від того, що республіки СФРЮ перетворюються на самостійні, суверенні і незалежні держави /93/ 91). Вони визнають одна за одною статус суверенної держави як об'єкта міжнародного права і територіальну цілісність в рамках як міжнародно визнаних державних кордонів, так і кордонів всередині СФРЮ. Співдружність суверенних держав будується насамперед на економічних інтересах, тобто на забезпеченні митного і валютного союзу, що має на увазі вільну циркуляцію товарів, послуг, капіталу і робочої сили, а також забезпечення захисту оточуючого середовища /93/ 92).

Під час цих переговорів Ф.Туджман повідомив, що відповідно до хорватської конституції, яка визначає країну як суверенну державу, якщо справа не дійде до договору про подолання державно-політичної кризи та про створення союзу суверенних держав, найпізніше до 30 червня Хорватія здійснить необхідні кроки для виходу з СФРЮ. Оскільки Сербія і Чорногорія мали діаметрально протилежний погляд на майбутнє СФРЮ, то усі сторони погодились, що “вибір повинна зробити кожна республіка шляхом референдуму” /8/ 93).

На травневий референдум 1991 р. у Хорватії було винесено два питання: “Чи згодні ви, що СР Хорватія як суверенна і самостійна держава, яка гарантує культурну автономію і усі громадянські права сербам та представникам інших національностей у Хорватії, може вступити у союз суверенних держав з іншими республіками (відповідно до пропозиції Хорватії і Словенії стосовно розв'язання державної кризи СФРЮ)?” та “Ви за те, щоб РХ залишилася у Югославії як єдиній союзній державі?” /9/ 94). У

/93/ 91) стр. 46.

/93/ 92) стр. 47.

/8/ 93) стр. 81–82.

/9/ 94) s. 80.

голосуванні взяло участь 83,56 % тих, хто мав право голосу. Стосовно першого питання “за” висловилися понад 93 % громадян, “проти” – 4 %, стосовно другого – відповідно 5,4 % та 92 % /9/ 95).

Абсолютна більшість виборців підтримала текст, який передбачав, що Хорватія гарантує культурну автономію і всі громадянські права національним меншинам та може вступити у конфедерацію з іншими республіками. Отже, у 1991 р. ще було можливим зберегти певну форму політичної єдності народів на території Югославії. Ту можливість відкинули повсталі серби і ЮНА, застосувавши силу /120/ 96).

Результатам референдуму 19 травня 1991 р. сприяли такі фактори як його бойкот країніськими сербами, заблокування 15 травня у Президії СФРЮ представниками від Сербії, Чорногорії, Воєводини і Косово обрання хорвата С.Месича на пост нового голови Президії. Приводом до цього, зокрема, послужили слова С.Месича про те, що він буде останнім президентом Югославії. Сам факт заблокування вибору свого представника допоміг Загребу звинувачувати вищезгадану “четвірку” у навмисному створенні вакууму керівництва, щоб відкрити шлях до влади військовим /68/ 97). Хорватія була зацікавлена у виборі С.Месича Головою Президії СФРЮ, щоб він забезпечив функціонування державної влади на період роз’єднання і створення певного союзу суверенних держав як перехідної фази у процесі здобуття самостійності /119/ 98).

18 червня 1991 р. Сабор прийняв ухвалу про роз’єднання з іншими югославськими республіками і утворення конфедерації замість СФРЮ /87/ 99). Назагал Сабор ухвалив близько 60 законів, необхідних для створення механізму виходу зі складу Югославії.

Закономірним підсумком роботи хорватських законодавців стало проголошення 25 червня 1991 р. “суверенної і самостійної Республіки

/9/ 95) s. 82.

/120/ 96) s. 238.

/68/ 97) стр. 11.

/119/ 98) s. 791.

Хорватія”. У “Конституційному рішенні про суверенітет і самостійність Республіки Хорватія” проголошення хорватської держави пояснювалось грубими порушеннями в СФРЮ прав людини, національностей та федеральних одиниць, а також тим, що югославські республіки не прийшли до єдиного бачення про перебудову федерації у союз суверенних держав. Зазначалося також, що Республіка Хорватія починає процес роз’єднання з іншими республіками і процес міжнародного визнання, визнає міжнародні договори СФРЮ, які не суперечать її законам, гарантує національні та інші права і свободи своїм громадянам. Хорватія проголосила непорушність своїх кордонів і перетворення їх з республіканських на державні /8; 9/ 100).

Одноголосно прийнята того ж дня “Декларація про проголошення суверенної і самостійної Республіки Хорватія” стверджувала, що хорвати – один із найстаріших державотворчих та історичних народів Європи. Хорватська нація на протязі тринадцяти століть зберігала усвідомлення свого права на самобутність і незалежність. Однак у складі СФРЮ Хорватія не могла захищати свої інтереси. Республіка Хорватія проголошувалась демократичною, правовою і соціальною державою, у якій найвищими цінностями є свобода, рівність, національна рівноправність, повага прав людини, плюралізм і недоторканість власності, верховенство закону і демократична партійна система /113/ 101). Офіційний Загреб висловлював бажання, щоб роз’єднання відбувалося демократично і мирно, враховуючи інтереси всіх складових СФРЮ. На території Хорватії ставали чинними тільки її закони, а до повного роз’єднання – і союзні закони, що не суперечили хорватським.

Хорватія обіцяла визнати нові держави, що постануть після роз’єднання, а також встановити окремі відносини зі Словенією. Наголошувалось, що процес роз’єднання має якнайшвидше закінчитись демократичним і миролюбним способом, поважаючи інтереси усіх республік

/87/ 99) s. 189.

/8; 9/ 100) стр. 265–266; s. 86-87.

і автономних країв, що входили до складу СФРЮ. Причому Хорватія зазначала, що вона створить зі Словенією союз двох самостійних держав /8/ 102). Приєднання до цього союзу оголошувалось відкритим і для інших республік за умов визнання ними територіальної цілісності можливих суб'єктів конфедерації, політичного плюралізму, рівності усіх форм власності, поважання прав національних меншин. Хорватія керувалася принципом, що майбутній союз суверенних держав буде утворений на зразок ЄС. Декларація заявляла, що “хорватська нація, разом з усіма громадянами, які вважають Республіку Хорватію своєю батьківщиною, рішуче налаштована захищати свою незалежність і територіальну цілісність” /113/ 103). Декларація не зафіксувала, що Хорватія відокремилась, але що вона починає процес відокремлення і процес здобуття міжнародного визнання /144/ 104).

У Декларації Хорватія гарантувала сербам та іншим меншинам дотримання всіх людських і громадянських прав, зокрема, свободу висловлювань, культури і політичних організацій, підтримку національної мови і культури /9/ 105). 25 червня 1991 р. було прийнято також “Декларацію про права сербів та інших національностей у Республіці Хорватія”. Цим законом гарантувалися широкі свободи у національному житті меншин та їх право на культурну автономію /165/ 106).

Як видно, на початках Хорватія намагалася перебудувати Югославію на засадах конфедерації і остаточно відмовилась від такої ідеї лише внаслідок збройної агресії з боку ЮНА. Ще 1 липня 1991 р. С.Месич, як представник Хорватії, був вибраний головою Президії СФРЮ, що свідчило ще про якісь надії хорватського керівництва перебудувати федерацію на союз суверенних

/113/ 101) стр. 119.

/8/ 102) стр. 268.

/113/ 103) стр. 120.

/144/ 104) р.542.

/9/ 105) s. 88–91.

/165/ 106) s. 326.

держав. Хоча сербські політики вбачали у цьому обранні засіб Загреба остаточно блокувати діяльність федеральних органів влади /68/ 107).

Федеральний Белград, не знаходячи політичного вирішення проблем, вдався до сили, починаючи з 27 червня, коли у Словенії відбулися сутички між місцевою територіальною обороною і підрозділами ЮНА. Хорватія солідаризувалась зі своїм західним сусідом. 2 липня жителі Загреба намагалися зупинити виїзд танків з місцевої казарми, які направлялись у Словенію. У результаті цієї акції загинуло троє цивільних осіб, а дев'ять було поранено /141/ 108). 4 липня Президія хорватського Сабора опублікувала повідомлення, у якому було сказано, що ЮНА – не народна армія, і що події у Словенії являють собою продовження майже річних зусиль зі скинення демократичного ладу в Хорватії /8/ 109).

В цей час у самій Хорватії загострилось міжнаціональне протистояння, яке переросло у криваві збройні сутички. 7 липня 1991 р. за посередництва ЄС було досягнуто перемир'я, один з пунктів якого передбачав тримісячний мораторій на впровадження у життя законів про відокремлення Словенії і Хорватії. Але війна набувала все більших розмірів, незважаючи на багаточисельні домовленості про припинення вогню, і ставало очевидним, що надій на оновлення Югославської держави немає. Приводом для рішучих кроків Хорватії стали закінчення терміну дії вищезгаданого мораторію і обстріл ЮНА ракетами президентського палацу у Загребі 7 жовтня 1991 р. /166/ 110)

8 жовтня 1991 р. Сабор проголосив ЮНА агресором і вирішив остаточно впровадити в життя своє рішення стосовно незалежності і суверенності Республіки Хорватія й розірвати усі державно-правові зв'язки з СФРЮ /141; 166/ 111). Депутати закликали інші держави якнайшвидше

/68/ 107) стр. 11.

/141/ 108) s. 532.

/8/ 109) стр. 364.

/166/ 110) s. 551.

/141; 166/ 111) s. 536; s. 551

встановити з Хорватією дипломатичні відносини /56/ 112). Цю подію можна вважати поворотним пунктом у зміні Хорватією свого статусу і загалом у зміні геополітичної ситуації на Балканах. З того часу усі зусилля міжнародних організацій створити союз з югославських республік на зразок ЄС були приречені на невдачу через небажання можливих учасників інтеграції чи їхнє незадоволення запропонованими умовами. Хорвати не бажали нової федерації, бо вважали себе жертвою агресії з боку Сербії /70/ 113). 8 жовтня 1991 р. на кордоні з Угорщиною було встановлено першу табличку “Республіка Хорватія”, а 24 жовтня Хорватія запровадила нові паспорти з національними символами /141/ 114).

23 листопада 1991 р. керівники Хорватії, Сербії та ЮНА підписали Договір про визнання внутрішніх кордонів СФРЮ /162/ 115). 5 грудня Сабор Хорватії відкликав з Белграда свого представника С.Месича /113/ 116).

Офіційне оформлення незалежності Хорватії прийшло з її міжнародним визнанням: 15 січня 1992 р. майже усі країни ЄС визнали Хорватію, а 22 травня цього ж року вона стала членом ООН.

Останній камінь з-під ніг балканського федералізму у Хорватії було вибито у грудні 1997 р. Відповідно до змін у хорватській конституції, було заборонено будь-які кроки, спрямовані на приєднання Хорватії до усіх союзів з іншими країнами, що могли б призвести до відновлення Югославської держави чи до іншої форми державних союзів на Балканах /166/ 117).

Таким чином, можна умовно виділити десять найважливіших віх, які Хорватія пройшла на шляху до своєї повної незалежності. 1. Новий склад Сабору після перших багатопартійних парламентських виборів (30 травня 1990 р.). 2. Конституційні зміни від 25 липня 1990 р. 3. ”Різдвяна конституція” (22 грудня 1990 р.). 4. Конституційний закон про верховенство хорватських

/56/ 112) стр. 28–29.

/70/ 113) стр. 15.

/141/ 114) s. 536-537

/162/ 115) стр. 422.

/113/ 116) стр. 121.

/166/ 117) s. 444.

законів (21 лютого 1991 р.). 5. Референдум 19 травня 1991 р. про вихід з СФРЮ. 6. Ухвала Сабору від 18 червня 1991 р. про роз'єднання і утворення конфедерації. 7. Декларація 25 червня 1991 р. про утворення суверенної і самостійної Хорватії. 8. Розірвання усіх зв'язків з Югославією 8 жовтня 1991 р. 9. Початок міжнародного визнання Хорватії (15 січня 1992 р.). 10. Прийняття Хорватії в ООН 22 травня 1992 р.

РОЗДІЛ 3

ХОРВАТСЬКО-СЕРБЬСЬКА ВІЙНА

3.1. Причини і початок воєнних дій

Безболісний вихід Хорватії з Федерації утруднювала наявність великої сербської меншини на її території. За результатами перепису 1991 р., серби склали 12,2 % населення Хорватії. Абсолютна більшість їх була в одинадцяти округах (орсінах) і відносна – у двох зі 101 округу Хорватії. Територія усіх цих округів майже збігалася з межами колишнього Військового кордону 118). В одинадцяти округах з сербською більшістю проживала лише четверта частина усіх сербів Хорватії /166/ 119). Решта сербів (75 %) проживали по великих хорватських містах, де вони перебували у меншості. Характерно, що території з переважанням сербської меншини розташовані на кордоні не з Сербією, а з Боснією і Герцеговиною (БіГ), що давало привід хорватським історикам не вважати сербів типовою національною меншиною. Тим більше, що близько 20 % хорватських сербів народилися поза межами Хорватії і приїхали сюди пізніше /118/ 120).

Хорватські серби вважали дані результати перепису сфальсифікованими /162/ 121). Через небажання сербської сторони брати участь у переписі у ряді округів не було опитано 287 тис. осіб, серед яких, за підрахунками хорватських статистів, 80 % становили нехорвати /22/ 122). Сербі були сконцентровані у найбільш бідних частинах Хорватії – у Ліці,

---

118) Примітка.

Військовий кордон було утворено в середині XVI ст. австрійським урядом для захисту своїх рубежів від турків. Упродовж століть сюди масово переселялися серби.

/166/ 119) s. 35.

/118/ 120) p. 35.

/162/ 121) стр. 46.

/22/ 122) s. 4.

Далматинському загор'ї та бансько-кордунському регіоні /153/ 123). Більшість хорватських сербів мали рівень освіти нижче середнього і нижчий соціальний та економічний статус, ніж хорвати /46/ 124).

Думка про привілейоване становище сербів в Хорватії виникла через їхню значну частку у державних структурах, правлячій комуністичній партії. Становлячи лише 12 % населення Хорватії, серби склали 21,6 % членів ЦК СКХ /153/ 125) і 60 % поліції республіки /135/ 126).

ХДС, прийшовши до влади, розпочав чистку адміністративних посад. Це спричинило звільнення великої кількості працівників правоохоронних органів, посадових осіб і керівників підприємств – сербів за національністю.

Ставлення місцевих сербів до хорватських прагнень отримати більшу самостійність було неоднаковим. Більшість сербів, що проживали у районі Загреба, інтегрувались у хорватське суспільство. Не виступаючи проти хорватських вимог, вони висловлювали побажання отримати культурну автономію.

Мешканці округу Кнін були безкомпромісніші. Вони болісно сприймали заходи хорватської влади, спрямовані на вихід з федерації. Масове звільнення сербів під час чистки адміністративних і поліційних органів, повалення антифашистських пам'ятників і зниження статусу сербської мови породили у місцевих сербів уявлення про повернення до часів Незалежної Держави Хорватія (НДХ). У структурних змінах серби вбачали загрозу своєму привілейованому становищу як представників правлячої партії і панівного народу СФРЮ. Головними причинами незадоволення сербів хорватським керівництвом були повернення хорватського уряду до символів, якими користувались усташі (боязнь нового геноциду) та

/153/ 123) s. 369.

/46/ 124) 1995, Summer, p. 80.

/153/ 125) s. 373.

/135/ 126) p. 52.

позбавлення сербів політичної і економічної влади, яку вони мали до виборів 1990 р. /135/ 127)

Все це підготувало сприятливий ґрунт для белградської пропаганди ідей “Великої Сербії” в середовищі хорватських сербів. Ця пропаганда переконувала сербів Хорватії, що ті, котрі виступають за конфедерацію, багатопартійність і лібералізм, є фашистами і усташами /25/ 128).

Наголошуючи на потребі захисту сербів поза межами Республіки Сербії, великосербські ідеологи пропонували зайняти 62 % території Хорватії з населенням 2,3 млн. осіб, хоча серби там становили лише 19 % населення. На решті території Хорватії, за умови успішного здійснення зазначених планів, ще залишалося би 130 тис. сербів, що робило ймовірним висунення у майбутньому нових вимог з боку Белграда /118/ 129).

Важливість сербського питання хорватський уряд спочатку недооцінював, а вимоги культурної автономії для сербів відкидав /135/ 130).

З огляду на це серби вдалися до рішучіших кроків. 30 січня 1990 р. у м. Дони Лапац (Ліка) відбулися збори, на яких обговорювалась можливість політичної організації сербів у Хорватії. 4 лютого на установчих зборах Югославської самостійної демократичної партії у м. Войніч (Кордун) прозвучала думка про можливість утворення сербського автономного краю у Хорватії.

Хорватські серби розгортали не тільки політичну діяльність. 10 лютого 1990 р. у Загребі відновлено роботу Сербського культурного товариства “Просвіта” (її було припинено 1972 р.). 17 березня в Топуско (Кордун) засновано Сербське культурне товариство “Сава Мркаль”. Його завданням проголошувалось збереження культури сербського народу, мови і кириличної графіки.

/135/ 127) *ibid.*

/25/ 128) s. 122.

/118/ 129) p. 61.

/135/ 130) p. 52–53.

Основною політичною силою хорватських сербів стала Сербська демократична партія (голова – Й.Рашкович). На парламентських виборах 22 квітня 1990 р. СДП у окрузі Кнін здобула 83 % місць у Скупщині округу, а також всі 3 депутатські місця від округу до хорватського Сабору. Водночас, якщо враховувати всіх хорватських сербів, на виборах 1990 р. вони голосували не за націоналістичні партії типу СДП, а за ті, які пропагували збереження статус-кво у хорватсько-сербських відносинах.

Так, СКХ-ПДЗ на виборах 1990 р. отримала 2/3 усіх голосів хорватських сербів, а СДП – тільки 15 % сербських голосів і 2 % голосів усіх виборців Хорватії /46/ 131). Більшість хорватських сербів не приєдналося до жодного сербського політичного угруповання. Вони навіть не були схильні заявляти про свою національну і культурну ідентичність. Після перемоги ХДС стало зрозуміло, що політична сцена Хорватії поділена за етнічним принципом. Після виборів СКХ-ПДЗ перейшла на позиції відстоювання хорватських національних інтересів. Таку зміну місцеві серби, які підтримували цю партію, вважали зрадою. У нових умовах вони могли сподіватись на захист своїх інтересів лише від СДП /46/ 132). Більшість сербів, членів реформованого Союзу комуністів Хорватії, перейшла до Сербської демократичної партії. Кількість членів СДП швидко зросла до 30 тис. осіб /162/ 133).

Впродовж весни 1990 р. відбувалося подальше загострення хорватсько-сербських стосунків. З 21 березня серби кількох сіл навколо Кніна задля захисту своїх осель організували нічне чергування. 27 березня 1990 р. відбувся мітинг у Ясеноваці (Західна Славонія), на якому серби висловили велику стурбованість з приводу висловлювань Ф.Туджмана, що НДХ була мрією хорватського народу. Впродовж квітня 1990 р. хорватська влада звинувачувала православних священників у переховуванні зброї /162; 43/ 134).

/46/ 131) 1995, Summer, p. 75.

/46/ 132) *ibid*, p. 87.

/162/ 133) стр. 388, 391.

/43; 162/ 134) 1991, 24. ožujka, s. 2; стр. 390-392.

Весною 1990 р. у м. Ілок (Західний Срієм) було зруйновано кілька могил на православному кладовищі. Там одразу розгорнулася пропаганда про те, що серби є в небезпеці /11/ 135).

27 червня 1990 р. у Кніні було засновано Співдружність общин Північної Далмації і Ліки, яка стала прообразом майбутньої сербської автономії. 3 липня 1990 р. Тимчасова президія Співдружності общин Північної Далмації і Ліки прийняла звернення до всіх округів, де переважало сербське населення, із закликом про приєднання до Співдружності, оскільки “конституційні зміни порушують рівноправність сербського народу у Хорватії” /162/ 136). 28 червня у Белграді відбулася Установча скупщина Союзу сербів Хорватії. Метою Союзу проголошувалися надання допомоги хорватським сербам та боротьба за створення сербської автономії у Хорватії /162/ 137). На початку липня у с. Косово під Кніном представники 17 округів, у яких проживала значна частка сербів, проголосили створення “Сербської Автономної Країни”. Головою цього утворення став М.Бабич /129/ 138). 25 липня 1990 р. на мітингу у м. Срб (Ліка) було засновано Сербське національне віче (СНВ), яке очолив М.Бабич, а також прийнята Декларація про суверенітет і автономію сербів у Хорватії.

Всі ці події хорватський уряд прагнув контролювати, щоб уникнути війни. Ф.Туджман і хорватський уряд розпочали переговори з сербськими депутатами у Саборі, лідером яких був Й.Рашкович. У травні 1990 р. відбулась перша зустріч Й.Рашковича і Ф.Туджмана. Ф.Рашковичу було запропоновано посаду віце-спікера Сабору. Після провалу переговорів СДП покинула парламент, використавши як привід напад невідомих осіб на голову бенковацького осередку СДП М.Млинера (18 травня). Як виявилось пізніше, цей напад здійснили два місцевих серби /146/ 139). Після того СДП ухвалила рішення про замороження стосунків з Сабором. Й.Рашкович відмовився

/11/ 135) р. 164.

/162/ 136) стр. 394.

/162/ 137) стр. 393.

/129/ 138) s.218.

увійти до складу уряду. Помірковані сербські сили у Хорватії втрачали авторитет, натомість вплив радикальних та екстремістських кіл зростав.

23 липня і 1 серпня 1990 р. за ініціативою Загреба були проведені зустрічі Ф.Туджмана і Й.Рашковича, однак вони завершилися безрезультатно /40/ 140). Активісти Сербської демократичної партії організовували численні мітинги, на яких загострювали і без того непримиренне ставлення сербів до хорватської влади. Й.Рашкович все більше схилявся до війни, розраховуючи на допомогу ЮНА і Сербії /127/ 141).

Після розпаду СКЮ серби Хорватії звернулися за допомогою до армії з проханням дати їм зброю. Хорвати ж почали озброюватися на рік пізніше (1991 р.), коли серби були вже масово озброєні /86/ 142).

7 серпня 1990 р. СНВ ухвалило провести референдум з питання автономії сербів у Хорватії /141/ 143). 14 серпня 1990 р. Ф.Туджман висловився проти цього референдуму, а наступного дня Конституційний суд Хорватії ухвалив припинити діяльність Співдружності общин Північної Далмації і Ліки. У відповідь СНВ заявило, що ці рішення не відповідають конституції СФРЮ і тому не підлягають виконанню. 16 серпня 1990 р. СНВ ухвалило провести вищезгаданий референдум впродовж 19 серпня – 2 вересня. Ця акція ґрунтувалася на основі положень Декларації про суверенітет і автономію сербів у Хорватії, конституції СФРЮ та Конституції Соціалістичної Республіки Хорватія. У референдумі мали право брати участь лише серби, причому також і в тих округах Хорватії, де вони становили меншість. Право голосу мали і народжені у Хорватії серби, які на час голосування проживали у Західній Сербії, Східній Боснії та на територіях деяких інших країн /162/ 144).

/146/ 139) s. 235.

/40/ 140) 1990, 31. srpnja, s. 1.

/127/ 141) s. 206-207.

/86/ 142) s. 110-111.

/141/ 143) s. 523.

/162/ 144) стр. 402, 409.

17 серпня 1990 р. Міністерство внутрішніх справ Хорватії направило у райони голосування спецпідрозділи для недопущення проведення референдуму. У відповідь серби почали споруджувати барикади. На території округу Кнін вони відібрали зброю у постів хорватської поліції, спорудили барикади, перервали комунікації між Загребом і південними районами республіки, а кнінський партійний осередок СДП оголосив стан війни. Із Загреба прибули додаткові сили з метою взяти регіон під свій контроль. Після того, як авіація ЮНА застерегла не втручатися у перебіг подій, посилювалися підозри Загреба про зацікавленість ЮНА у наданні підтримки сербам. Усі подальші події відбувалися подібним чином: група озброєних сербських цивільних осіб напала на пости поліції, забиравала зброю, споруджувала барикади і оголошувала про приєднання даної території до Сербської Країни. Такі дії, оцінені у хорватській історіографії як “барикадна революція”, на початку осені 1990 р. охопили заселені сербами центральні округи Хорватії, а згодом – частину Західної Славонії. Поступово виступи країнських сербів поширилися й на інші райони Хорватії, де вони становили більшість. Ці дії зводились переважно до терористичних акцій на дорогах, спорудження барикад, мінування залізниць /88/ 145).

7 вересня 1990 р. Міністерство внутрішніх справ Хорватії висунуло сербам ультиматум: найпізніше до 11 вересня здати всю незареєстровану зброю. У протилежному випадку воно обіцяло застосувати жорсткі заходи. Ультиматум підштовхнув лідерів країнських сербів до пошуків компромісу. 10 вересня 1990 р. у м. Дони Лапац відбулися переговори між СНВ і хорватською владою. Було досягнуто домовленості про те, що всі проблеми мають вирішуватись політичним шляхом /162/ 146).

Однак офіційний Загреб вирішив випередити події і 12 вересня 1990 р., для ефективнішого контролю над територіях зі змішаним населенням, несподівано провів зміни персоналу у відділках поліції, замінивши сербів

/88/ 145) s. 30.

/162/ 146) стр. 403-404

хорватами. У відповідь сербська Рада народної оборони звернулася із закликом не здавати зброї і не вірити хорватському керівництву /141/ 147).

До кінця вересня 1990 р. підрозділи Міністерства внутрішніх справ Хорватії проводили вилучення зброї у резервного складу поліції, а серби рішуче виступали проти цього, що призводило до сутичок /162/ 148). На цей час Хорватія де-факто втратила контроль над дванадцятьма округами /135/ 149).

30 вересня 1990 р. Президія Сербії звернулася до Президії СФРЮ з вимогою захистити громадян сербської національності у Хорватії від репресій. За конституцією СФРЮ, підтримка порядку і захист громадян належали виключно до компетенції республіканських органів внутрішніх справ. Тому для введення на територію Хорватії відділу міліції 150) союзного Міністерства внутрішніх справ було потрібне рішення Президії СФРЮ, яка на таке не погоджувалась.

30 вересня СНВ на основі результатів серпневого референдуму (на ньому за автономію проголосувало 567 127 осіб, проти – 144) проголосило сербську автономію. 3 жовтня 1990 р. з цим актом не погодилася Президія Сабору. Вона заявила, що автономія сербів є антиконституційним актом, спрямованим проти цілісності республіки /162/ 151).

Впродовж жовтня-листопада 1990 р. керівництво хорватських сербів неодноразово висловлювало власне бачення майбутнього Югославії і своєї подальшої долі, а також обґрунтовувало можливість відокремлення від Хорватії. 5 жовтня М.Бабич заявив, що, якщо хорватський народ використає своє право на від'єднання, то це право можуть використати і хорватські серби. 21 жовтня було оприлюднене рішення СДП про конституційне

/141/ 147) s. 524.

/162/ 148) стр. 406-407.

/135/ 149) р. 54, 57.

150) Примітка.

Після перемоги ХДС на парламентських виборах 1990р. міліцію було перейменовано в поліцію. Хорватські серби на територіях свого компактного проживання зберегли попередню назву.

/162/ 151) стр. 409, 411.

становище сербського народу в Хорватії. Ним передбачалося два варіанти можливого розвитку подій: якщо Хорватія залишиться в Югославії – серби встановлять в її межах територіальну автономію; якщо Хорватія вийде зі складу СФРЮ – серби відокремляться /162/ 152).

5 листопада 1990 р. було оголошено пропозиції юридичної ради СНВ про конституційний устрій Хорватії: серби мали отримати територіальну автономію там, де вони становили більшість, і культурну автономію на територіях, де перебували у меншості /162/ 153).

Не зменшила напруженості прийнята 22 грудня 1990 р. конституція Хорватії. Основний закон проголошував Хорватію державою хорватської нації та інших національностей. У ньому нічого не говорилося про політичну автономію для сербів на землях, де вони становили більшість. Такі положення конституції виявилися неприйнятними для найбільшої національної меншини Хорватії і стали одним з головних каталізаторів сербського повстання /46/ 154).

Практично одночасно з прийняттям конституції, на підставі результатів серпневого референдуму і постанови СНВ від 30 вересня 1990 р., 21 грудня 1990 р. у Кніні було проголошено утворення Сербської автономної області Країна (САО Країна) і прийнято її статут. До складу САО Країни увійшли історичні області Ліка, Банія, Кордун і Північна Далмація з округами Кнін, Обровац, Бенковац, Грачац, Тітова Кореніца, Двор на Уні, Войніч та Хрватска Костайніца.

Реагуючи на такі дії хорватських сербів, Конституційний суд Хорватії 1 січня 1991 р. прийняв ухвалу про нелегітимність існування Сербської Країни /141/ 155). Проте країнські серби продовжували розбудовувати свою автономію. Їхнім черговим кроком стало рішення Верховного віча САО

/162/ 152) стр. 412, 414.

/162/ 153) стр. 415-416.

/46/ 154) 1995, Summer, p. 88.

/141/ 155) s. 526.

Країни від 4 січня 1991 р. про формування власного Міністерства внутрішніх справ.

Одночасно курс на відокремлення від Хорватії взяли серби її східних районів. 7 січня 1991 р. у м. Шідські Бановці (Східна Славонія) було сформовано Сербське національне віче Славонії, Барані і Західного Срієму (СНВ СБіЗС) /162/ 156). 26 лютого 1991 р. у Осієку цей орган прийняв Декларацію про автономію сербського народу в Славонії, Барані і Західному Сріємі. 28 лютого 1991 р. вищі органи САО Країни прийняли ухвалу про відокремлення від Хорватії для того, щоб залишитись у Югославії. 19 березня аналогічні ухвали прийняли всі округи Сербської Країни.

31 березня 1991 р. СНВ СБіЗС прийняло рішення про приєднання Славонії, Барані і Західного Срієму до Сербії. Аналогічний крок зробило 1 квітня 1991 р. Національне віче САО Країни, додавши, що на території САО Країни діють лише закони Сербії та конституція СФРЮ /103/ 157).

Проте Скупщина Сербії 2 квітня не погодилась на приєднання населених сербами районів Хорватії, прийняла Декларацію про мирне вирішення кризи /162/ 158) і водночас публічно схвалила діяльність ЮНА на території Хорватії /129/ 159).

Під час Великодніх свят 1991 р. відбулася збройна сутичка між хорватами та сербами на Плітвіцьких озерах (Ліка). Тоді ж було споруджено барикади на території східної Хорватії (у селах навколо Вуковара). Хорватська влада, не маючи достатньо військових сил і бажаючи уникнути загострення конфлікту, продовжувала вести переговори з представниками СДП та намагалася розрядити ситуацію численними поступками. Зокрема, з в'язниці звільнила Г.Хаджича – лідера сербів у Східній Славонії, виплатила зарплати страйкуючим сербським працівникам підприємства “Борово”.

/162/ 156) стр. 417.

/103/ 157) стор. 15.

/162/ 158) стр. 12.

/129/ 159) s. 220.

Для уникнення війни Хорватія прийняла рішення, яким надала право ЮНА взяти під контроль зони конфлікту /119/ 160). 3 квітня 1991 р. Хорватія оголосила про незастосування сили щодо Сербської Країни, а лідери останньої, у свою чергу, зобов'язалися відкрити шляхи сполучення.

Проте домовленість не виконувалась. 17 квітня Сабор спеціальною постановою засудив втручання Сербії у внутрішні справи Хорватії /141/ 161). 28 квітня 1991 р. у м. Трпіня (Східна Славонія) сформовано Верховну раду СНВ Славонії, Барані і Західного Срієму. 30 квітня у Кніні прийнято рішення про проведення референдуму щодо залишення САО Країни у складі Югославії і її приєднання до Сербії.

Ескалація напруженості призвела до кривавого інциденту у Боровому Селі, яке було перетворене у суцільну казарму з величезними запасами зброї. 2 травня патруль хорватської поліції потрапив там у засідку. Два співробітники поліції були вбиті, а два – поранені. Було обстріляно й надіслане підкріплення. У результаті сутички було вбито 50 сербських повстанців та 12 співробітників хорватської поліції. Для розведення сторін у Борово Село увійшли танки ЮНА /130/ 162).

Серби бойкотували хорватський референдум 19 травня 1991 р. про самостійність республіки. Натомість вони провели свій – 12 травня у Сербській Країні та 19 травня – у селах із сербською більшістю у Славонії, Барані і Західному Сріємі /130/ 163). На ньому 98 % виборців схвалили пропозицію приєднати сербонаселені райони Хорватії до Сербії та проголосували за залишення цих територій у складі Югославії /162/ 164). 16 травня Скупщина САО Країни прийняла чергову ухвалу про приєднання до Сербії. 29 травня прийнято Конституційний закон САО Країни.

10 червня 1991 р. у м. Ілок СНВ Славонії, Барані і Західного Срієму ухвалило провести 23 червня 1991 р. черговий референдум з питання

/119/ 160) s. 790.

/141/ 161) s. 528.

/130/ 162) s. 481.

/130/ 163) s. 482.

об'єднання сербів Хорватії з Чорногорією і Сербією. У другій половині червня 1991 р. почало свої трансляції “Сербське радіо Славонії, Барані і Західного Срієму” /130/ 165).

Вже згадувалось, що 25 червня 1991 р. хорватським Сабором було прийнято Хартію (Декларацію) про права сербів та представників інших національностей у Республіці Хорватія. У ній зазначалося, що справедливе вирішення питання сербів та інших національностей у Хорватії є одним із найважливіших чинників демократії, стабільності, миру та співпраці з іншими державами. Представникам усіх національностей Республіки Хорватія надавалось право на культурну автономію, на забезпечення економічного і культурного розвитку заради захисту від усякої спроби асиміляції, право пропорційного представництва в органах місцевої і державної влади, право звертатися до міжнародних інституцій заради захисту своїх прав /9/ 166).

Водночас прийнята того ж дня Декларація про незалежність Хорватії породила новий виток ескалації конфлікту. Серби вважали, що головною причиною розпаду Югославії стало те, що з ними не порадилися стосовно незалежності Хорватії. На той час сербський та хорватський націоналізми досягли свого піку. Сили, що виступали за мирне вирішення проблем, були слабкими. Це дозволило націоналізму створити атмосферу конфлікту і відкритої боротьби /46/ 167).

Легітимність незалежності Хорватії та цілісність її території не визнавалася сербами Югославської держави. Використовуючи існування значної сербської меншини у Хорватії і Боснії як виправдання, Сербія розпочала політику, спрямовану на перекроювання політичної карти регіону, щоб зібрати все сербське населення в одній державі.

/162/ 164) стр. 12.

/130/ 165) s. 483.

/9/ 166) s. 91-92.

/46/ 167) 1995, Summer, p. 83.

25 червня 1991 р. на Великій народній скупщині в Борово Село була утворена Автономна область Славонія, Бараня і Західний Срієм (АО СБІЗС).

Хорватські серби координували свої дії з боснійськими сербами. 24 червня 1991 р. у м. Баня Лука (БіГ) було підписано договір про політичну і культурну співпрацю САО Країни і Союзу общин Боснійська Країна /162/ 168). 27 червня 1991 р. було прийнято декларацію про об'єднання САО Країни з Боснійською Країною.

Наприкінці червня 1991 р. хорватським сербам вдалося оволодіти авіацією та озброєнням ЮНА після виведення її підрозділів зі Словенії. Розпочалася повномасштабна війна: окупація міст, ракетні обстріли, блокада. 11 липня 1991 р. Ф.Туджман визнав неминучість загальної війни /113/ 169).

На початковому етапі війну можна було загасити або хоча б зменшити її масштаб. 14 липня з антивоєнною промовою у м. Ліпик (Західна Славонія) виступив Й.Рашкович. Він висловився виключно за політичне вирішення проблеми, за Хорватську державу, де серби будуть національною меншиною та матимуть автономію і всі національні права та, якщо потрібно, подвійне громадянство. Проте після його виступу хорватська поліція напала на Й.Рашковича, коли він повертався до Кніна. Після інциденту він покинув Хорватію і переселився у Белград. Лідером Сербської демократичної партії стала Л.Шолая /86/ 170).

Війна 1991 р. почалась як громадянська. Однак після того, як сербські сили перейшли через Дунай (3 липня 1991 р. близько сотні військових машин ЮНА увійшло у Бараню), вона переросла у міжнародну /87/ 171).

Територіальною метою агресії на Хорватію було оволодіння землями до лінії Віровітіца–Карловац–Огулін–Карлобаг (тобто, усією Славонією, центральною Хорватією та Далмацією). Автором такого розмежування був сербський політик В.Шешель. Він допускав, що землям на захід від тієї межі

/162/ 168) стр. 419.

/113/ 169) стр. 120.

/86/ 170) s. 106-107.

/87/ 171) s. 193.

можна дозволити вийти з Югославії. У такий спосіб право хорватів на незалежність було би втілене у життя, а Сербія значно розширила би свою територію /133/ 172).

У липні 1991 р. був опублікований миротворчий план відомого сербського політика В.Драшковича. Він пропонував провести обмін територіями між Хорватією та Боснією і Герцеговиною. Хорватія мала поступитися територіями з сербською більшістю, отримавши натомість боснійські землі з хорватською більшістю. Територіальне розширення Сербії за рахунок хорватських земель з сербською більшістю підтримували не тільки праві сили і влада, а й партії так званої демократичної опозиції, зокрема, лідер Демократичної партії З.Джинджич /133/ 173).

Непідготовленість Хорватії до війни змусила хорватське керівництво заговорити про можливість визнання за сербами автономії. В уряді навіть з'явився міністр у справах сербів (серб за національністю). 30 липня 1991 р. Комісія Сабору із захисту рівноправності народів та народностей запропонувала сербам у Хорватії політичну і територіальну автономію. За цією пропозицією серби Хорватії оголошувалися суверенним народом з усіма правами, крім права на відокремлення /8/ 174). Проте тепер країнські серби вимагали саме цього права.

Непідготовані хорватські війська опинилися перед подвійною загрозою між добре озброєними локальними сербськими нерегулярними силами і підрозділами ЮНА, які наступали на сході республіки. Одним з першочергових завдань для Хорватії стало забезпечення своєї армії зброєю. Часу і необхідних ресурсів для її виготовлення не було. Тому Хорватія намагалася вирішити дану проблему завезенням зброї з-за кордону і здобуттям її на складах ЮНА. З початку війни у кількох країнах Європи були заарештовані торговці зброєю, що призначалася хорватським військам. Сербія і ЮНА звинуватили офіційний Загреб у використанні іноземних

/133/ 172) s. 298.

/133/ 173) s. 301–302..

найманців і військових інструкторів, засланих спецслужбами Німеччини, Австрії та Угорщини /58/ 175). Хорватському опору перешкоджало також ембарго на усі види зброї на території Югославії, запроваджене Радою Безпеки ООН (26 вересня 1991 р.). Повітряний та морський простори Хорватії було закрито. Ембарго практично закріпило нерівний розподіл сил, оскільки ЮНА і її арсенал контролювалися сербами. Таким чином, Хорватія практично залишилась беззбройною /141/ 176).

Тому вона вдалася до захоплення військового майна на своїй території. Першим об'єктом, захопленим хорватами (3 вересня 1991 р.), став склад боєприпасів “Барутана” у м. Сисак (Банія). 12 вересня Ф.Туджман прийняв рішення про блокаду усіх казарм і аеродромів ЮНА /169/ 177). За таких умов частини останньої передавали озброєння, в окремих випадках це відбувалося після збройних сутичок. ЮНА практикувала також руйнування військових складів, аби вони не перейшли до рук хорватів /166/ 178).

“Війна за казарми” закінчилася 7 жовтня 1991 р., коли хорватська армія захопила останні стратегічні об'єкти на неокупованих частинах своєї території. Захоплені зброя, артилерійські і військові склади відіграли важливу роль в озброєнні хорватської армії. Трофеїв, захоплених тільки у казармах вараждинського корпусу, було у сім разів більше, ніж зброї, якою Хорватія володіла перед цим /166/ 179). Велику допомогу грошима і таємним постачанням зброї надали хорватські емігранти /142/ 180).

Уряд Сербії, керівництво ЮНА заперечували свою участь у збройних нападах на Хорватію, хоча неодноразово заявляли про потребу “захистити беззбройний сербський народ” у Хорватії. 29 січня 1992 р. генерал-майор ЮНА Р.Младич (на той час – головнокомандувач армії країнських сербів)

/8/ 174) стр. 364-365.

/58/ 175) стр. 10–11.

/141/ 176) s. 535.

/169/ 177) s.46.

/166/ 178) s. 555.

/166/ 179) isto.

/142/ 180) s. 266.

визнав, що 9-ий корпус ЮНА перетворено у регулярне військо Сербської Країни /141/ 181).

Вибух хорватсько-сербської війни у різних частинах Хорватії зумовив виникнення багатьох фронтів. Найважливішим з них був Вуковарський, де бої тривали 80 днів (25 серпня - 17 листопада 1991 р.). За три місяці блокади Вуковару з Сербії було перекинуто велику кількість військової техніки і живої сили, які мали взяти під контроль Східну і Середню Славонію та з'єднатися з сербськими силами у Західній Славонії, Банії і Кніні. Тривала оборона Вуковару політично, матеріально і психологічно послабила військовий потенціал сербської армії. За час 80-денної облоги Вуковару сербські втрати склали 300 танків, 25 літаків, 7–10 тис. вбитих і 25–30 тис. поранених /130/ 182). Тримісячне стримування значних сербських сил на вузькому просторі Вуковару надало час Хорватії для організації і зміцнення своєї армії.

До Вуковарського фронту прилягав Східнославонський фронт (округи Вінковці, Осіек і Белі Манастір). Його стратегічне значення полягало у закритті шляху на центральні райони Хорватії. Тут боротьба мала головним чином позиційний характер. Місцевим хорватам довелося пережити інтенсивний обстріл міст Вінковці та Осіек /42/ 183). Західніше від Східнославонського виник Посавінський фронт. У результаті авіа- та артобстрілів серби взяли під контроль м. Модрица /166/ 184).

Кровопротитні бої відбувалися на Західнославонському фронті. Збройні сутички тут розпочалися у березні 1991 р. і до початку вересня того ж року проходили під знаком сербської переваги. У жовтні 1991 р. хорватська армія почала повернення Західної Славонії. У результаті підписання

/141/ 181) s. 542.

/130/ 182) s. 479.

/42/ 183) 1992, 28. ožujka, s. 2.

/166/ 184) s. 556.

перемир'я і направлення у цю зону миротворчих сил ООН успішний наступ було припинено 22 грудня 1991 р. /166/ 185)

Прибуття міжнародних миротворчих сил значно обмежило збройну боротьбу на Бановінському фронті в центральній Хорватії (округи Сісак, Двор-на-Уні, Гліна, Петріня, Хрватска Костайніца). До того часу сербам вдалося оволодіти містами Хрватска Костайніца і Петріня. Подібного характеру події набули на сусідніх фронтах – Кордунському та Лікському. Тут також тривали запеклі бої, але жодній стороні не вдалося добитися вирішального успіху /166/ 186).

На Північно- і Південнодалматинському фронтах вирішувалось питання про те, хто контролюватиме адриатичне узбережжя і матиме там свої військово-морські сили. Використовуючи факт неозброєності хорватів, сербські повстанці до початку вересня 1991 р. повністю перервали транспортне сполучення від Загреба до середньої та південної Далмації, Східної Славонії, Банії, Кордуну і Ліки. Зв'язок з середньою і південною Далмацією підтримувався виключно повітряним і морським шляхом. Однак з 15 вересня ЮНА почала блокаду повітряного простору і зайняла аеродроми в Осієку, Задарі і Дубровніку. Через три тижні вона повністю блокувала і морське сполучення /88/ 187). 21 листопада 1991 р. ЮНА знищила Масленіцький міст, щоб відрізати Задар і Далмацію від решти Хорватії /141/ 188). Незважаючи на втрати матеріального характеру (великих руйнувань зазнало місто-музей Дубровнік /41/ 189)), у цілому хорватам вдалося взяти під контроль ці території /166/ 190).

Після падіння Вуковара 18 листопада 1991 р. інтенсивність військових дій у хорватсько-сербській війні послаблюється. Федеральні і сербські добровольчі війська досягли своєї мети: взяли під свій контроль територію

/166/ 185) s. 556–557.

/166/ 186) s. 557-558.

/88/ 187) s. 31.

/141/ 188) s. 539.

/41/ 189) 1991, broj 29, s. 1.

/166/ 190) s. 558–559.

САО Країни і велику частину Славонії /151/ 191). Основні зусилля хорватських військ були спрямовані на створення опору сербському наступу у східній Хорватії. Через те сербські ополченці, які діяли навколо Кніна, могли порівняно легко зайняти частину хорватської території, прилеглу до Боснії. Незважаючи на певні успіхи хорватської армії у листопаді-грудні 1991 р. і повернення окремих територій під юрисдикцію Загреба, наприкінці активних військових дій (січень 1992 р.) у руках сербських військ опинилася чверть території Хорватії /134/ 192).

В умовах війни неконтрольованим став міжнаціональний антагонізм /47/ 193). Широкого розмаху набули “етнічні чистки”, які зумовили значну кількість біженців і вигнанців. 10 липня 1991 р. у Східній Славонії було повністю спалено хорватське село Цельє, а його мешканці змушені були втікати /165/ 194). 17 жовтня 1991 р. під примусом і загрозою знищення з м. Плок було виселене усе несербське населення /165/ 195).

З другого боку, у Загребі, після вбивства сім’ї місцевого серба Зеца, винуватців не було покарано, а одного з убивць пізніше навіть нагородили орденом за заслуги перед вітчизною /46/ 196). Коли ЮНА прогнала хорватських мешканців Слуня (Кордун), вони, прибувши до Карловаца (центральна Хорватія), вилили свій гнів на місцевих сербів: мінували будинки, православну церкву, вбили кількох осіб /86/ 197).

Станом на 5 лютого 1992 р. у 40 таборах на окупованій частині Хорватії і в Сербії було ув’язнено та піддано тортурам близько 5 тис. хорватів /141/ 198). На початок 1992 р. у Хорватії було зареєстровано близько 310 тис. біженців, 65 % яких були діти. Якщо враховувати й осіб, які отримали

/151/ 191) s. 47.

/134/ 192) p. 393.

/47/ 193) 1993, 16. sječnja, s. 3.

/165/ 194) s. 325.

/165/ 195) s. 328.

/46/ 196) 1995, Summer, p. 78.

/86/ 197) s. 110-111.

/141/ 198) s. 542.

відповідний статус в інших країнах Європи, то біженцями стало 12 % населення Хорватії /48; 88/ 199).

З метою зменшення міжнаціональної напруженості 12 травня 1991 р. у Загребі було засновано Товариство хорватсько-сербської дружби /141/ 200). Ініціаторами порозуміння виступили загребські серби. Вони критично ставилися до сепаратистських планів керівництва САО Країни, маючи переконання, що краще отримати широку культурну автономію, яка охоплювала би усю територію Хорватії. Разом з тим ініціатори хорватсько-сербського примирення засуджували антисербські вислови у хорватських ЗМІ, які, на їхню думку, не тільки ображають лояльних до Хорватії сербів, а й шкодять іміджу держави за кордоном /24/ 201).

Хорватська влада намагалася прихилити на свій бік хоча б частину сербів. Так, голова Верховного віча Сербської Країни М.Джукич, якого звільнили з посади через самовільне прийняття заяви від імені Верховного віча, отримав роботу в органах внутрішніх справ Хорватії і заснував Сербську народну партію (СНП) з осередком у Загребі. Остання була лояльною до хорватської влади і виступала за примирення з хорватами /162/ 202).

Використовуючи наступ сербських військ на Хорватію, хорватські серби активізували розбудову своїх державних утворень. 1 липня 1991 р. СНВ Автономної області Славонія, Бараня і Західний Срієм оголосило, що сербський народ не визнає легітимності Президії СФРЮ і Союзного верховного віча. 14 липня 1991 р. було сформовано штаб Територіальної оборони і секретаріат внутрішніх справ АО СБіЗС. 23 липня 1991 р. СНВ СБіЗС перетворилось на уряд. Тоді ж було прийнято декрет про шкільні навчальні плани в автономії.

/48; 88/ 199) 1993, 4. travnja, s. 4; s. 52-53

/141/ 200) s. 529.

/24/ 201) s. 24,38-39,79.

/162/ 202) стр. 410.

Сербські державні утворення на території Хорватії намагалися брати участь у переговорах стосовно майбутнього Югославії, ініціатором яких виступав Євросоюз. 18 вересня 1991 р. уряд Сербської Країни запропонувала голові Гаазької конференції лорду Керрінгтону визнати САО Країну повноправним учасником конференції. Проте зовнішня політика хорватських сербів не відзначалася дипломатичною гнучкістю. Зокрема, 6 серпня 1991 р. влада АО СБіЗС направила листа лорду Керрінгтону, у якому повідомила, що не визнає арбітражу ЄС, в якому беруть участь країни-окупанти часів Другої світової війни. У листі також містилася вимога, щоб Хорватія відшкодувала за злочини 1939-1941 рр. і 1990-1991 рр. Через невиконання своїх вимог голова уряду СБіЗС 8 жовтня 1991 р. відмовився їхати в Гаагу для участі у миротворчій конференції, хоч і отримав запрошення /162/ 203).

23 листопада 1991 р. у Женеві С.Милошевич, Ф.Туджман і В.Кадиевич підписали Договір про визнання внутрішніх республіканських кордонів, які могли змінюватися тільки мирним шляхом і за погодженням усіх сторін /162/ 204). Наступного дня було підписано угоду про виведення ЮНА з Хорватії, а 2 січня 1992 р. набула чинності угода про безумовне припинення вогню /141/ 205).

4 грудня 1991 р. Сабор одногolosно прийняв Конституційний закон про права національних спільнот та меншин. Ним декларувалося надання особливо широких прав для меншин, які становлять не менше 8 % населення Хорватії. Зрозуміло, йшлося лише про сербів. Передбачалося утворення автономних котарів Гліна і Кнін – областей з окремим статусом, які територіально охоплювали 11 округів Хорватії, де більшість населення становили серби. За цим законом, котари отримували право мати власні скупщини і виконавчі віча, символіку, систему освіти, поліцію (її національний склад мав відповідати національному складу населення котару), а також право здійснювати економічні та культурні функції.

/162/ 203) стр. 421.

/162/ 204) стр. 422.

Діяльність місцевої влади у котарах не мала суперечити законам Хорватії /165/ 206).

Розробляючи Конституційний закон про права меншин, хорватська влада не консультувалася з сербами стосовно окремих його положень, навіть із загребськими /46/ 207). Головною помилкою Конституційного закону вважається ідея, що серби мають бути захищені в Кніні, а хорвати – у Загребі, хоча в дійсності у той час треба було робити навпаки. Конституційний закон так і не був впроваджений у життя. На думку хорватських сербів, він мав відіграти лише роль чинника для визнання Хорватії міжнародною спільнотою та поліпшення її іміджу у світі /46/ 208). По суті, цей закон не міг діяти, оскільки до повернення у 1995 р. хорватських територій з-під сербського контролю не існувало можливості його впровадити. Після відходу звідти величезної кількості сербів його вже не було для кого втілювати в життя. 21 вересня 1995 р. прийнято Конституційний закон про відкладення термінів запровадження адміністративно-територіальної одиниці “котар” /23/ 209), оскільки серби вже не становили 8 % населення Хорватії.

19 грудня 1991 р. у Кніні Конституційна скупщина прийняла конституцію і проголосила утворення Республіки Сербська Країна (РСК) шляхом об'єднання САО Країни і АО Славонії, Барані і Західного Срієму. 5 січня 1992 р. до них приєдналася Західна Славонія. Президентом РСК став М.Бабич /162/ 210). Її керівництво ще раз оголосило про своє прагнення об'єднатися з Сербією або увійти до складу Югославії як самостійний суб'єкт. Сербська Країна відразу ж почала домагатися визнання від Сербії і ООН /119/ 211).

На початок 1992 р. війною було охоплено більше 60 % території Хорватії; 31 % земель зазнали великих руйнувань, 25 % – опинилися під

/141/ 205) s. 539-540.

/165/ 206) s. 352-357.

/46/ 207) 1995, Summer, p. 85.

/46/ 208) s. 75, 76, 85.

/23/ 209) 1996, 28. godina, s. 47.

/162/ 210) стр. 423.

контролем сербських повстанців і ЮНА. Створені дві сербські держави були об'єднані в одне ціле лише декларативно (вони не межували одна з одною). Якщо для них головним завданням впродовж наступних років стало намагання добитися визнання з боку світової спільноти, то для хорватської влади – повернути втрачені території.

Таким чином, практично усі серби Югославії негативно сприйняли результати парламентських виборів у Хорватії. Політика ХДС, яка болісно зачіпала інтереси сербів та сприяла поширенню уявлення про повернення НДХ, полегшила розповсюдження серед них великосербських ідей. Паралельно з конституюванням Хорватії проходив процес створення інститутів сербських автономних одиниць. Намагання Загреба зупинити цей процес призвело до початку “барикадної революції” сербів. З переходом сербських військ через Дунай (хорватсько-сербський міжреспубліканський кордон) у липні 1991 р. розпочалася повномасштабна війна, яка посилила міжнаціональний антагонізм, спричинила практику етнічних чисток і виникнення величезної кількості біженців та вигнанців. Під захистом регулярних сил сербської армії хорватські серби на кінець 1991 р. повністю відокремилися від Хорватії, взявши під контроль чверть її території. Повернення втрачених земель стало нагальною і першочерговою потребою хорватської влади.

3.2. Роль міжнародного чинника у врегулюванні конфлікту

На шляху до своєї незалежності Хорватія з самого початку прагнула заручитися міжнародною підтримкою. З 20 вересня по 1 жовтня 1990 р. Ф.Туджман перебував у США та Канаді, де мав зустрічі з хорватськими емігрантами, президентом США Дж.Бушем та посадовими особами його адміністрації /169/ 212). Дж.Буш, зокрема, схвалив конфедеративну модель

/119/ 211) s. 795.

/169/ 212) s. 21.

розвитку для Югославії /141/ 213). На початку 1991 р. Ф.Туджман направив послання президенту Дж.Бушу із закликом захистити демократію у Хорватії, Словенії та Боснії і Герцеговині від тиску ЮНА і Сербії /141/ 214).

Світ обережно і з тривогою поставився до наростання хорватсько-сербських протиріч. 1 жовтня 1990 р. Петриню, Двор на Уні (Банія) і Грабовац (Бараня) відвідала делегація Міжнародної Гельсінської спілки з прав людини, яка констатувала серйозні порушення прав меншин у регіоні /162/ 215).

Позицію європейських організацій (Європейського співтовариства і Ради з безпеки та співробітництва в Європі) чітко видно з документів, що приймалися ними у зв'язку із розвитком кризи в СФРЮ. У “Декларації ЄС по Югославії” від 26 березня 1991 р. зазначалося, що єдина і демократична Югославія має найбільший шанс гармонійно інтегруватись у нову Європу /8/ 216). У цій “Декларації” ЄС кваліфікував події в країні як “конституційну кризу”, що виникла в ході “руху югославського суспільства у напрямку демократичних реформ”, висловивши зацікавлення у збереженні цілісності СФРЮ /107/ 217).

У “Заяві про Югославію”, виданій ЄС 8 травня, звучали вимоги до учасників конфлікту здійснити кроки для пошуку компромісів, “забезпечити довготривалий вихід з існуючої серйозної кризи та забезпечити майбутнє для демократичної і об'єднаної Югославії” /107; 114/ 218).

19 червня 1991 р. у Берліні НБСЄ ухвалила “Декларацію про ситуацію в Югославії”, у якій висловила свою підтримку територіальній цілісності СФРЮ /8/ 219). У прийнятому документі югославські події кваліфікувалися як “конституційні непорозуміння”, а загальна оцінка цих подій з боку тридцяти п'яти країн–учасниць НБСЄ була висловлена у формулі, згідно з

/141/ 213) s. 524.

/141/ 214) isto.

/162/ 215) стр. 410.

/8/ 216) стр. 180.

/107/ 217) стор. 18.

/107; 114/ 218) стор. 18; стор. 104.

якою міністри закордонних справ “висловили приятельську стурбованість і підтримку демократичному розвитку, єдності й територіальній цілісності Югославії” /107/ 220).

США тривалий час не виявляли особливого інтересу до політичної кризи в Югославії, перебуваючи у ролі найвищого арбітра та надаючи можливість вирішувати регіональні проблеми самим країнам /107/ 221). У травні 1991 р. Конгрес США ухвалив призупинити тимчасову допомогу Югославії через блокування керівництвом Сербії вибору представника Хорватії на посаду голови Президії СФРЮ /97/ 222).

Подальша дезинтеграція СФРЮ і проголошення незалежності Хорватії та Словенії викликали серйозну занепокоєність у світі. 21 червня 1991 р. держсекретар США Дж.Бейкер прибув до Белграда з метою “зупинити розпад країни” /141/ 223). Він заявив, що Сполучені Штати підтримують єдину і демократичну Югославію. 23 червня 1991 р. країни-члени ЄС домовились, що не визнають незалежності Хорватії та Словенії. Однак в їхніх рядах не було єдності. 24 червня 1991 р. правлячий у Німеччині Християнсько-демократичний союз на чолі з Г.Колем оголосив, що не погоджується з учорашнім рішенням ЄС /107/ 224).

Для недопущення громадянської війни в Югославії туди була терміново направлена делегація ЄС у складі міністрів закордонних справ Люксембурга, Італії та Нідерландів. Для урегулювання становища вони запропонували план з трьох пунктів: вибори С.Месича, представника Хорватії, на посаду голови Президії СФРЮ, призупинення військових дій і тримісячний мораторій на декларації про незалежність Словенії та Хорватії. 7 липня 1991 р. на острові Бріоні (північно-західна Хорватія) на зустрічі за участю представників ЄС і югославських республік було підписано т.зв.

/8/ 219) стр. 180.

/107/ 220) стор. 18.

/107/ 221) стор. 21.

/97/ 222) стр. 170.

/141/ 223) s. 531.

/107/ 224) стор. 20.

Бріонську декларацію. Вона пропонувала терміново розпочати переговори з усіх аспектів майбутнього облаштування Югославії, не висуваючи будь-яких умов, встановити контроль над збройними силами з боку Президії СФРЮ, усім учасникам конфлікту утримуватися від будь-яких односторонніх кроків /93/ 225). У декларації йшлося вже не про “майбутню Югославію”, а про “майбутнє Югославії” – тобто, тепер не виключалася можливість її розпаду /9/ 226). Рішенням Бріонської декларації запроваджено спостережну місію в Хорватії. ЄС домовився з Хорватією про “замороження” на три місяці подальших кроків до незалежності – Ф.Туджман дав письмові гарантії, що його республіка дотримуватиметься тимчасової відміни Декларації про незалежність протягом 90 днів /93/ 227).

Під впливом перших невдач у сутичках з сербами Хорватія прагнула прискорити прибуття та розміщення міжнародних спостерігачів і “блакитних шоломів”, які б зупинили сербський наступ. Влітку 1991 р. голова Президії СФРЮ С.Месич говорив, що без задіяння міжнародного фактору кризи ліквідувати не вдасться /55/ 228). 14 серпня 1991 р. ЄС направив перші групи своїх спостерігачів у конфліктні зони Хорватії. У вересні 1991 р. С.Месич звернувся у Раду Безпеки ООН з проханням, щоб міжнародні сили розташувались на кордоні між Сербією і Хорватією /97/ 229). Офіційний Белград був проти цього, оскільки на той час сербські війська просунулися значно далі міжреспубліканського кордону.

Протягом червня-серпня 1991 р. різними міжнародними організаціями було прийнято численні декларації, заяви та резолюції, в яких засуджувалося застосування сили у вирішенні політичних суперечок і констатувалася наявність у Югославії “принципово нової ситуації”. Після цього міжнародна співдружність здійснила спробу вивести переговорний процес з проблем врегулювання “югославської кризи” на новий рівень. 27 серпня 1991 р. на

/93/ 225) стр. 50.

/9/ 226) s. 114–117.

/93/ 227) стр. 52.

/55/ 228) стр. 10.

зустрічі міністрів ЄС в Брюсселі було увалено рішення направити спостерігачів до СФРЮ та організувати Миротворчу конференцію з Югославії. Вона почала працювати з 7 вересня 1991 р. у Гаазі /142/ 230). З вересня 1991 р. ЄС прийняв Декларацію про непорушність внутрішніх республіканських кордонів СФРЮ та призначив лорда Керрінгтона Головою Миротворчої конференції.

ЄС намагався перетворити СФРЮ на конфедерацію нового типу – “вільну асоціацію республік з правом кожної на самостійну участь у міжнародному житті”. Це не відповідало інтересам ні Словенії з Хорватією, які послідовно йшли до незалежності, ні Сербії з Чорногорією, які мали намір залишатися в рамках єдиної федеративної держави. Пропозиція “конфедерувати” СФРЮ не пройшла, бо Хорватія після перших місяців війни хотіла лише незалежності, а Сербія продовжувала виступати за збереження федеративної Югославії або за право хорватських сербів перейти під юрисдикцію Белграда /70/ 231). Антагоністичний характер прагнень учасників Гаазької конференції і невідпрацьованість механізму міжнародного впливу на конфліктуючі сторони призвели до того, що конференція зайшла у глухий кут, а політична криза у Югославії ще більше загострилася. Єдиним дієвим кроком Гаазької конференції стало створення Арбітражної комісії, метою діяльності якої проголошувався пошук рішення для збереження Югославії /137/ 232).

Європейські спостерігачі гостро критикували блокування Загребом казарм ЮНА, оскільки це ще більше розпалювало боротьбу /151/ 233). Прийняла 26 вересня 1991 р. резолюція РБ ООН № 713 передбачала ембарго на усі види зброї на території Югославії і Хорватії у тому числі, яка таким

/97/ 229) стр. 175.

/142/ 230) s. 264-265.

/70/ 231) стр. 14-15.

/137/ 232) s. 415.

/151/ 233) s. 47.

чином залишилась беззбройною перед ЮНА /141/ 234). Це стало відчутним ударом по сподіваннях хорватів на підтримку Європи.

У жовтні та листопаді 1991 р. ЄС запропонував три проекти перетворення СФРЮ у конфедерацію незалежних і суверенних республік зі збереженням внутрішніх і зовнішніх кордонів Югославської федерації. Ці плани в основному нагадували пропозиції, подані словенцями і хорватами на початку жовтня 1990 р.

18 жовтня 1991 р. у Гаазі було розглянуто перший варіант проекту Декларації про Югославію (план Керрінгтона), за яким республіки ставали міжнародно визнаними державами. Передбачався спеціальний статус для областей, у яких національні меншини становили більшість. Європейські спостерігачі, пропонуючи “окремий статус” для сербської меншини у Хорватії, припускали, що таким чином примусять Белград відмовитись від проекту Великої Сербії. Однак, “окремий статус”, за планом Керрінгтона, передбачав ще більші поступки сербам: “Території з окремим статусом матимуть ... національний гімн, ... власні законодавчий, адміністративний і судовий устрій, ... а їхні жителі – подвійне громадянство” /122/ 235). Проте серби відкинули цей план.

У другому варіанті проекту (23 жовтня 1991 р.) було вилучено пункт про спеціальний статус сербів у Хорватії. Третя версія Декларації (30 жовтня) містила розділ про окремий статус для областей з національними меншинами: було додано пропозицію про їх демілітаризацію. 5 листопада Сербія відкинула рішення Декларації, які схвалили решта югославських республік.

Зміна ставлення Заходу до війни в Хорватії настала після початку бомбардувань Дубровніка. Звістки про нищення пам'яток міста дуже зашкодили іміджу Сербії в очах світової громадськості /89/ 236). 13 листопада

/141/ 234) s. 535.

/122/ 235) s. 79.

/89/ 236) s. 129.

1991 р. 42 лауреати Нобелівської премії підписали звернення проти сербської агресії на Хорватію /141/ 237).

Провал Гаазької конференції, зруйнування Вуковара, бомбардування Дубровніка і висновки Арбітражної комісії Бадінтера про початок процесу розпаду Югославії спричинили неминучість визнання Хорватії світовою спільнотою /151/ 238). ЄС остаточно визначився на користь Хорватії, поклавши відповідальність за ескалацію кризи та провал переговорів у Гаазі на Сербію /107/ 239). 18 жовтня 1991 р. Іван Павло II закликав світ визнати Хорватію /141/ 240). До 15 грудня того ж року Хорватію визнали чотири держави, у тому числі й Україна /165/ 241). 19 грудня ФРН ухвалила визнати Хорватію без консультацій з цього приводу з іншими країнами–членами ЄС та США, продемонструвавши в такий спосіб свої претензії на чільне місце у світі. 14 січня 1992 р., напередодні обіцяного визнання Хорватії країнами ЄС, ФРН першою відкрила посольство у Загребі /141/ 242).

16 грудня 1991 р. на засіданні Ради міністрів Євросоюзу з метою збереження єдності політики членів ЄС було прийнято дві компромісні декларації – про Югославію та про критерії визнання нових держав у Східній Європі та СРСР. Країни ЄС погодились через місяць визнати незалежність нових держав Східної Європи і Хорватії в тому числі, якщо ті виконають низку вимог щодо забезпечення прав людини і національних меншин /8/ 243).

10-11 січня 1992 р. Арбітражна комісія Бадінтера прийшла до висновків, що Хорватія мусить забезпечити сербській меншині усі права людини і основні свободи, включаючи у разі потреби і право на національне визначення /9/ 244). Арбітражна комісія вирішила, що Хорватія втратила встановлені критерії для визнання, особливо в пунктах про національні

/141/ 237) s. 538.

/151/ 238) s. 58.

/107/ 239) стор. 20.

/141/ 240) s. 536.

/165/ 241) s. 87.

/141/ 242) s. 541.

/8/ 243) стр. 192–193.

/9/ 244) s. 149-150.

меншини, оскільки Конституційний закон Хорватії про права меншин не відповідає повністю усім положенням проекту Гаазької конвенції 245). Водночас Комісія висловила сподівання, що хорватська влада спроможна доповнити цей закон /9/ 246).

Офіційний Загреб назвав безпідставними вимоги сербської влади до Арбітражної комісії, аби частини сербського народу в Хорватії та Боснії могли вважатися конституційними народами колишнього СФРЮ. У такому випадку, зазначали хорватські дипломати, з'явилось би кілька конституційних сербських народів, що завдало б шкоди правам інших національностей. 12,4 % сербів в Хорватії (6,7 % у всій СФРЮ) мали б такі ж права і суверенітет, як і інші республіки. Твердження Белграда, що сербський народ – це конституційний народ Югославії, не записано навіть в сербській конституції 1990 р. (там “Сербія – держава всіх громадян її території”).

На думку МЗС Хорватії, права усякої національної меншини можуть бути гарантовані, якщо вона шануватиме суверенітет і територіальну цілісність республіки. Національні меншини мають право не на від'єднання, а на захист своїх прав. Міжреспубліканські кордони склалися історично, а деякі з них – навіть на шкоду Хорватії, але ж вона не ставить питання про їх зміни /9/ 247).

Країни ЄС визнали Хорватію завдяки сильній підтримці ФРН і гарантіям Ф.Туджмана про дотримання прав меншин. 13 січня 1992 р. Арбітражна комісія отримала лист хорватського президента про те, що

---

245) Примітка.

Гаазьку конвенцію було прийнято 4 грудня 1991 р. За нею республіки мали гарантувати особам інших національностей недопущення дискримінації, захист від дій, що можуть загрожувати їхньому існуванню, всі культурні права (віросповідання, освіта, вживання мови і письма), вільний вибір національності. Представникам меншин, які складають значний відсоток населення республіки, слід було гарантувати право брати участь в управлінні державою, якщо мова йде про питання, котрі їх стосуються. Території, на яких національна меншина становить більшість населення, повинні були отримати окремий статус автономії – тобто, мати законодавчий орган, поліцію, судочинство. Республіки мали сприяти міжнародному нагляду стосовно автономій з окремим статусом. /9/ s. 124-133).

/9/ 246) s. 153.

/9/ 247) s. 144-146.

Загреб підтверджує прагнення повною мірою схвалити усі положення проекту Гаазької конвенції про Югославію /9/ 248).

13 січня 1992 р. Хорватію визнав Ватикан, 15 січня – держави-члени ЄС, 7 квітня – США. Міжнародним визнанням Хорватії на початку 1992 р. сербський наступ політично був припинений /133/ 249).

Оскільки мирна конференція з колишньої Югославії не припинила війну, Генеральний секретар ООН восени 1991 р. направив у Хорватію свого спецпредставника С.Венса для вивчення ситуації і пропозицій врегулювання конфлікту. 23 листопада 1991 р. у Женеві за посередництвом С.Венса підписано угоду про припинення вогню між Сербією і Хорватією. Однак на цій зустрічі не було представників крайнських сербів /122/ 250).

27 листопада 1991 р. Рада Безпеки ООН прийняла Постанову про запровадження у Хорватію миротворчих сил. На той час хорватські серби контролювали 26,5 % території Хорватії. 28 листопада 1991 р. Ф.Туджман погодився із введенням сил ООН. 2 січня 1992 р. було підписано угоду про безумовне припинення вогню /141/ 251).

Пропозиція провести миротворчу операцію ООН у Хорватії була опублікована як Додаток III у рапорті Генеральному секретарю від 11 грудня 1991 р. План був розроблений С.Венсом, персональним представником Генерального секретаря ООН і М.Гоулдінгом, асистентом Генерального секретаря з політичних питань. Згодом ці пропозиції отримали назву План Венса /121/ 252). Миротворча операція ООН планувалася як тимчасовий захід, головною метою якого було створення умов для політичних переговорів між учасниками конфлікту.

План Венса складався з трьох етапів. Перший передбачав демілітаризацію спірних територій: виведення союзних військ, роззброєння сербських добровольчих об'єднань. “Блакитні шоломи” мали наглядати за

/9/ 248) s. 153.

/133/ 249) s. 239.

/122/ 250) s. 83.

/141/ 251) s. 540.

дотриманням Хорватією умов про припинення вогню. На другому етапі планувалося повернення вигнанців і недопущення проявів дискримінації /122/ 253). На третьому етапі, на майбутніх демократичних виборах мало бути прийняте рішення про долю спірних територій /122/ 254).

Відповідно до мирного плану, передбачалося створити “захисні зони” – території під захистом ООН (УНПА) 255). Спочатку планувалося три УНПА: у Східній Славонії (включала округи Белі Манастір, Вуковар, а також східні частини округів Осіек і Вінковці); Західній Славонії (Грубішно Поле, Дарувар, Пакрац, захід округу Нова Градішка, схід округу Новска); Країні (Костайніца, Петрія, Двор, Гліна, Вргінмост, Войніч, Слунь, Тітова Кореніца, Доні Лапац, Грачац, Обровац, Бенковац, Кнін). Згодом територія Країни була поділена на сектори “Північ” (центральна Хорватія у районі Гліни і Войніча) та “Південь” (Північна Далмація та район Ліки). До зон під захистом ООН віднесли території, “в яких серби становлять більшість чи істотну меншину населення, і де напруженість між громадянами призвела до збройного конфлікту в недавньому минулому”. Буферні зони мали бути демілітаризовані – всі озброєні сили в них мали або вивести війська, або здати зброю. Паралельно до перейняття Силами ООН контролю над УНПА підрозділи ЮНА мали залишити республіку.

Роз’єднання сторін у “захисних зонах” покладалося на Сили ООН з підтримки миру у колишній Югославії – УНПРОФОР 256). Завдання миротворців полягало у контролі за процесом повної демілітаризації території. Поліцейські спостерігачі ООН мали наглядати за діяльністю легкоозброєних локальних сил поліції, “сформованих з постійних мешканців

/121/ 252) s. 55.

/122/ 253) s. 81.

/122/ 254) s. 82.

255) Примітка.

УНПА (англ. UNPA – United Nations Protective Areas) – території під захистом ООН.

256) Примітка.

УНПРОФОР (англ. UNPROFOR – United Nations Protective Forces) – миротворчі сили ООН.

буферних територій пропорційно до національного складу населення, яке проживало тут перед недавньою ворожнечею”.

“Блакитні шоломи” разом з гуманітарною місією ООН мали також запевнити безпеку мирного повернення вигнаних осіб до їхніх домівок у буферних зонах. Всього передбачалося задіяти 10 тис. миротворців /9/ 257). 21 лютого 1992 р. прийнято резолюцію про запровадження УНПРОФОР на 12 місяців на основі Плану Венса /142/ 258). Операція Сил ООН почалась прибуттям миротворців до Загреба 10 березня /121/ 259). Згодом УНПРОФОР розмістилися у Белграді, Сараєво і Бані Луці, хоча Хорватія на той час вже була визнана світом як незалежна держава /121/ 260).

Прибуття і розміщення військ ООН у зонах своєї відповідальності настільки розтягнулося у часі (від грудня 1991 р. до травня 1992 р.), що кордони УНПА не відповідали лінії фронту. Так виникли “рожеві зони” – території, зайняті сербами поза лініями розмежування, узгодженими Планом Венса, а також території, які залишилися під владою сербів після припинення воєнних дій в січні 1992 р. і не увійшли до УНПА. На них претендували і серби, і хорвати. Ситуація вимагала від УНПРОФОР взяти під контроль “рожеві зони”, хоча план цього не передбачав. Найширша “рожева зона” була утворена навколо сектору “Південь” (включав у себе частини округів Сінь, Дрніш, Шібенік, Задар, Госпіч і Оточац). До війни більшість територій “рожевих зон” були заселені переважно хорватами. Хорватія могла наполягати, щоб ці території були передані їй паралельно з відходом югославської армії, але для уникнення можливості нового вибуху війни Загреб погодився відновити тут свою владу поступово за допомогою УНПРОФОР. Проте “рожеві зони”, по суті, опинилися під контролем уряду в Кніні. УНПРОФОР не змогли переконати сербів співпрацювати з цього питання.

/9/ 257) s. 159–163.

/142/ 258) s. 272.

/121/ 259) s. 62.

/121/ 260) s. 64

Ні сербська, ні хорватська сторони не були повністю задоволені Планом Венса. Хорвати твердили, що С.Венс розробляв план, помилково вважаючи, що конфлікт виник через пригнічення сербів у процесі здобуття Хорватією самостійності. Загреб доводив, що сербське повстання – лише частина стратегії ЮНА і керівництва Сербії, які хотіли вирішити “югокризу” силою і агресією накинута Хорватії свої умови /121/ 261). Разом з тим хорватська влада у Плані Венса вбачала можливість забезпечити незалежність та цілісність своєї держави.

У свою чергу серби, приймаючи план, наголосили на додаткових гарантіях для сербських округів у Хорватії /165/ 262). Вони заявляли, що права людини і безпека сербів дискриміновані хорватською Декларацією про незалежність. Сербі вірили, що цей план став першим кроком визнання світом Республіки Сербська Країна /162/ 263).

У січні 1992 р. лідер сербів Східної Славонії Г.Хаджич висловив міжнародним посередникам незадоволення стосовно формулювання “території під захистом ООН в Хорватії”. Він спочатку схвалив мирний план, але потім відмовився його прийняти. Такої ж позиції дотримувався й лідер РСК М.Бабич. Він відхилив демілітаризацію, заявивши, що у цьому випадку треба роззброїти й хорватські війська. У світлі заяви Ф.Туджмана, який змалював майбутню миротворчу операцію як спосіб встановлення влади Загреба на територіях під захистом ООН, М.Бабич заявив, що не вірить у спроможність УНПРОФОР повною мірою захистити сербське населення. Ф.Туджман теж був проти деяких аспектів плану, який не передбачав одразу повноту хорватської влади на територіях під захистом ООН /9/ 264).

С.Венс припустився таких самих помилок, що й європейські посередники раніше. Він вважав С.Милошевича ключовою постаттю для встановлення миру. Інтересам президента Сербії відповідало розміщення

/121/ 261) s. 60.

/165/ 262) s. 92.

/162/ 263) стр. 18.

/9/ 264) s. 170, 171.

“блакитних шоломів” на лінії фронту у Хорватії, а не на сербсько-хорватському кордоні. С.Венс, задля досягнення тривалого миру, намагався не тиснути на сербів, які продовжували політику етнічних чисток взимку 1991-1992 рр. Він думав досягнути припинення вогню виведенням частини сербських сил з Хорватії. Однак реального роззброєння не було. ЮНА залишила зброю хорватським сербам, а вони, пристосовуючись до умов, лише змінили армійську форму на поліційну.

Характер Плану Венса стосовно ролі УНПРОФОР і майбутнього зон, підконтрольних ООН, виявився неоднозначним. Хорвати вважали, що роль ООН мала б полягати у підтвердженні повноважень Хорватії на її контроль над зайнятими сербами територіями, обеззброєнні сербів і допомозі у поверненні хорватських біженців. У свою чергу, серби заявляли, що сили ООН перебувають у регіоні для захисту сербських територій і запевнення їхньої автономії.

Діяльність УНПРОФОР у Хорватії виявилась неефективною. Якщо розвести основні сили сторін миротворцям все-таки вдалося, то розв’язати низку інших питань вони не могли. Зокрема, вони не зуміли зарадити обстрілам хорватських позицій сербами і навпаки. Самі “блакитні шоломи” не раз ставали мішенню, а то й заручниками під час бойових дій /39/ 265).

Резолюція Ради Безпеки від 7 серпня 1992 р. поклала на УНПРОФОР завдання встановити нагляд за зовнішніми кордонами Хорватії, які прилягали до “буферних зон”, аби вдосконалити контроль за дотриманням ембарго на ввезення зброї. Але цього не було зроблено. Навпаки, деякі керівники миротворчих сил самі сприяли порушенням ембарго (зокрема, дозволяли продаж палива повстанцям, займалися контрабандою зброї з Сербії у контрольовані сербами райони Хорватії). Правда, Хорватія теж нелегально озброювалась. Під час санкцій і серби, і хорвати здобували зброю переважно шляхом домовленості з російськими генералами 266) на чорному ринку /27/

/39/ 265) 1995, February, Vol. 94, No. 589, p. 93.

266) Примітка.

267). 11 квітня 1995 р. було звільнено російського генерала після звинувачення його у співпраці з хорватськими сербами: він дозволив продаж палива для країнських сербів і займався контрабандою зброї з Сербії /39/ 268). Було кілька випадків, коли літаки Ірану, декларуючи перевезення гуманітарної допомоги, постачали Хорватії зброю. Не будучи в змозі запобігати озброєнню країнських сербів, уряди країн Західної Європи і США крізь пальці дивилися на постачання до Хорватії зброї через Угорщину і Словенію /27/ 269).

На територіях, що перебували під контролем ООН, продовжувались етнічні чистки. Лише за 1992-1993 рр. у секторі “Схід” було вбито 800 та зникло безвісти 1000 хорватів /165/ 270). Замість них сектор заселяли переселенці із Сербії /21/ 271). Виживали хорватів і з “рожевих зон”. У Сербській Країні на 1995 р. залишилося тільки 8 % представників несербських національностей /75/ 272) .

На території, контрольованій хорватським урядом, спостерігалася така ж ситуація, тільки витіснялися вже серби: їхня кількість там на 1992 р. зменшилась на третину (з 12 % до 8 %) /135/ 273). Впродовж 1991-1993 рр. було зруйновано 10 тис. сербських будинків, а пов’язаних з цим 160 позовів не задовільнено (тобто, винних не покарано) /46/ 274). Політичне життя тамтешніх сербів у перші роки незалежності Хорватії практично завмерло: навіть найбільша Сербська народна партія була слабкою і вважалася маріонеткою Ф.Туджмана /46/ 275).

Чи не єдиною реакцією світової спільноти на численні порушення мирних домовленостей були резолюції Ради Безпеки ООН. Але їх зміст

Російські війська у складі миротворчих сил ООН перебували у секторі „Схід”.
/27/ 267) s. 416.
/39/ 268) 1995, September, Vol. 94, No. 593, p. 296.
/27/ 269) s. 80.
/165/ 270) s. 94-95.
/21/ 271) p. 660.
/75/ 272) стор. 54.
/135/ 273) p. 53.
/46/ 274) 1995, Summer, p. 78.

майже не виходив за межі констатації стурбованості діями воюючих сторін. Інколи резолюції Ради Безпеки містили попередження про ймовірність застосування санкцій. Так, коли у січні 1993 р. хорватські війська атакували Сербську Країну і цим спричинили жертви серед миротворців і цивільних осіб, Рада Безпеки ООН засудила Загреб і попередила, що у разі подальшого порушення домовленостей до Хорватії можуть бути застосовані міжнародні санкції /106/ 276).

Ситуація змінилася після того, як миротворчі сили ООН отримали можливість у разі необхідності викликати на підмогу авіацію НАТО. Це підвищило ефективність дій УНПРОФОР. Так, 18 листопада 1994 р. літаки з території Сербської Країни бомбардували контрольоване мусульманами боснійське місто Біхач. Ф.Туджман звернувся до Ради Безпеки з проханням припинити “акти агресії з окупованих районів” його країни. Оскільки бомбардування було у межах “зони безпеки”, встановленої РБ ООН, то ця організація прийняла відповідну резолюцію, за якою авіація НАТО дістала право завдавати повітряних ударів по деяких районах Сербської Країни (що і мало місце 21 листопада 1994 р.) /33/ 277).

Країнські серби постраждали, а Загребу вдалося уникнути покарання за подібні порушення. У середині 1995 р. пости сил ООН у Сербській Країні неодноразово обстрілювались хорватами, і постало питання про виклик авіації НАТО для бомбардування на цей раз хорватських позицій. Воно було відхилене спецпредставником Генерального секретаря ООН на підставі того, що хорвати на п'ятий день припинили обстріл /35/ 278).

Ініціатором пропозицій запровадити санкції проти Хорватії у Раді Безпеки найчастіше виступала Росія /31/ 279). Її підтримували Франція і Великобританія /28/ 280).

/46/ 275) р. 77.

/106/ 276) стор. 49.

/33/ 277) 1994, № 210, стр. 7.

/35/ 278) 1995, № 25, стр. 73.

/31/ 279) 1996, № 1, стр. 34-35.

/28/ 280) s. 104, 178.

Від запровадження санкцій Хорватію рятувала ФРН. Свою позицію офіційний Берлін обґрунтовував тим, що, по-перше, на відміну від Сербії, Хорватія зазнала великих воєнних руйнувань; по-друге, офіційний Берлін боявся, що у відповідь на санкції Хорватія закриє усі свої центри біженців, і велика їх кількість опиниться у ФРН, яка на той час вже прийняла 400 тис. осіб. Загалом ФРН прийняла більше біженців, аніж всі інші країни ЄС разом /27/ 281). Хоча після втручання Хорватії у боснійську війну Берлін пригрозив Загребові, що припинить захищати Хорватію і не заперечуватиме проти санкцій щодо неї /27/ 282).

Бездіяльність УНПРОФОР спричинила кілька збройних акцій хорватської армії, внаслідок чого територія Сербської Країни зменшилась з 33 % до 25 % території Хорватії. Погрози санкцій з боку ООН примусили хорватську владу припинити наступ.

Однак нормалізації стосунків не було досягнуто. Пропозиції Хорватії порозумітися з РСК не мали успіху, хоча у жовтні 1992 р. Сабор прийняв закон про амністію усіх, хто боровся на боці сербів /52/ 283). Для хорватів, бажаючих поїхати на територію Сербської Країни, потрібно було багато довідок і дозвіл в місії ООН /63/ 284). У кінці 1992 р. у Кніні відбулася зустріч міжнародних посередників С.Венса та Д.Оуена з хорватськими сербами. Лідери останніх відкинули будь-які пропозиції, крім повного відокремлення від Хорватії /27/ 285).

На початку 1994 р. Рада Безпеки ООН визнала План Венса неактуальним. Було створено нову групу у складі двох представників від Міжнародної конференції з колишньої Югославії та послів США і Росії в Хорватії. Ця група, znana як Z-4 (Загреб-чотири), запропонувала план, що складався з трьох фаз: загального припинення вогню, угоди з економічної співпраці і переговорів про політичне врегулювання. План Z-4, відомий під

/27/ 281) s. 254-255.

/27/ 282) s. 247.

/52/ 283)

/63/ 284) стр. 6.

назвою Всезагальна угода стосовно Країни, Південної Барані і Західного Срієму, надавав широку автономію найбільшій частині РСК – Кнінському регіону. Водночас серби позбавлялися контролю над територіями Східної і Західної Славонії. Угода була моделлю віртуальної конфедералізації Хорватії: Сербська Країна мала отримати власні уряд, валюту, емблему, подвійне громадянство (Хорватії та Сербії).

30 березня 1994 р. на території російського посольства у Загребі було підписано угоду про залагодження хорватсько-сербського конфлікту /161/ 286). Влітку 1994 р. відбулося підписання домовленості про надання Сербській Країні автономії у складі Хорватії з усіма атрибутами влади: громадянством, прапором, гербом, інститутом президентства, законодавчим органом і урядом. Президент міг без погодження із Загребом призначати уряд, якому надавалося право самостійно укладати угоди з іншими країнами /103/ 287). Вагання сербів затримали укладення економічної угоди. Лише 2 грудня 1994 р. за посередництва ООН її було підписано. Вона де-факто означала міжнародне прийняття відокремлення РСК від Хорватії. 28 грудня роботу над планом Z-4 було завершено. Проте керівництво країнських сербів 3 січня 1995 р. відмовилось підписати мирну угоду /141/ 288).

Хорватська критика миротворчих досягнень ООН була чітко викладена у резолюції, прийнятій хорватським парламентом 23 вересня 1994 р. Нею операція ООН визнана невдалою, оскільки вона не забезпечила такі умови: роззброєння і розпуск всіх воєнізованих груп, діючих на окупованих територіях Хорватії; захист та повернення усіх вигнаних осіб; гарантії безпеки і захисту для всіх, хто населяв окуповані території перед агресією; негайне встановлення контролю хорватського уряду в “рожевих зонах” і пізніше на решті окупованих територій; контроль хорватських кордонів, прилеглих до Сербії і частини кордону з Боснією-Герцеговиною (прилеглих

/27/ 285) s. 107.

/161/ 286) s. 285, 286.

/103/ 287) стор. 19.

/141/ 288) s. 549.

до територій під контролем боснійських сербів) /134/ 289). У відповідь Рада Безпеки ООН 30 вересня ухвалила продовжити мандат миротворчих сил до 31 березня 1995 р., обіцяючи до того часу забезпечити суверенітет і територіальну цілісність Хорватії на її території /18/ 290).

Ф.Туджман остерігався, що тривала й неефективна присутність УНПРОФОР у регіоні приведе до “кипрського варіанту”. Хорватський президент також усвідомлював, що великі держави, зайняті війною у Боснії, можуть забути про проблему Загреба. Тому 12 січня 1995 р. Ф.Туджман, посилаючись на розчарування хорватського народу діями міжнародної спільноти, повідомив представникам миротворчих організацій, що хорватський уряд розглядає можливість припинення дії мандату УНПРОФОР, що закінчувався 31 березня того ж року. Хорватський президент заявив, що мандат не може бути продовжений після закінчення терміну перебування (31 березня), і що сили ООН мають залишити Хорватію до кінця червня цього ж року /134/ 291).

Заява Ф.Туджмана викликала велике занепокоєння у світі, і врешті США добились від хорватського президента згоди на продовження мандату сил ООН при значному скороченні їх чисельності. Цей крок став подвійним успіхом Ф.Туджмана, бо його поступливість показала Вашингтону прагнення хорватів до миру, а скорочення сил ООН сприяло здійсненню планів Загреба щодо Сербської Країни /90/ 292).

Дії США у Південно-Східній Європі Загреб розцінював як більш рішучу спробу досягнення миру. Хорватія негайно прийняла американську ініціативу і стала основним союзником США на південному сході Європи, з готовністю включившись у заходи з подолання кризи /95/ 293). Американські посадові особи, зацікавлені у створенні противаги Сербії, допомогли

/134/ 289) p. 394.

/18/ 290) s. 15.

/134/ 291) p. 395.

/90/ 292) стр. 78.

/95/ 293) стр. 99.

Хорватії уникнути санкцій у 1993 р. Посол США у Хорватії П.Галбрайт сприяв у розробленні нового мандату для УНПРОФОР в Хорватії.

Американці організували переговори між боснійськими мусульманами і боснійськими хорватами, в яких брав участь і офіційний Загреб. 18 березня 1994 р. у Вашингтоні за посередництва США було підписано “Загальну угоду про Федерацію” і “Проект тимчасової угоди про засади встановлення Конфедерації між Республікою Хорватія і Федерацією” – угоди про створення Мусульmano-хорватської федерації в Боснії з умовою її вступу у конфедеративні відносини з Хорватією /141/ 294).

29 листопада 1994 р. було підписано угоду про військову співпрацю між США і Хорватією. Вашингтон допоміг Загребу у реформуванні її армії /102/ 295). Менш ніж за два тижні перед акцією хорватської армії “Буря” (4-6 серпня 1995 р.) американські посадові особи заохочували хорватське керівництво провести військову акцію для прориву блокади боснійського міста Біхач /54/ 296). Таким чином, посилення антисербської позиції США зіграло на руку хорватському керівництву. Дружба з потужною державою дала можливість Загребу не дуже зважати на позицію країнських сербів та неефективні зусилля міжнародних організацій.

Більше трьох років УНПРОФОР виконували миротворчу роль, здійснюючи “роз’єднуючу” місію патрулюванням ліній конфронтації і попереджуючи інциденти. Однак підконтрольні зони не були засобами демілітаризації, прогрес у поверненні біженців на окуповані сербами території був незначний, переговори щодо реінтеграції Сербської Країни не дали результату.

1 квітня 1995 р. Рада Безпеки ООН перейменувала миротворчу операцію у Хорватії з УНПРОФОР на УНКРО 297). Завданням УНКРО був

/141/ 294) s. 547.

/102/ 295) стр. 71.

/54/ 296)

297) Примітка.

UNCRO (англ. United Nations Confidence Restoring Operation) – Операція з відновлення довіри до ООН у Хорватії.

нагляд за припиненням вогню, забезпечення економічної угоди та охорона хорватського кордону з Сербією і Боснією /142/ 298). Нова назва миротворчої операції не вирішила існуючих проблем. Процес реінтеграції РСК не зрушив з місця. Хорватські серби використали заяву Ф.Туджмана про припинення мандату УНПРОФОР як причину для непідписання Угоди про спільну нафтову компанію та плану Z-4 /27/ 299).

Ставало все більш очевидним, що миротворчі сили не мають влади, намірів та сил для будь-якої ефективної діяльності, а тим більше – для повернення території Сербської Країни під юрисдикцію Загреба. Тому за реінтеграцію РСК взялися хорватські війська /129/ 300).

Отже, світова спільнота не залишилась осторонь дезинтеграційних процесів в СФРЮ. На початковому етапі (1990-1991 рр.) для провідних держав та міжнародних організацій було характерним неприхильне ставлення до прагнення Хорватії здобути незалежність, що пояснювалося побоюваннями спровокувати подібні процеси у Радянському Союзі. Прагнення зберегти єдину Югославію стали примарними після початку хорватсько-сербської війни. Провідні міжнародні організації не змогли виробити спільну позицію щодо розв'язання конфлікту, що заважало проводити ефективну політику на території екс-СФРЮ. Завдяки сильній підтримці Німеччини Хорватію на початку 1992 р. було визнано у світі. Задля повернення відокремлених сербських областей під юрисдикцію Загреба на початку 1992 р. у Хорватію було впроваджено миротворчий контингент ООН. Однак його діяльність виявилася неефективною.

3.3. Відновлення територіальної цілісності Хорватії

Станом на 3 січня 1992 р. сербські збройні сили (ЮНА, четники і добровольці) контролювали приблизно 15 тис. км², або 26,5 % території Хорватії. Повністю було зайнято 13 общин, частково – 18. На цій території,

---

/142/ 298) s. 275.

/27/ 299) s. 374.

за переписом 1991 р., проживало 52,45 % сербів, 37,06 % хорватів і 10,49 % представників інших національностей, причому серби становили лише 49,5 % від їхньої загальної кількості в Хорватії, тобто, більша частина сербів не проживала на території Сербської Країни /152/ 301).

З початком війни з РСК було вигнано 237 тис. місцевих жителів, серед яких хорвати склали 93 %, серби – 2,5 %, представники інших народів – 4,5 % /147/ 302). Хорватів та інших несербів залишилось лише 5 % від їхньої довоєнної кількості. Було зруйновано близько 350 несербських населених пунктів. У Далмації було зайнято 78 населених пунктів, де не проживав жоден серб /152/ 303).

До 27 грудня 1991 р. 703 тис. осіб (14,7 % від усього населення Хорватії) були змушені залишити свої домівки. Широке визнання Хорватії 15 січня 1992 р. і два місяці відносного миру сприяли тому, що багато людей повернулися додому. Після вибуху війни в БіГ (весна 1992 р.) проблема біженців в Хорватії знову загострилась. У 1993 р. у Хорватії було зареєстровано 252 тис. вигнанців і 386 тис. біженців з Боснії /147/ 304).

17-18 березня 1992 р. у Відні проходила зустріч парламентаріїв Хорватії та Сербії. На ній найбільші суперечки виникли навколо формулювання положення про неприпустимість насильницької зміни кордонів між республіками. Характерно, що депутати Сербії зовсім не ставили питання про сербську національну меншину у Хорватії, оскільки не визнавали територій з сербською більшістю хорватськими /12/ 305).

13 березня 1995 р. Бюро уряду СРЮ у Загребі оприлюднило Меморандум про порушення прав сербів у Республіці Хорватія. Перераховуючи страждання хорватських сербів, цей документ прагнув довести, що Хорватія може існувати тільки як Сербо-Хорватія, як держава

/129/ 300) s. 227.

/152/ 301) s. 313-314.

/147/ 302) s. 393, 394.

/152/ 303) s. 317, 322.

/147/ 304) s. 389–390.

/12/ 305) s. 133-135.

двох конституційних народів. Друга мета Меморандуму – показати, що Хорватія є витвором агресивного католицизму та ідеї про вищість хорватів над сербами. За цим документом, на території Хорватії було зареєстровано 95 таборів для полонених сербів /28/ 306).

Незважаючи на міжнародну ізоляцію, у РСК було створено телестанцію “Петрова гора”, виходили газети “Нова річч” (“Нове слово”), “Српські глас” (“Сербський голос”) та інші /75/ 307). Проте не було жодної інформації мовами інших меншин /34/ 308). Рекламний збірник “Сербська Країна” (вийшов англійською мовою у Кніні 1995 р.) не приховував, що місцевих сербів усіляко підтримує Белград. Прем’єр-міністр РСК Б.Микелич відкрито називав С.Милошевича “своїм президентом” /27/ 309). Усі керівники сербських державних утворень на території Хорватії (М.Бабич, Г.Хаджич, М.Мартич) були вибрані за підтримки С.Милошевича, він же їх і усував. Так, М.Бабич пішов через впертий опір плану Венса, Г.Хаджич – через скандал, спричинений спекуляцією нафтою /64/ 310).

Три роки переговорів показали, що повсталі серби були просто не зацікавлені у реінтеграції, яку б форму автономії їм не запропонували. Це стало особливо зрозуміло, коли вони відкинули план Z-4, який передбачав статус “держави всередині держави” для Кнінського регіону. М.Мартич заявив, що найкращим виходом із цієї ситуації був би поділ на дві держави /63/ 311). Керівництво Сербської Країни не погоджувалось на будь-які плани інтеграції з причини ірраціональної боязні хорватської влади і через сліпу віру у силу свого війська (чисельність збройних сил РСК складала 30-40 тис. осіб /119/ 312). Сам М.Мартич особисто визнав, що навіть не ознайомився з планом Z-4 /86/ 313).

/28/ 306) s. 26-28, 30.

/75/ 307) стор. 54.

/34/ 308) 1993, № 98/99, стор. 3.

/27/ 309) s. 416.

/64/ 310) стр. 12-13.

/63/ 311) стр. 5.

/119/ 312) s. 810.

/86/ 313) s. 119, 142.

Впродовж 1991-94 рр. влада Сербської Країни багато разів приймала рішення про об'єднання з Югославією, сподіваючись на її допомогу. Проте С.Милошевич не підтримав їхню ініціативу /119/ 314). Він намагався схилити країнських сербів до підписання плану Z-4, але серед керівництва РСК у цьому питанні його підтримав лише Б.Микелич. У прийнятті плану Z-4 були зацікавлені серби, що залишалися на територіях під контролем хорватського уряду. Одна з їхніх організацій, Сербський демократичний форум, пропонувала певні зміни та доповнення до плану Z-4, зокрема, створення демілітаризованої вільної економічної зони /86/ 315).

Наприкінці січня 1995 р. Ф.Туджман схвалив план Z-4 як основу для подальших переговорів. Однак сербське керівництво відмовилось навіть отримати план, поки Хорватія не перегляне своє рішення стосовно припинення мандату УНПРОФОР. На початку 1995 р. міністр інформації РСК З.Калічанін в інтерв'ю німецькій пресі сказав, що про мирний план не може бути й мови, бо Хорватія відмовилась від продовження мандату військ ООН, а значить і від Плану Венса, який міг бути денонсований тільки за згодою обох сторін, що його підписали – сербів і хорватів /84/ 316) .

План Z-4 був неприйнятним і для хорватів, оскільки виходив з того, що існує дві рівноправні сторони – Хорватська держава та РСК, і передбачав, по суті, створення держави у державі /28/ 317). План відкладав вирішення проблеми Барані і Східної Славонії на п'ять років. Єдиним позитивним моментом цього плану для Загреба був пункт про негайну інтеграцію території Західної Славонії до складу Хорватської держави. На щастя для хорватської влади, у країнських сербів перемогла позиція Мартича-Караджича, а не Микелича-Милошевича, оскільки в іншому разі Хорватія мусила би впроваджувати невігідний для неї план Z-4 /28/ 318).

/119/ 314) s. 809.

/86/ 315) s. 142.

/84/ 316) s. 112- 113.

/28/ 317) s. 14.

/28/ 318) s. 57.

Існування самопроголошених сербських територій у центрі держави фактично розрізало континентальну і прибережну частини Хорватії навпіл і було перешкодою для політичної і економічної безпеки. Хорватські військові сили змушені були захищати надто довгу лінію конфронтації, а невирішений регіональний статус відлякував міжнародні інвестування та стояв на перешкоді економічного розвитку. Наприклад, відродженню колись потужної Далматинської туристичної індустрії заважала загроза сербського обстрілу. У результаті Хорватія змінила свою пасивну позицію і вдалася до тактики рішучих дій.

У травні-червні 1992 р. хорватські війська звільнили 27 населених пунктів у общині Дубровнік. У січні 1993 р. акцією “Новська ущелина” було взято під контроль 13 населених пунктів навколо Задара (Північна Далмація), а також гідроелектростанцію “Перуча” /142/ 319). Усього з 3 січня 1992 р. по 30 травня 1993 р. було звільнено 80 населених пунктів, в яких проживало 84 % хорватів і 12,5 % сербів. РСК втратила 5,6 % своєї території /152/ 320).

Ф.Туджман остаточно відкинув план Z-4 і поставив хорватським сербам ультиматум про мирну реінтеграцію виключно на основі конституції і Конституційного закону про права національних спільнот та меншин Хорватії /28/ 321). 6 березня 1995 р. Комісія Сабору з мирної реінтеграції прийшла до висновку про неприйнятність плану Z-4 /141/ 322). Тоді ж було укладено військовий союз між Хорватією, Боснією і Герцеговиною та Герцег-Босною 323) проти сербів /161/ 324).

У ході збройної операції “Блиск” (30 квітня – 4 травня 1995 р.) було відвойовано Західну Славонію, яка складала 10% території Сербської Країни.

/142/ 319) s. 277, 278.

/152/ 320) s. 329-330.

/28/ 321) s. 100.

/141/ 322) s. 550.

323) Примітка.

28 серпня 1993 р. на територіях компактного проживання хорватів у БіГ було проголошено Хорватську Республіку Герцег-Босна. Після підписання 18 березня 1994 р. Вашингтонської угоди про створення Мусульmano-хорватської федерації в БіГ Герцег-Босна формально увійшла до її складу.

У липні 1995 р. наступ боснійських і країнських сербів проти Біхачського анклаву (Північно-Західна Боснія) мав на меті об'єднати території Боснії і Хорватії, населені сербами. Таким чином, постало питання життєздатності Хорватської держави.

22 липня 1995 р. у Спліті було підписано угоду між Ф.Туджманом і президентом Боснії і Герцеговини А.Ізетбеговичем, за якою війська Хорватії мали надати допомогу армії БіГ і підрозділам боснійських хорватів у звільненні Боснії і Герцеговини. Хорватська влада могла посилатись на становище боснійських мусульман у Біхачі для виправдання свого нападу на Сербську Країну /27/ 325). 28 липня 1995 р. Хорватія ввела війська в округ Біхач і зупинила сербський наступ. Окрилений успіхом, Загреб у серпні 1995 р. вирішив проблему Кніна /151/ 326). До 4 серпня Сербська Країна охоплювала територію від Хорватської Костайниці і Петріні на півночі до Грачаца і Кніна на півдні /141/ 327). Без територій, які до серпня 1995 р. контролювали хорватські серби, Хорватія не могла функціонувати, була фактично розділена на північ і південь і тому не могла розвивати ані туризм, ані економіку. Постійна загроза ракетних обстрілів з боку країнських сербів перешкоджала безпеці, притоку капіталу і нормальному функціонуванню держави /28/ 328) .

Під час женевських переговорів 3 серпня 1995 р. між хорватським урядом і країнськими сербами було досягнуто домовленості з найголовніших питань. Дипломати ООН і ЄС привітали цю подію як великий успіх, але у Загребі вже було прийнято рішення про наступ /27/ 329), мотивуючи його тим, що серби відкинули план Z-4 /119/ 330).

Перед операцією “Буря” (4–6 серпня) хорватське військово командування, аби уникнути непотрібних жертв і неприємностей з боку

/161/ 324) s. 285, 286.

/27/ 325) s. 391.

/151/ 326) s. 55.

/141/ 327) s. 551.

/28/ 328) s. 102.

/27/ 329) s.390

ООН, попросило міжнародних спостерігачів відійти з лінії роз'єднання сторін. Хорватська армія взяла під контроль сектори “Північ” і “Південь”. З півдня їх підтримувало хорватське Віче оборони (армія герцеговинських хорватів). За три дні Сербської Країни не стало /62/ 331).

Після військових операцій “Блиск” і “Буря” територію РСК залишило, за різними оцінками, від 90 до 200 тис. сербів /84/ 332), які переселились у населену сербами північну Боснію і в Сербію. Влітку 1998 р. Ф.Туджман оперував цифрою 300 тис. сербських біженців, але до того часу, за його словами вже повернулося 40-45 тис. осіб. До травня 1999 р. кількість репатріантів зросла до 60 тис. /87/ 333)

Хорватія стверджувала, що це пересування населення було скоріше втечею, аніж етнічною чисткою. На початку операції “Буря” хорватський уряд публічно закликав місцевих сербів залишатися. Ф.Туджман через радіо і телебачення кілька разів обіцяв сербам дотримання прав меншин, амністію усіх, хто складе зброю (крім тих, хто здійснив воєнні злочини).

Опубліковані документи свідчать, що серби масово покинули Сербську Країну не через страх помсти. Ця акція була спланована самими лідерами країнських сербів і погоджена з С.Милошевичем. Прийнявши на своїй території додаткову велику кількість біженців, він міг апелювати до країн Заходу про зняття санкцій з Югославії /17/ 334). С.Милошевич заявляв, що держава, яка прийняла 200 тис. біженців, не може підпадати під санкції світового співтовариства /84/ 335). С.Милошевич розумів, що за нового співвідношення сил він більше не в змозі утримувати всі окуповані території. Тому сербів Західної Славонії і Кнінського регіону він примусово переселив у Бараню, Східну Славонію, Посавіну, Східну Боснію /28/ 336).

/119/ 330) s. 810.

/62/ 331) стр. 4-5.

/84/ 332) s. 204.

/87/ 333) s. 209-210.

/17/ 334) s.10–16.

/84/ 335) s. S. 205.

/28/ 336) s. 104.

Серби відійшли за наполяганням своєї влади і Сербської православної церкви. Белградські видання “Политика” і “Нова Борба” писали, що М.Мартич і М.Бабич організували масовий відхід сербів, щоб політично нашкодити С.Милошевичу і Сербії /84/ 337).

Країнські серби програли через неприхильність до них світової спільноти та через втрату підтримки з боку Сербії. Офіційний Белград навіть засудив обстріли країнськими сербами Загреба. Деякі дослідники пояснюють таку політику нібито існуванням таємної угоди між Ф.Туджманом та С.Мілошевичем про поділ сфер впливу, за якою Східна Славонія відходила до Сербії, а решту території РСК поверталось під контроль Загреба /59/ 338). Уряд Сербії впродовж усього конфлікту намагався не захистити сербську меншину в Хорватії, а захопити хорватську територію /49/ 339). У цьому і полягала головна трагедія країнських сербів.

Під час операцій “Блиск” і “Буря” міжнародні гуманітарні організації зафіксували чимало фактів вчинення злочинів хорватськими військовими стосовно сербського населення /31/ 340). Між стражданнями сербів і спаленням їхніх будинків після “Бурі” та розоренням хорватських сіл сербами у 1991 р. було багато подібного. Велику роль тут відіграла помста. Серби палили хорватські хати насамперед тих, які належали родичам колишніх усташів (правда, було багато спалень без розбору). Хорвати палили сербські хати з трьох причин: якщо знаходили в хаті свої речі; якщо там жив хтось із представників місцевої сербської влади або колишній партизан часів Другої світової війни. Інших будинків хорвати не чіпали /86/ 341).

Одразу ж після “Бурі” було відновлено роботу Адріатичного трубопроводу, що з’єднував хорватський термінал з Угорщиною, Словаччиною і Чеською республікою. Також після більш ніж чотирирічної перерви було відновлено залізничне сполучення між Загребом і Сплітом.

/84/ 337) s. 200.

/59/ 338) стр. 14.

/49/ 339)

/31/ 340) 1996, № 1, стр. 34-35.

Крім того, операція дала можливість повернути більше 100 тис. переміщених осіб.

Акції “Блиск” і “Буря” зменшили контрольовані сербами території Хорватії уп’ятеро (від 25 % до 5 %). Після 1995 р. Хорватія стала практично етнічно однорідною державою, у якій хорвати склали щонайменше 90 % населення. Сербів залишилось 130-150 тис. осіб /46; 54/ 342). Після “Блиску” і “Бурі” у руках сербів залишилася тільки Східна Славонія. До війни 1991 р. тут проживало 193513 жителів, серед яких 85086 (44,5 %) хорвати, 67676 (35 %) серби і 39751 (20,5 %) “інші”, включаючи угорців, русинів і словаків /134/ 343). Після вибуху війни величезна кількість несербського населення втекла чи була вигнана.

Економічно придунайська частина Хорватії була найзначнішим здобутком сербів у ході хорватсько-сербської війни. На відміну від малозаселеної і бідної на природні ресурси гористої Сербської Країни, низинна східна Хорватія була густо заселена з добре розвинутою легкою промисловістю і з більш родючими сільськогосподарськими землями в заплавах Дунаю. У Західному Сріємі сербські війська взяли під контроль найбільший нафтовий промисловий регіон колишньої Югославії. У кінці 1980-х років видобуток нафти з цих родовищ досягав 5200 барелей в день /134/ 344). Сербська окупація також заблокувала доступ Хорватії до Дунаю, найбільшого водного сполучення в Європі.

Новий спалах напруженості у східній Хорватії, зумовлений операцією “Буря”, вдалося послабити підписанням угоди про припинення вогню у кінці серпня 1995 р. 3 жовтня 1995 р. у східнославонському м. Ердут хорватський уряд і місцеве сербське керівництво підписали договір з 11-ти пунктів, направлених на урегулювання спірних питань. Іншим кроком у напрямку мирного врегулювання був договір, підписаний 12 листопада 1995 р. Загребом

/86/ 341) s.113.

/46; 54/ 342) 1995, Summer, p. 71.

/134/ 343) p. 396.

/134/ 344) *ibid.*

і місцевими сербами, за участі представників ООН і США, під назвою Основна угода про поступову мирну реінтеграцію Східної Славонії, Барані та Західного Срієму до конституційного простору Хорватії.

Договір пропонував дворічний “перехідний період” для реінтеграції /134/ 345). Для цього передбачався 12-місячний термін, який міг бути продовжений ще на рік за бажанням однієї зі сторін. На цей час Рада Безпеки ООН мала встановити Перехідну адміністрацію як орган управління у Східній Славонії. Перехідна адміністрація повинна була сприяти поверненню біженців та вигнанців, які отримали право на повернення майна. Територія Східної Славонії мала бути демілітаризована. Перехідна адміністрація повинна була організувати місцеві вибори і допомогти сербській спільноті вибрати Віче общин /16; 47/ 346). Отож, договір мав компромісний характер. Як і у випадку з Планом Венса, Хорватія зобов’язалася чекати на поступову реінтеграцію контрольованих сербами територій. Але, на відміну від того плану, Основна угода передбачала чіткі терміни завершення реінтеграції.

15 січня 1996 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію про заснування Перехідної адміністрації ООН у Східній Славонії (УНТАЕС) 347) з центром у Вуковарі /142/ 348). У розпорядження УНТАЕС було надано 5 тис. миротворців ООН /141/ 349). 20 червня 1996 р. завершено демілітаризацію Подунав’я. Підрозділи югославської армії виведено до Сербії, місцеві сербські паравійськові формування розпущено. Перехідна адміністрація взяла під свій контроль казарми, аеродром і нафтові родовища. 1 липня 1996 р. до складу Перехідної адміністрації у Подунав’ї увійшло перших 150 співробітників хорватської поліції /141/ 350). 29 жовтня 1996 р.

/134/ 345) p. 397.

/16; 47/ 346) s. 284-285; 1995, 13. studenog, s. 2.

347) Примітка.

УНТАЕС (англ. UNTAES – United Nations Temporary Administration in East Slavonia) – Перехідна адміністрація ООН у Східній Славонії

/142/ 348) s. 282.

/141/ 349) s. 553.

/141/ 350) s. 554.

УНТАЕС передало Хорватії керівництво над селами так званого Сріємського трикутника.

Сербське населення Східної Славонії прагнуло продовжити термін перебування Перехідної адміністрації ООН, вимагало надати виборчі права кожному, хто там проживав на даний час (незалежно від того, чи проживали вони там в 1991 р.), відмовлялось від визнання хорватських законів і політичних інститутів, висувало додаткові умови для повернення хорватів у їхні будинки. Ці дії заохочувались з Белграда, який намагався утримати Східну Славонію, як своєрідну проміжну зону і зберегти там якнайбільшу кількість сербів. У кінці січня 1997 р. у регіоні місцеві серби вбили представника Перехідної адміністрації ООН /141/ 351).

Хорватський уряд намагався здобути прихильність сербів різноманітними поступками. Він обіцяв надати право голосу на весняних виборах 1997 р. і тим сербам Східної Славонії, які на час перепису 1991 р. тут не проживали. Представникам сербів пропонувалась посада піджупана у обох жупаніях Подунав'я: Осієчко-баранській і Вуковарсько-сріємській. Згідно урядового плану реінтеграції, представники сербів отримали право вибирати Загальне віче округів. Уряд гарантував представникам сербської меншини у межах території під контролем Перехідної адміністрації повні права у сфері культури і освіти. Вони отримали звільнення від проходження служби у війську протягом двох років після закінчення мандату УНТАЕС. Сербам – жертвам війни – було обіцяно повні права на охорону здоров'я і соціальний захист /13/ 352).

Зважаючи на труднощі у реінтеграції Подунав'я, Рада Безпеки 15 листопада 1996 р. продовжила мандат УНТАЕС до 15 липня 1997 р. Це був крок у відповідь на прийняту 27 вересня 1996 р. Сабором постанову про припинення мандату УНТАЕС з 15 січня 1997 р. Рада Безпеки ООН 11 березня 1997 р. схвалила дату 13 квітня як день виборів у Подунав'ї. На

/141/ 351) s. 556, 557.

/13; 42/ 352) s. 286-288; 1997, 17. sječnja, s. 4..

вимогу місцевих сербів глава УНТАЕС генерал Ж.Клейн дозволив створення виборчих округів у селах з сербською більшістю. На цих виборах у Східній Славонії перемогу поділили ХДС і Сербська самостійна демократична партія /141/ 353). 19 травня у регіоні почався обмін югославських динарів на куни за співвідношенням 1:1, який було закінчено 16 вересня 1997 р. /166/ 354) 7 червня між хорватським урядом і керівництвом місцевих сербів підписано угоду про реінтеграцію системи охорони здоров'я Хорватського Подунав'я у національну систему охорони здоров'я Хорватії (цей процес було завершено 15 липня 1997 р.). 9 липня почала свою роботу хорватська митниця на кордоні з Сербією /141/ 355).

7 серпня 1997 р. підписано угоду про реінтеграцію шкільної системи Хорватського Подунав'я у систему освіти Республіки Хорватія. 8 вересня 1997 р. тут почалося навчання у школах згідно з хорватськими планами і програмами /141/ 356). Для полегшення адаптації до нових умов 10 листопада 1997 р. на зустрічі представників Міністерства освіти і спорту Хорватії та місцевих організацій Хорватського Подунав'я прийнято рішення скасувати викладання в регіоні історії за період між 1991 і 1997 рр. /166/ 357)

Зважаючи на триваючі інциденти на національному ґрунті, 14 липня 1997 р. Рада Безпеки ООН продовжила мандат УНТАЕС до 15 січня 1998 р. і вирішила зменшити військовий контингент миротворців. 19 грудня 1997 р. вона одногосно прийняла резолюцію № 1045, якою підтвердила завершення мандату УНТАЕС 15 січня 1998 р. /141/ 358)

До жовтня 1998 р. у Східній Славонії було розгорнуто Групу підтримки цивільної поліції ООН у складі 180 осіб. Восени того ж року Група передала свої функції місії НБСЄ у Республіці Хорватія /163/ 359). Після цього реінтеграція Східної Славонії в адміністративно-правову систему

/141/ 353) s. 555, 557.

/166/ 354) s. 643.

/141/ 355) s. 559

/141/ 356) *ibid.*

/166/ 357) s. 644

/141/ 358) s. 559

Хорватії була завершена. Хоча, РБ ООН неодноразово висловлювала свої зауваження, зокрема, закликала уряд Хорватії надати всеосяжного характеру амністії сербам Східної Славонії (за винятком тих, хто здійснив воєнні злочини) або ж відмінити рішення про тимчасове призупинення дій низки положень Конституційного закону про права і свободи людини і права національних та етнічних общин /31/ 360).

Війна залишила глибокий слід у свідомості хорватського суспільства. Загинуло понад 10 тис. громадян Хорватії, поранено 37,2 тис., зникло безвісти чи було відведено у табори 7,8 тис., а 250 тис. осіб стало біженцями /129/ 361). У Боснії загинуло і зникло 9909 місцевих хорватів і поранено 20649, що разом становить 1,8 % від загальної кількості хорватів у Республіці Хорватія та Боснії і Герцеговини. У хорватсько-сербській війні частка загиблих цивільних осіб склала 48 % усіх втрат, що ідентичне втратам мирного населення у Другій світовій війні /148/ 362). Матеріальні збитки склали 27 мільярдів доларів США /167/ 363). На третину зменшився потенціал хорватської економіки /129/ 364).

У країні спостерігалось зміщення політичного спектру вправо – тут виразно переважали радикальні, націоналістичні партії, настрої, погляди. Хорватська опозиція була неспроможна знайти необхідний компроміс між нацією і демократією у сербському питанні /46/ 365). Як зазначали міжнародні спостерігачі, заклики на виборах поважати права сербів розглядалися як політичне самогубство. За виборчим законом, серби мали право вибирати певну кількість своїх представників до Сабору (у 1993 р. – тринадцять депутатів, у 1997 р. – три). Спостерігачі від міжнародних організацій на парламентських виборах 1993 і 1995 рр. зафіксували факти дискримінації сербів (зокрема, їх примушували голосувати не за свій список)

/163/ 359) стр. 446.

/31/ 360) 1996, № 2, стр. 66; № 6, стр. 85.

/129/ 361) s. 228-229.

/148/ 362) s. 447.

/167/ 363) s. 136.

/129/ 364) s. 228–229.

/51/ 366). Загалом сербські партії не становили якоїсь помітної сили у політичному житті Хорватії того часу. Невирішеність “сербського питання” не раз ставилась у провину світовою спільнотою офіційному Загребу аж до смерті Ф.Туджмана. Захід примушував Хорватію сприяти поверненню сербів, на що вона йшла неохоче.

Хорватія була готова прийняти частину сербів, що покинули Сербську Країну, але після війни залишились глибокі упередження, котрі було важко подолати. 26 червня 1998 р. Сабор прийняв Програму повернення вигнанців і біженців, за якою право повернутися отримали усі громадяни Республіки Хорватія, які через різні причини залишили свої домівки. За “Програмою”, до 2002 р. мало повернутися 216700 тис. осіб, для облаштування яких (відновлення будинків, надання робочих місць) потрібно було 22,5 млрд. кун. Праві партії оцінили “Програму” як зраду усього, за що гинули і страждали хорвати під час війни, як результат тиску міжнародної спільноти /34/ 367).

На зруйновані війною території хорвати поверталися неохоче. Сербі, значна кількість яких брала участь у війні проти Хорватії, були амністовані та отримали житло і роботу. Якщо їхні будинки були знищені, вони вимагали від хорватської влади надати придатне житло або заплатити відшкодування, щоб остаточно переселитися до Сербії чи Республіки Сербської в БіГ /34/ 368).

Хорватія так і не спромоглася розв’язати сербську проблему та змушена була під міжнародним тиском повертати сербських біженців. 19 травня 1996 р. Сабор прийняв Конституційний закон про співпрацю Хорватії з міжнародним трибуналом у Гаазі /168/ 369). Хорвати, які захищали власну державу, повинні були їхати до Гааги за звинуваченнями у військових злочинах (як-от генерал Т.Бласкич, який командував хорватськими військами

/46/ 365) 1995, Summer, p. 91.

/51/ 366).

/34/ 367) 1998, № 104, стор. 10–11.

/34/ 368) 1997, № 101/102, стор. 16-17.

/168/ 369) s. 559.

в БіГ у 1992-1994 рр. і був засуджений Гаазьким трибуналом до 45-річного ув'язнення /39/ 370)), що невпинно травмувало націю /110/ 371).

Від офіційного Загреба вимагалось забезпечити репатріантів житлом і роботою, в той час як хорватська економіка, обтяжена наслідками війни, не могла гарантувати робочі місця для самих хорватів, у тому числі для захисників незалежності Хорватії. Все це не сприяло оздоровленню стосунків між двома народами.

Таким чином, відносини між сербами і хорватами були стрижнем усієї хорватської історії останнього десятиліття ХХ ст. Кроки нової хорватської влади, спрямовані на радикальне оновлення суспільства, болісно зачепили місцевих сербів. Вони втратили статус державотворчої нації і стали національною меншиною. Небажання обох сторін порозумітися та взаємна непоступливість призвели до тривалого і кровопролитного конфлікту, у якому активну участь брала і Сербія. Трагедія хорватських сербів полягала у тому, що Белград намагався не так захистити сербську меншину, як захопити хорватську територію. Направлені у зони конфлікту миротворчі сили виявились неспроможними повністю забезпечити умови миру. Незадоволена діяльністю і ефективністю УНПРОФОР, Хорватія за сприяння США відновила воєнні дії і повернула більшу частину втрачених територій. У цій ситуації ООН спромоглася лише вирішити мирним шляхом проблему Східної Славонії. Одним із головних наслідків війни стало різке зменшення частки сербів у республіці. За розв'язання "сербського питання" Хорватія змушена була заплатити життям тисяч своїх громадян, зруйнованою економікою і погіршенням відносин із Заходом.

/39/ 370) 2000, May, Vol. 99, No. 637, p. 233.
/110/ 371) стор. 128-129.

РОЗДІЛ 4

ПОЛІТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

4.1. Діяльність адміністрації Ф.Туджмана

Здобуття Хорватією незалежності і перші десять років її існування тісно пов'язані з ім'ям її творця та президента Ф.Туджмана 372).

Широкі повноваження, що їх Ф.Туджман отримав у період з 1991-1995 рр., коли країна постійно перебувала у стані збройних конфліктів чи у безпосередньому сусідстві з ними, з часом перетворилися на головну перешкоду у справі утвердження реальної демократії. Поліція та судова система перебували під жорстким особистим контролем першого президента, що призвело до їхньої повної неспроможності впоратися з наростаючою хвилею криміналу та до надзвичайно високої корумпованості влади в усіх її ешелонах, починаючи з найвищого /72/ 373). Ідея конституційної держави, що поважає права громадян, була відкинута Ф.Туджманом в угоду суверенітету і національній незалежності /83/ 374).

Після 1995 р. авторитет Ф.Туджмана в очах західних політиків неухильно падав. Останні звинувачували його в авторитарних методах керівництва.

---

372) Примітка.

Ф.Туджман народився у с. Великі Трговиште біля Загреба в 1922 р. Під час Другої світової війни боровся проти німців та усташів. Він швидко просувався щаблями військової кар'єри. Згодом покинувши службу і зайнявшись історичними дослідженнями, Ф.Туджман почав змінювати свої погляди. Вивчаючи засекречені свідчення учасників Другої світової війни, він переконався у тому, що Хорватія стала жертвою комунізму, а Сербія намагалась назавжди пригасити культурну й політичну ідентичність хорватів та їхнє прагнення до свободи. За свої політичні переконання двічі був ув'язнений (у 70-х і 80-х рр.). У 1989 р. повернувся до активної політичної діяльності, став одним з творців Хорватського демократичного союзу (ХДС) і разом з цією партією здобув за 10 років 8 перемог на різних рівнях (президентських, парламентських, місцевих).

/72/ 373) стор. 5.

/83/ 374) s. 108.

На думку західних спостерігачів, у Хорватії за часів Ф.Туджмана фактично було відновлено однопартійну політичну систему, яка існувала в СФРЮ до 1990 р. Агентство Рейтер у грудні 1999 р. зазначало, що він запровадив авторитарне правління, загальмувавши утвердження демократичних норм життя та ізолювавши країну від Європи /27/ 375).

З правлінням Ф.Туджмана пов'язана проблема ставлення до Незалежної Держави Хорватія, що існувала протягом Другої світової війни. Завдяки пропаганді Белграда політичне сходження Ф.Туджмана супроводжувалось проведенням аналогій з режимом усташів. Хоча у молодому віці президент Хорватії і сам боровся проти цього режиму, однак його пізніші публікації на історичні теми дали підстави для звинувачування Ф.Туджмана у неофашистських симпатіях /36/ 376).

З початком війни 1991 р. симпатії світу були на боці Хорватії. Згодом значно зіпсували імідж країни ідеї реабілітації фашистського минулого. У 1997 р. загребський уряд змушений був офіційно засудити “нацистські злочини голокосту і вбивств людей, скоєні у багатьох європейських країнах, у тому числі й Хорватії”, оскільки таких вибачень домагався Ізраїль і ставив у залежність від них встановлення повних дипломатичних стосунків з Хорватією /45/ 377). На той час серед оточення хорватського президента були міністри, євреї за національністю, охорони здоров'я (А.Гебранг), економіки (Д.Штерн), науки і освіти (М.Жіц-Фукс), закордонних справ (В.Ф.Голем) та ін. /87/ 378)

Євреї добилися від Хорватії суду над колишнім комендантом концтабору в Ясеноваці 379) Д.Шакичем, якого позбавили волі на 20 років 380) /87/ 381).

/27/ 375) s. 111.

/36/ 376) 1995, № 18, стор. 7.

/45/ 377) 1997, №. 35, s. 14.

/87/ 378) s. 138.

379) Примітка.

У Ясеновацькому таборі за часів НДХ було знищено велику кількість сербів і євреїв, а після 1945 р. – хорватських усташів. Місцева опозиція звинувачувала Ф.Туджмана й у тому, що офіційний Загреб прагнув применшити трагедію

Ф.Туджманові не вдалося досягти загальнонаціонального примирення хорватів усіх ідеологій. Він прийняв у свою партію і включив у процес створення нової Хорватії багато колишніх комуністів, тоді як націоналісти залишилися поза структурою влади. Дійшло до того, що в ХДС стало набагато більше колишніх комуністів, ніж в СДПХ як спадкоємниці СКХ. Ніхто з них не був засуджений чи проголошений злочинцем /87/ 382).

Опозиція звинувачувала хорватського президента в потуранні усташському руху /83/ 383). Називаючи своє перебування в партизанах “помилкою молодості”, Ф.Туджман водночас нагадував, що під час Другої світової війни серед хорватів було набагато більше партизанів, аніж усташів /69/ 384). Ф.Туджманові належить ідея встановлення спільного пам’ятника примирення у Ясеноваці, але її не підтримали /82/ 385).

У своїй особі хорватський президент поєднав автократичного національного вождя і демократично обраного політика /87/ 386). Крайньо права Хорватська партія права (ХПП) А.Дапича висловлювала ідеї, які

концентраційного табору в Ясеноваці, подавав число загиблих у 20 тисяч осіб (серби говорили про 700 тисяч) і переконував, що серби зовсім не були там у більшості. Замовчуючи Ясеновац, він закликав шанувувати як історичну пам’ятку Блейзбург – місце страти втікаючих усташів, разом з якими загинуло багато цивільних. До того ж, хорватський президент ніколи особисто не засудив усташів і навіть твердив, що євреї самі винні у своїй трагедії.

380) Примітка.

У 1997 р. Аргентина зробила його екстрадицію на вимогу загребського уряду. На суді Д.Шакич не намагався виправдовуватися. В інтерв’ю одній із загребських газет він зазначив, що пишається своїм минулим і тільки шкодує, що “не зробили до кінця всього, що належало, і тепер Хорватія має проблеми з тими, хто фабрикує факти”.

Деякі націоналісти були задоволені з цього процесу, кажучи, що він звільнить Хорватію від усташського минулого. У світі цю історію пов’язали з тогочасними подіями (чисткою сербів після операції “Буря”), що безумовно зашкодило іміджу Хорватії. Ф.Туджман погодився на суд над Д.Шакичем у 1994 р. у розмові з представниками єврейської громади, обіцяючи, що в Хорватії не буде правих партій Правда, вчинки і слова Ф.Туджмана свідчили, що він не вважав Д.Шакича винуватим, а на суд дивився як на нав’язаний недругами Хорватії процес задля очорнення держави. Слабкою втіхою для нього могло бути те, що суд виправдав дружину Д.Шакича – Наду.

/87/ 381) s. 141-143.

/87/ 382) s. 134, 136.

/83/ 383) p. 108.

/69/ 384) стр. 16-17.

/82/ 385) s. 46

/87/ 386) s. 16.

Ф.Туджман, як декларативний центрист, не міг видавати за свою позицію. ХПП здійснювала акції, які ХДС не наважувався взяти на свою відповідальність. Як авторитарний політик, Ф.Туджман виявляв неприховану антипатію до політичних партій. Він вважав, що вони перешкоджають єдності народу. Навіть свій ХДС Ф.Туджман задумував не як звичайну партію, а як широкий народний рух, на який покладено важливу історичну місію /87/ 387).

Ф.Туджман неприхильно ставився до будь-якого вияву інакомислення та опозиційних засобів масової інформації /61; 72/ 388). Впродовж 90-х років ХХ ст. політичні сили Заходу, представники міжнародних організацій розглядали Хорватію як країну із незадовільним станом свободи слова та утисками ЗМІ.

На перших багатопартійних парламентських виборах весною 1990 р. майбутні переможці – ХДС і Ф.Туджман обіцяли встановити повну свободу преси, покінчивши заодно з ерою державної власності на друковані видання /85/ 389). Конституція Хорватії гарантувала свободу слова, друку та інших засобів масової інформації. Цензуру було заборонено, а журналістам надано право на свободу подання репортажного матеріалу (стаття 38) /5/ 390).

На розвиток хорватських ЗМІ, їхню тематичну спрямованість значно вплинуло хорватсько-сербське протистояння. В атмосфері ворожості хорватська і сербська преса відігравали роль агітатора за свою владу, критикуючи відповідно позицію протилежної сторони. З початком війни посилився нагляд за пресою, телебаченням і радіо. У примусову відпустку було послано більше ста журналістів ТБ Загреб, левову частку яких становили серби. У жовтні 1991 р. було запроваджено цензуру на телебаченні, а з 9 грудня вона поширилась на решту ЗМІ.

/87/ 387) s. 120, 118.

/61; 72/ 388) стр. 14; стор. 5.

/85/ 389) p. 77.

/5/ 390) стор. 381.

Задля зменшення критики з боку преси стосовно хибних кроків хорватської влади, зокрема, у зовнішній політиці, уряд вдавався до тактики приватизації. Внаслідок таких дій редакція потрапляла під вплив влади, або ж видання банкрутувало.

Не погоджуючись з диктатом, частина журналістів залишила свої видання і утворила тижневик “Feral Tribune” /50/ 391). Переслідуваний у себе на батьківщині, “Feral Tribune” отримав кілька нагород за кордоном /166/ 392).

Переслідувались і окремі журналісти опозиційних видань: заявами посадових осіб, судовими позовами, звільненням з роботи, залякуванням по телефону і т. п. Зокрема, їх звинувачували у розповсюдженні неправдивої інформації /52/ 393), за критику ідеї президента встановити в Ясеноваці пам’ятник усім жертвам воєн у Хорватії /45/ 394), “за недостатній патріотизм у висвітленні військової операції “Буря” /54/ 395).

З часу приходу до влади Хорватський демократичний союз намагався тримати ЗМІ під контролем. Державне радіо і телебачення контролювалися парламентом, у якому правляча партія мала більшість. Хорватське телебачення очолював один з лідерів ХДС А.Врдоляк. Дещо у кращому стані було Молодіжне телебачення (OTV), де могли вільно висловлюватись опозиційні політичні сили, але воно охоплювало лише інформаційний простір Загреба /46/ 396).

Чи не єдиним джерелом інформації для інакомислячих громадян були незалежні радіостанції. Однак основні труднощі їхнього функціонування полягали в отриманні дозволу на використання частот для передач. Комісія з телезв’язку, юридично підпорядкована парламенту, у наданні таких дозволів часто керувалася не якістю програм, а тим, хто є власником радіостанції.

/50/ 391)

/166/ 392) s. 620, 621.

/52/ 393)

/45/ 394) 1996, Nr. 25, s. 14.

/54/ 395)

/46/ 396) Fall 1993, p. 75.

Значного розголосу набула так звана справа “Радіо 101”. Згідно з новим законом про телезв’язок, “Радіо 101” повинно було конкурувати за частоту з двома претендентами. Державна комісія вибрала “нейтрального” концесіонера, який на той час взагалі не мав жодного обладнання і команди фахових журналістів. Кампанія проти такої несправедливості досягла кульмінації 21 листопада 1996 р., коли у хорватській столиці відбулася демонстрація за участю понад 100 тис. осіб на підтримку “Радіо 101”. Характерно, що державні ЗМІ навмисне обійшли події стороною, даючи тільки короткі повідомлення без описів демонстрації протесту /50/ 397).

Під час парламентських виборів 1992 р. свобода ЗМІ вважалася відносною. Інформаційні теле- і радіопрограми були обмежені більше, аніж газети і журнали. У жовтні 1993 р. газета “Večernji list” провела опитування серед хорватських громадян на тему “Як ви оцінюєте свободу ЗМІ у Хорватії?”. Достатньою її назвало 50,4 % опитаних, недостатньою 35,8 %, завеликою – 2,2 %, а 1 % заявили, що такої свободи взагалі нема /165/ 398). Кілька комітетів і асоціацій журналістів Європи у 1993 р. прийшли до висновку, що свобода преси в Хорватії є найгіршою серед колишніх комуністичних країн, і хорватські ЗМІ мають меншу свободу, ніж перед здобуттям Хорватією незалежності /46/ 399).

Небагато змінилося у цьому відношенні на парламентських виборах 1995 р. Засоби масової інформації виявляли надмірну прихильність до ХДС, не дивлячись на заяви про рівність. Правляча партія керувала процесом настільки, наскільки це могло бути можливо у межах закону.

Назагал впродовж перебування при владі ХДС опозиційні газети і журнали вільно продавалися у кіосках /46/ 400). Жодне видання не було заборонене, хоча деякі з них (той же “Feral Tribune”) найбільше місця на своїх шпальтах присвячували критиці діяльності Ф.Туджмана. Колапс

/50/ 397)

/165/ 398) s. 174.

/46/ 399) Fall 1993, p. 76.

/46/ 400) ibid.

югославського ринку, війна і економічна криза зумовили скорочення ринку хорватських газет, тому кілька фінансово незалежних видань (“Slobodni Tjednik”, “Globus”) керувалися одним принципом: максимальні прибутки будь-якими засобами.

Опозиційні ЗМІ постійно акцентували увагу на питанні утисків свободи слова, водночас розуміючи під демократією необмежену сваволю /87/ 401). Характерно, що опозиційна преса залежала від допомоги іноземних груп, фондів і окремих осіб /85/ 402). Тому праві сили і всі, хто підтримував ХДС і Ф.Туджмана, розглядали опозиційну пресу крізь призму неприхильного ставлення західних держав до Хорватії і називали її рупором ліво-ліберальних сил Заходу, які не примирились із створенням Хорватської держави /87/ 403).

Тобто, факт існування впродовж 90-х рр. ХХ ст. у Хорватії опозиційної преси очевидний, а можливість висловлювати нею критику на адресу хорватської влади підтверджує наявність хоч і обмеженої, але свободи слова 404).

За результатами соціологічних опитувань Ф.Туджман постійно мав вищий рейтинг за своїх конкурентів /28/ 405). На президентських виборах 1992 р. він отримав 56,7 % голосів, а його найближчий конкурент Д.Будіша – 21,9 % /141/ 406). На виборах 1997 р. Ф.Туджман мав 61,4 % голосів, а З.Томац лише 21,1 % /141/ 407).

Хорватсько-сербська війна значно вплинула на політизацію суспільства Хорватії. Цікавими з цього приводу є відомості опитування громадської

/87/ 401) s. 91, 92, 98, 123.

/85/ 402) p.79.

/87/ 403) s. 91–92.

404 Примітка.

Детальніше про ЗМІ у Хорватії див.: *Кріль М., Нагірний М.* Питання свободи засобів масової інформації у Хорватії (90-і рр. ХХ ст.) // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. / За ред. М.Романюка. Львів, 2002. С. 551–556.

/28/ 405) s. 222, 236.

/141/ 406) s. 545.

/141/ 407) s. 558.

думки стосовно ставлення до влади, до зовнішньої політики Хорватії, до хорватських сербів та майбутнього Хорватії, проведеного на межі 1991-1992 рр. Опитування проводилось серед двох категорій населення – вигнанців і жителів мирних територій (табл. 4.1 – 4.9).

Таблиця 4.1

Ставлення населення до хорватської влади

Як ви ставитесь до сучасної хорватської влади?	Вигнанці				Жителі мирних територій			
	Дуже добре	В цілому добре	В цілому негативно	Дуже погано	Дуже добре	В цілому добре	В цілому негативно	Дуже погано
	18,8 %	60,2 %	10,3 %	1,7 %	7,3 %	64,2 %	15,7 %	4,6 %

Таблиця 4.2

Оцінка діяльності президента Ф.Туджмана

Як ви оцінюєте діяльність Туджмана на посаді президента?	Вигнанці				Жителі мирних територій			
	Повністю підтримую	В основному підтримую	В основному не підтримую	Взагалі не підтримую	Повністю підтримую	В основному підтримую	В основному не підтримую	Взагалі не підтримую
	27,9 %	51,6 %	11,4 %	3,8 %	12,6 %	57,8 %	17,8 %	7,1 %

Таблиця 4.3

Оцінка закордонної політики Хорватії

Як ви оцінюєте закордонну політику Хорватії?	Вигнанці			Жителі мирних територій		
	Найкраща	Непогана	Погана	Найкраща	Непогана	Погана
	22,2 %	54,2 %	10,3 %	13,9 %	60 %	17,8 %

Таблиця 4.4

Оцінка кількості сербів, які підтримують агресію на Хорватію

Скільки хорватських сербів, на вашу думку, підтримує агресію на Хорватію?	Вигнанці			Жителі мирних територій		
	Більшість	Половина	Менша частина	Більшість	Половина	Менша частина
	63,4 %	12 %	11,8 %	49,6 %	17,9 %	21,3 %

Таблиця 4.5

Оцінка можливості післявоєнного спільного проживання хорватів та сербів у Хорватії

Чи могли б хорвати і серби після закінчення війни знову спільно проживати у Хорватії?	Вигнанці			Жителі мирних територій		
	Так	Могли б, але за певних умов	Ні	Так	Могли б, але за певних умов	Ні
	9,2%	16,4 %	59,6%	10,7%	34,1 %	40,4%

Таблиця 4.6

Оцінка настроїв, які переважають серед населення Хорватії

Який настрій зараз переважає серед населення Хорватії?	Вигнанці		Жителі мирних територій	
	Песимізм	Оптимізм	Песимізм	Оптимізм
	20,6 %	67 %	36,6 %	53,6 %

Таблиця 4.7

Прогноз стосовно загальної ситуації у Хорватії

Загальна ситуація в Хорватії	Вигнанці			Жителі мирних територій		
	Поліпшиться	Погіршиться	Суттєво не зміниться	Поліпшиться	Погіршиться	Суттєво не зміниться
	65,1 %	5,6 %	23,9 %	49,2 %	16,6 %	28,1 %

Таблиця 4.8

Оцінка можливостей Хорватії повернути втрачені території

Чи зможе Хорватія захистити свої кордони і повернути втрачені території?	Вигнанці		Жителі мирних територій	
	Впевнені	Не впевнені	Впевнені	Не впевнені
	60,1 %	0,4 %	42,9 %	0,4 %

Таблиця 4.9

Оцінка схильності хорватського населення йти на територіальні поступки /145/ 408)

Чи заради відвернення нових страждань у Хорватії варто піти на певні територіальні поступки?	Вигнанці		Жителі мирних територій	
	Так	Ні	Так	Ні
	1,7%	89,9%	4,5%	87,1%

Різницю між відповідями вигнанців та жителів мирних територій можна пояснити такими факторами: соціальним конформізмом як наслідком повної залежності від державної допомоги перших, різницею у віковій та статевій структурі (серед вигнанців було більше жінок і старших осіб) і тим, що більшість вигнанців походило з територій, на яких правляча партія отримала більше голосів, ніж в цілому у Хорватії /145/ 409). Видно, що серед біженців було більше, ніж серед мешканців мирних територій, тих, хто неприхильно ставився до сербів, відкидав можливість територіальних поступок, довіряв владі і з оптимізмом дивився у майбутнє. Саме вони, як нам видається, і склали основу електорату правлячої партії та її незмінного лідера.

408) Примітка.

Джерело до таблиць 4.1-4.9: /145/ s. 521-528.

/145/ 409) s. 524.

З часом популярність Ф.Туджмана падала. Причиною цього було катастрофічне становище в економіці, практично повний розвал соціальної сфери. Уряд не зумів ефективно вирішити питання відродження економіки, підірваної війною. Напередодні хорватсько-сербської війни економіка Хорватії характеризувалась високим рівнем розвитку. Розмір внутрішнього валового продукту республіки був на 25 % вищий за середній показник по Федерації взагалі /166/ 410). Війна знівелювала ці здобутки, зросла інфляція, впав життєвий рівень населення. Якщо індекс зарплати у 1991 р. склав 75 % від попереднього року, то у 1992 р. – 57 % від рівня 1991 р. Індекс споживчих цін у 1993 р. склав 1586 % рівня попереднього року. Відповідно до опитування громадської думки у 1993–94 рр. у Хорватії 4/5 громадян вважали себе бідними /105/ 411). На фоні скорочення кількості зайнятих і зросту числа безробітних відбувалося збільшення питомої ваги пенсіонерів /104; 105/ 412).

У жовтні 1993 р. уряд прийняв стабілізаційну програму “шокової терапії”. Її реалізація дала позитивні результати. Були суттєво знижені темпи зростання споживчих цін (з 1586 % у 1993 р. до 104 % у 1995 р.), а у 1995 р. навіть спостерігалось зниження цін на продовольство /105/ 413). Вершиною економічного успіху стали мінімальний рівень інфляції (2 % у 1995 р. /166/ 414)) і висока стабільність національної валюти – куни (її було запроваджено 30 травня 1994 р. /141/ 415)). Паралельно відбувалося зростання і закордонних інвестицій – з 80 млн. доларів у 1993 р. до 491 млн. у 1996 р. /166/ 416)

Проте піднесення економіки виявилось нетривким і суперечливим. Структурні зміни в економіці Хорватії проходили повільно. Після здобуття незалежності більшість підприємств із суспільної власності перейшли у державну. Багато з них продовжувало працювати, як і раніше, з великими збитками і постійними проханнями про кредити. Уряд не пішов на їх

/166/ 410) s. 500.

/105/ 411) стр. 139-142.

/104; 105/ 412) стр. 130–135; стр. 144.

/105/ 413) стр. 142-143.

/166/ 414) s. 500.

/141/ 415) s. 548.

перепрофілювання чи закриття через відсутність необхідних для цього коштів /105/ 417). 90 % економіки залишалися під контролем старої бюрократії. ХДС продовжував централізувати владу і зберігав напівавторитарну систему, впроваджуючи елементи ринкової економіки /46/ 418). Після максимального зросту ВВП у 1995 та 1997 рр. відбулося його стрімке зниження (табл. 4.10):

Таблиця 4.10

Динаміка зросту ВВП /23/ 419)

Рік	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Процес зросту ВВП (в %)	–	-21,1	-11,7	-8,0	5,9	6,8	5,9	6,8	2,5	-0,3

На відміну від бюджетів 1993-1994 рр., у яких доходи перевищували видатки, з 1995 р. Хорватія мала постійний його дефіцит, за винятком 1998 р. (табл. 4.11):

Таблиця 4.11

Доходи і видатки бюджету /23/ 420)

Бюдж ет (млрд. кун.)	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Доходи	8,38	23,14	27,98	31,37	33,85	43,81
Видатки	8,32	22,60	28,70	31,50	35,01	42,56

Свого піку дефіцит бюджету сягнув у 1999 р. – 2,52 млрд. кун /23/ 421).

У 1995 р. припинилось падіння виробництва промислової продукції, яке відтоді постійно зростало (табл. 4.12):

/166/ 416) s. 517.

/105/ 417) стр. 143.

/46/ 418) 1994, Winter –Spring, p. 45.

/23/ 419) 2000, 32. godina, s. 174.

/23/ 420) 1999, 31. godina, s. 204; 2000, 32. godina, s. 199.

Таблиця 4.12

Індекс промислового виробництва /23/ 422)

Рік	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Індекс промислового виробництва	178	127	109	102,4	99,7	100	103,1	110,1	114,2

Успішні економічні заходи дозволили нагромадити на середину 1996 р. понад 3,5 млрд. доларів США валютних запасів /166/ 423). Однак зовнішній борг постійно зростає і на кінець 1999 р. складає 50 % ВВП /87/ 424) (табл. 4.13):

Таблиця 4.13

Розмір зовнішнього боргу /23/ 425)

Зовнішній борг	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.
(млрд. дол. США)	2,64	3,07	3,81	5,31	7,45	9,59	9,93

У зовнішній торгівлі, після короткотривалого досягнення переваги експорту над імпортом у 1992 р., розмір негативного сальдо зростає величезними темпами до 1997 р., після чого його вдалося дещо зменшити (табл 4.14):

Таблиця 4.14

Зовнішньоторговельне сальдо /23/ 426)

Рік	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Зовн.-торгов. сальдо (млрд. дол.)	-1,17	-0,54	+0,14	-0,76	-0,97	-2,88	-3,28	-4,93	-3,84	-3,50

/23/ 421) 2000, 32. godina, s. 199.

/23/ 422) 1999, 31. godina, s. 269; 2000, 32. godina, s. 174.

/166/ 423) s. 500.

/87/ 424) s. 219.

/23/ 425) 2000, 32. godina, s. 339.

/23/ 426) 2000, 32. godina, s. 324.

США)										
------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Величезне значення для Хорватії мало відновлення після війни туристичної індустрії (див. табл. 4.15), яка давала третину надходжень іноземної валюти. Проте найнадійніша стаття бюджету зазнала обвалу внаслідок кризи у Косово у 1999 р. Тоді на Великодні свята було анульовано 50 % замовлень, а втрати економіки обчислювались у 2 млрд. євро /32/ 427).

Таблиця 4.15

Динаміка кількості туристів у Хорватії /23/ 428)

Рік	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Кількість туристів (тис. чол.)	8497	2146	2010	2363	3402	2438	3899	5206	5450	4751

Після деякого зниження числа безробітних за період 1993-1995 рр., надалі їх кількість постійно зростала (табл. 4.16):

Таблиця 4.16

Динаміка кількості безробітних у Хорватії /23/ 429)

Рік	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
К-сть безроб-х (тис. осіб)	161	254	267	251	243	241	261	278	288	249

За даними ж профспілок, у 1999 р. безробітних було 500 тис. осіб /87/ 430).

Індекс реальної зарплати щороку (починаючи з 1992 р.) постійно зростав (табл. 4.17):

/32/ 427) 1999. № 4. С. 14.

/23/ 428) 2000, 32. godina, s. 373.

/23/ 429) 1999, 31. godina, s. 149; 2000, 32. godina, s. 147

/87/ 430) s. 219.

Таблиця 4.17

Динаміка індексу реальної зарплати /23/ 431)

Рік	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Індекс реальної зарплати	100	100,5	115	161	173	194	205	226

Але зростала і внутрішня заборгованість із зарплати. Наприкінці 90-х років її мало 135 тис. осіб (на суму до 2,8 млрд. доларів) /166/ 432). Термін заборгованості доходив до двох років. Це, а також збільшення числа безробітних, призвело до посилення соціального незадоволення. Влітку 1998 р. Конституційний суд Хорватії офіційно визнав, що держава є боржником пенсіонерів. Того ж року проходили страйки освітян та залізничників. До когорти незадоволених можна долучити і селян, яких не влаштовувала закупівельна ціна за жито /34/ 433). У лютому 1998 р. відбувся найбільший за останні роки мітинг, коли 30 тис. хорватів у центрі Загреба протестували проти зубожіння суспільства і економічної політики влади. Дійшло навіть до масових зіткнень з поліцією /45/ 434).

Все це впливало на соціальний стан населення. Смертність перевищувала народжуваність, населення старіло (17 % всіх мешканців складали особи, старші 60-ти років, а у світі суспільство вважається старим при відповідному показнику 12 %). Впродовж 90-х рр. ХХ ст. у Західну Європу переселилося 130 тис. осіб, переважно молоді /87/ 435).

Результати опитування, проведеного 4-14 жовтня 1998 р. на замовлення американської агенції “Міжнародний республіканський інститут”, показали, що зміни влади бажає 67 % респондентів /87/ 436).

/23/ 431) 2000, 32. godina, s. 133.

/166/ 432) s. 501, 516.

/34/ 433) 1998, № 104, стор.10–11.

/45/ 434) 1998, № 9, s.14.

/87/ 435) s. 206.

/87/ 436) s. 267.

Спостерігалось дедалі відчутніше розшарування суспільства за майновою ознакою. У Хорватії сформувалася верства дуже заможних людей, тоді як статки більшості мешканців зменшувалися з року в рік /72/ 437). Самого Ф.Туджмана західні ЗМІ називали одним з найбагатших керівників у посткомуністичних країнах (його статки оцінювались мільярдами доларів). Родина президента займала важливі позиції у державі. Зокрема, один з його онуків став засновником банку, а дружина – гуманітарного фонду для хорватських дітей /83/ 438).

Таким чином, після розпаду Федерації Хорватія вступила у смугу затяжної економічної кризи, яку поглиблювали воєнні дії на території республіки. Після встановлення миру Хорватія добилася певних успіхів у відновленні економіки. Але вони виявилися нетривалими, і на зміну піднесенню прийшли чергові проблеми наприкінці 1990-х рр. Неспроможність уряду ефективно їх вирішити й була однією зі складових поразки ХДС на президентських і парламентських виборах на початку 2000 р. Байдушність влади до проблем народу, грошо- і владолобство, підривна діяльність внутрішніх і зовнішніх ворогів – все це спричинило зростання незадоволення народу в кінці правління Ф.Туджмана. Заслуги першого хорватського президента полягають насамперед у розбудові державного апарату, створенні сильної армії, пропагуванні Хорватії у світі.

4.2. Організаційний розвиток партійно-політичної системи

Під час двораундових парламентських виборів, проведених у квітні-травні 1990 р., справжнім тріумфатором став Хорватський демократичний союз, який загалом здобув 42 % голосів і 60 % місць /165/ 439). У наступних виборах до Палати представників (1992 і 1995 рр.) і Палати громад (1993 і 1997 рр.) ХДС стабільно перемагав, значно випереджаючи своїх конкурентів.

/72/ 437) стор. 5.

/83/ 438) s. 108.

/165/ 439) s. 106.

Щоразу він здобував більше половини місць у Саборі, що дозволяло впродовж десятиліття визначати внутрішню і зовнішню політику Хорватії.

Ідеологія ХДС ґрунтувалася на принципах християнської цивілізації і об'єднанні усіх задля відродження Хорватії /166/ 440). У жовтні 1993 р. ХДС задекларував свою реорганізацію у правоцентристську народну партію демократичної орієнтації /165/ 441).

Лідери ХДС, значна частина яких були переслідувані за комуністичного правління, провели чистку серед посадових осіб вищого і середнього рівнів в уряді, місцевих органах влади і багатьох засобах масової інформації /52/ 442). Багато хорватів критично ставилося до надмірно націоналістичних тенденцій у політиці ХДС, але політична поляризація була обмежена збереженням єдності впродовж хорватсько-сербської війни. Після її закінчення ХДС почав повільно втрачати підтримку і популярність.

Виправити ситуацію можна було при умові перебудови партії, викорінення корупції і припинення зловживання владою. Водночас проблема полягала у величезній різноманітності інтересів членів ХДС, оскільки від самого початку він був партією різних людей лише з однією спільною метою – національна реалізація. Щодо інших питань взагалі не спостерігалося жодної консолідації /50/ 443).

Після перемоги ХДС на перших виборах до його складу увійшло багато людей, зацікавлених у своєму власному процвітанні. Членство в ХДС набуло масового характеру. На кінець 1997 р. він нараховував 400 тис. осіб, тобто майже кожен десятий мешканець Хорватії /166/ 444). Лише у Загребі кількість членів ХДС на початку 1998 р. становила 75 тис. осіб /87/ 445). У ХДС перебувало 40 тис. колишніх членів СКХ. Представники еміграції, котрі

/166/ 440) s. 577–578.

/165/ 441) s. 106.

/52/ 442)

/50/ 443)

/166/ 444) s. 577–578.

/87/ 445) s. 234.

стояли біля витоків ХДС, згодом були усунені від керівництва партії. Натомість ключові пости зайняли колишні секретарі комітетів СКХ /87/ 446).

Фактично ХДС складалася з трьох фракцій. Першу становили колишні партизани, які відмовилися від ідеї централізованої Югославії і стали на шлях розбудови самостійності Хорватії. Вони вважали, що саме партизани впродовж Другої світової війни заклали основи хорватської державності. Їхніми лідерами були Й.Маноліч і В.Больковац. Другу фракцію склали так звані техно-менеджери, зацікавлені насамперед у вирішенні економічно-фінансових проблем (Ф.Грегурич, Н.Валентич, З.Матеша). До третьої фракції входили так звані “тверді” націоналісти, які дотримувались виразно консервативних правих поглядів (В.Шекс). Впродовж всього існування ХДС тривала боротьба між фракціями за першість у партії. Однак жодній з них не вдалося добитися переваги /87/ 447).

Щоб зберегти, наскільки це було можливо, хорошу репутацію, ХДС у другій половині 90-х років вдавався до приглушення усілякої критики та до пошуків внутрішніх і зовнішніх “ворогів”, які б виправдовували помилки керівництва та важке становище, у якому опинилась Хорватія /50/ 448). На початку 1999 р. на території республіки діяло, за офіційними даними, близько 7 тис. іноземних шпигунів /87/ 449).

Чи була в Хорватії опозиційна сила, яка могла реально протистояти Ф.Туджманові і ХДС? Хорватсько-сербський конфлікт мав величезний вплив на хорватське суспільство. Сербська агресія, неспроможність світової спільноти розв'язати конфлікт і покарати воєнних злочинців перемістили симпатії населення праворуч. На це вплинув і економічний спад, починаючи зі здобуття незалежності, частково через неефективні реформи та величезний тягар біженців. Конфлікт сповільнив демократичний розвиток країни. З подальшим зростом націоналізму, який заохочувався урядом, було звужено

/87/ 446) s. 235, 239.

/87/ 447) s. 244–246.

/50/ 448)

/87/ 449) s. 349.

плюралізм думок та рівень толерантності, і створення демократичних інституцій проходило у повільнішому темпі, аніж могло би проходити.

Політика хорватського уряду в БіГ (він відмовився від союзу з боснійським урядом і взявся за встановлення контролю над територією в очікуванні поділу республіки) зумовила посилення опозиції всередині країни. У травні 1994 р. один з лідерів ХДС С.Месич заявив про створення нової партії – Незалежні демократи Хорватії. Таким чином він висловив свій протест проти авторитарних методів управління Ф.Туджмана, порушень прав людини у республіці і політики щодо БіГ /38/ 450).

ХДС вважався правоцентристською партією, і опозицію щодо нього умовно можна поділити на кілька нерівномірних груп: “центр”, “лівий центр” і “крайньо праві”. Представником лівого центру у хорватській політичній палітрі була Соціал-демократична партія (СДП). Вона являла собою соціал-демократичне крило Союзу комуністів Хорватії. Незначна чисельно (8 тис. членів у 1997 р.), СДП зуміла стати однією з основних політичних сил країни. Незважаючи на тягар минулого, що давало можливість звинувачувати соціал-демократів у “югославізмі” (більшого звинувачення тоді годі було й придумати – хіба що “сербофільство”), ця партія збільшила своє представництво у Саборі: з 6 до 8 місць у Палаті представників з 1992 по 1995 рр. і з 1 до 4 місць у Палаті громад з 1993 по 1997 рр. /50/ 451)

Найчисельнішою центристською силою була Хорватська селянська партія (ХСП), що нараховувала 45 тис. членів у 1997 р. Її програма передбачала розвиток країни на основі демократії, верховенства закону, соціальної справедливості, захисту навколишнього середовища і розвитку сімейного бізнесу /166/ 452). У цьому партія покладалася на усі суспільні прошарки Хорватії, насамперед на селянство як носія і оберіга хорватської національної ідентичності. Це була авторитетна політична сила, про що

/38/ 450) 1994, № 21, стр. 17.

/50/ 451)

свідчать здобуті 19 депутатських мандатів у парламентських виборах 1997 р. /166/ 453)

Із загальнодержавною опозицією активно співпрацювали регіональні партії. Найпотужнішим був Демократичний сабор Істрії (ДСІ) – одна з небагатьох політичних сил і єдина серед регіональних партій, що мала постійне представництво у Саборі впродовж усього десятиліття /165/ 454). Ця партія виступала проти централізації влади і відстоювала ідею створення єврорегіону “Істрія” як постійної форми співпраці між різними частинами півострова, що належать Хорватії, Словенії та Італії. Влада намагалася боротися з впливами ДСІ використанням альтернативної регіональної сили – Демократичного форуму Істрії (ДФІ). ДФІ також виступав за регіональний розвиток і міжнародну співпрацю, але із застереженням, що вони не мають загрожувати територіальній цілісності Хорватії /166/ 455). Однак він значно поступався у впливі й авторитеті своїм конкурентам, і власного єдиного депутата у Саборі отримав не через вибори, а перетягненням саме з ДСІ.

Подібну програму мала Далматинська акція, яка у своєму регіоні (Далмації) здобула підтримку 7 % виборців /165/ 456).

Охоче йшла на співпрацю з центристами Хорватська партія Славонії і Барані (ХПСБ). Вона виступала за захист і збереження ідентичності місцевого населення, розвиток місцевого самоуправління, за незалежність судочинства та вільні ЗМІ. Опозиційною регіональною партією був і Приморсько-Горанський союз з центром у Рієці. Він сповідував засади цілковитого суверенітету усіх громадян незалежно від національності, політичної приналежності чи релігії, виступав за поділ Хорватії на рівноправні регіони /166/ 457).

/166/ 452) s. 578.

/166/ 453) isto.

/165/ 454) s. 107.

/166/ 455) s. 579.

/165/ 456) s. 108.

/166/ 457) s. 580.

Найбільше влада остерігалась Хорватської соціал-ліберальної партії (ХСЛП). Вона, за даними соціологічних опитувань, постійно перебувала на другому місці за ХДС, а у 1992 р. навіть випереджувала його /113/ 458). У першій половині 1990-х рр. соціал-ліберали були головною опозиційною силою у парламенті (у Палаті представників вони мали 11,59 % місць, а в Палаті громад – 20,58 % /50/ 459)).

ХСЛП також стояла на позиціях хорватської державності, але її вимоги значно відрізнялись від програми ХДС. Соціал-ліберали вважали, що вільним є тільки те суспільство, в якому соціально захищена кожна людина /113/ 460). Ця центристська партія виступала за Хорватію як республіку ліберальної демократії, забезпечення прав населення на соціальний захист і охорону здоров'я, встановлення багатопартійної демократії, незалежної судової влади /166/ 461).

Після виборчої кампанії 1997 р. у середовищі соціал-лібералів стався розкол. У результаті внутрішньопартійної боротьби з її складу виділилася Ліберальна партія (лідер – В.Готовац). Розкол позначився на парламентській фракції соціал-лібералів: по три її депутати з кожної палати перейшли до Ліберальної партії /50/ 462).

Серед крайньо правих сил певну загрозу владі становила Хорватська партія права (ХПП), лідером якої був А.Параджич. Після 1990 р. багато членів партії повернулися з еміграції. Під час хорватсько-сербської війни ХПП мала свої збройні загони “чорносорочників”. Після загибелі у 1991 р. А.Параджича партія розкололась на ряд фракцій /87/ 463), на чолі найсильнішої з яких став Д.Парага. Озброєні загони партії воювали у

/113/ 458) стр. 105.

/50/ 459)

/113/ 460) стр. 105.

/166/ 461) s. 578.

/50/ 462)

/87/ 463) s. 104.

Вуковарі, Осієку, Дубровніку проти частин ЮНА і сербських ополченців. Такими діями Д.Парага отримав велику популярність /80/ 464).

Призупинити зростання його авторитету владі вдалося досить швидко. Причиною стала відносна невдача ХПП на виборах до Палати представників у 1992 р. Тоді ця партія здобула підтримку 6 % виборців, хоча розраховувала на більше завдяки своїй активній участі у військових діях. Політичну боротьбу за владу всередині партії поглибило рішення бойкотувати вибори у Палату громад 1993 р. У результаті боротьби Д.Парагу було усунуто від влади /165/ 465). Він заснував ще одну партію права – ХПП-1861 і залишився в опозиції до влади, яку називав недемократичною /52/ 466). Саму ж ХПП очолив А.Дапич, який співпрацював з ХДС.

Засновниками крайньо правих партій ставали хорватські політичні емігранти часів НДХ, які тепер отримали змогу повернутися на батьківщину. Обурення хорватської опозиції викликало повернення С.Пшенічніка, одного із соратників А.Павелича. С.Пшенічнік прибув у Загреб як представник Руху Визволення Хорватії, заснованого на Заході у 1956 р. Органом цього угруповання було видання “Незалежна Держава Хорватів”, що виходило в Чикаго з 1959 р. (з 1995 р. цей орган почав видаватися у Хорватії) /80/ 467). С.Пшенічніка підтримував З.Трушич, лідер організації “Незалежні хорватські добровольці”. З.Трушич вважав, що сучасна Хорватія є продовженням НДХ /80/ 468).

Нехорватські партії, засновані за етнічним принципом, були слабкими. Сербська національна партія (СНП) представляла хорватських сербів, які вважали Хорватію своєю батьківщиною і визнавали її як державу. Метою СНП був захист ідентичності та спадщини сербів у Хорватії /165; 166/ 469). Ця партія контролювалася ХДС. На парламентських виборах 1992 р. СНП

/80/ 464) s. 47.

/165/ 465) s. 108.

/52/ 466)

/80/ 467) s. 47.

/80/ 468) *ibid.*

/165; 166/ 469) s. 108; s. 580.

отримала близько 30 тис. (1,06 %) голосів і мала у Саборі чотири депутатських місця з тринадцяти, наданих сербській національній меншині /46/ 470).

Як альтернативу їй, 6 жовтня 1995 р. було зареєстровано Самостійну демократичну сербську партію (СДСП). Вона обстоювала децентралізовану державу, персональну і культурну автономію, регіоналізм, етнічну і релігійну терпимість. Партія спрямовувала свої зусилля на розв'язання статусу біженців і переміщених осіб та виступала за довготривалу демілітаризацію /166/ 471).

Серед нехорватських партій на вибори 1995 р., як самостійна сила, йшла лише Угорська партія Хорватії (не здобула тоді жодного місця у Саборі).

Успіхи Ф.Туджмана і ХДС на виборах 1997 р. офіційна хорватська історіографія пояснювала низкою чинників. По-перше, він виконав усі обіцянки (створення незалежної національної держави, звільнення окупованих територій, повернення біженців, досягнення міжнародного визнання країни). По-друге, більшість населення продовжувало консолідуватись навколо Ф.Туджмана і ХДС. По-третє, опозиційні партії відзначались неорганізованістю і політичною неспроможністю вирішити поточні проблем /95/ 472).

Слід враховувати і такий важливий фактор, як характер проведення виборів. За виборчим законом, хорвати мали голосувати у кількох списках: державному (брали участь партії), районному (кандидати від партій і незалежні), національних меншин і діаспорному. Власне останній список викликав найбільше нарікань опозиції і західних спостерігачів. Адже за нього могли голосувати особи хорватського походження, котрі не мали громадянства республіки, і саме голосування діаспори було найважче проконтролювати опозиційним силам.

/46/ 470) 1995, Summer, p. 77.

/166/ 471) s. 580.

Напередодні виборів 1995 р. Сабор несподівано прийняв новий виборчий закон, який мав посилити вплив ХДС. Було підвищено виборчий поріг для проходження партій до парламенту (від 3 % у 1992 р. до 5 % у 1995 р.), що ставило бар'єр для дрібніших політичних сил. Державний список збільшили з 60 до 80 місць, натомість список районів підлягав суттєвому зменшенню – з 64 до 28 місць. Це пояснювалось тим, що ХДС продовжував домінувати у країні загалом, але на місцях його представники мали значно слабші позиції та впливи /52/ 473). Крім того, були скарги, що створення нових районів здійснювалось таким чином, аби дати правлячій партії більше можливостей перемогти.

Терміни виборів 1995 р. були визначені з урахуванням інтересів ХДС, щоб залишитись при владі на хвилі патріотичного піднесення після повернення окупованих сербами територій. Тобто, влада квапилася якнайбільше використати ситуацію на свою користь.

Опозиція не змогла домовитись про спільні дії стосовно покращення умов проведення виборів. Тижневик “Novi Danas” після виборів 1993 р. писав: “Опозиція зробила все, аби програти” /52/ 474). Фахівці від ОБСЄ зазначали, що опозиційні партії так привчилися бути в опозиції, що не зуміли виробити реальну альтернативу ХДС для розгляду її хорватським населенням /51/ 475).

Під час війни було досягнуто небувалої національної єдності серед широкого спектру політичних сил, від лівих до правих, як серед місцевих хорватів, так і серед діаспори. Щоб не послабити єдність всередині держави під час війни, опозиція була змушена толерувати недемократичні методи управління, до яких вдавався ХДС. Опозиційні партії стикалися з важкою дилемою: прагнучи тиснути на уряд задля проведення глибоких демократичних реформ, вони розуміли, що надто велика критика на адресу

/95/ 472) стр. 95.

/52/ 473)

/52/ 474)

/51/ 475)

держави може тлумачитись як брак патріотизму. Побоювання за існування держави звужувало простір для політичного плюралізму. Цей чинник підштовхував усі політичні партії до єдності в питанні збереження держави /28/ 476). Державні інтереси опозиція ставила вище за власні партійні /46/ 477).

Недоліками практично усіх хорватських партій (за винятком ХДС) були слабкість, пасивність, подібність між собою, відсутність довготривалих програм, справжніх вождів і цілей, за які можна було боротися, величезна розпорошеність. У країні з населенням менше 5 млн. мешканців станом на 1995 р. діяло 65 партій /23/ 478). До кінця десятиліття їх кількість збільшилась до 100 /87/ 479).

Нижче подано таблицю (4.18) про чисельність партій, які у 1995 р. надали про себе повні дані (таких виявилось 24). Ці дані показують, наскільки різнилися за чисельністю провідні та маргінальні політичні партії:

Таблиця 4.18

Чисельність хорватських партій /23/ 480)

Кількісний склад партій	Менше 500 осіб	500-5 тис. осіб	5-10 тис. осіб	10-30 тис. осіб	30-50 тис. осіб	Понад 100 тис. осіб
Кількість партій з відповідною чисельністю	5	9	2	4	3	1

Вибори 1995 р. до Палати представників створили нову політичну картину Хорватії. ХДС зберіг владу (74 місця у Палаті), однак серед опозиції

/28/ 476) s. 102, 191, 227.

/46/ 477) Fall 1993, s. 71..

/23/ 478) 1995, 27. godina, s. 49.

/87/ 479) s. 225–227.

замість однієї сильної партії (соціал-ліберали) з'явилися три: ХЛСП (12 депутатів), ХСП і СДПХ (кожна по 10 депутатів) /28/ 481).

Несподівані результати дали муніципальні вибори у Загребі наприкінці кінці 1995 р. Тоді до влади прийшла коаліція опозиційних партій на чолі з ХЛСП, ХСП і СДПХ, яка здобула 64 % місць у Скупщині хорватської столиці. Хорватський уряд, назвавши цей успіх опозиції перемогою фашистів і комуністів, проголосив конституювання Скупщини нелегітимним, скасував усі її рішення і закликав передати повноваження старій владі /28/ 482).

Загребська криза показала, що з цього часу роль і вплив правлячої партії стали зменшуватися. При порівнянні даних соціологічних опитувань, які проводились у кінці 1995 р. і на початку 1996 р., рейтинг ХДС знизився з 25 % до 22 %, у той час як рейтинг провідних партій опозиції (ХЛСП, СДПХ, ХСП) залишився без змін або (у соціал-лібералів) навіть зріс (з 11 % до 12 %). Характерно, що зросла також кількість прихильників крайньої правої ХПП – з 2,55 % до 3,5 % /28/ 483). Однак, як бачимо, між ХДС та іншими політичними силами продовжував зберігатися великий розрив.

Криза виявила розбіжності у позиції опозиційних партій. Одні пропонували використати недемократичні заходи ХДС для поглиблення кризи, аби добитися нових виборів. Інші боялись, що за таких умов Хорватія втратить частину території і можливість демократизації країни /28/ 484). Зокрема, соціал-ліберали вважали, що громадянське суспільство без територіально цілісної Хорватії неможливе /46/ 485).

Урядовий блок переконливо переміг на президентських, парламентських (до Палати провінцій) і муніципальних виборах 1997 р. Ф.Туджман набрав 61,4 % голосів виборців, а ХДС переміг у 19 з 21 жупанії

/23/ 480) 1995, 27. godina, s. 47, 49.

/28/ 481) s. 189.

/28/ 482) s. 203, 209–211..

/28/ 483) s. 222, 236.

/28/ 484) s. 253–254.

/46/ 485) Fall 1993, s. 79.

/141/ 486). Однак це була остання перемога Ф.Туджмана і ХДС. За п'ять років мирного часу не відбулося значних сподіваних зрушень на краще, що врешті мало зумовити зміну уподобань серед електорату.

11 грудня 1999 р. помер Ф.Туджман, який був об'єднуючим чинником для ХДС. За той короткий час, який було відведено для президентської та парламентської виборчих кампаній, Хорватський демократичний союз не зміг уникнути внутрішньопартійної боротьби за владу, що ще більше послабило партію. На парламентських виборах у січні 2000 р., набравши лише 26 % голосів, ХДС поступився владою об'єднаній опозиції соціал-демократів та соціал-лібералів /72/ 487). Кандидат від правлячої партії М.Гранич не потрапив навіть у другий тур президентських виборів. Президентом було обрано незалежного кандидата Стипе Месича. Слід зауважити, що лівиця перемогла на парламентських виборах 2000 р. завдяки значній підтримці з-за кордону /87/ 488).

Таким чином, можна виділити три фази розвитку Республіки Хорватія: національна ейфорія з приводу здобуття незалежності; вітчизняна війна; розчарування, депресія і зміна влади.

Отже, 90-і роки ХХ ст. можна назвати десятиріччям Ф.Туджмана і ХДС. Цей час характеризувався посиленням авторитарних методів керівництва, оскільки хорватський президент зловживав широкими повноваженнями, наданими йому під час хорватсько-сербської війни. Даний період вирізнявся активністю крайньо правих націоналістичних партій та слабкістю лівої і центристської опозиції. Прийшовши до влади, Ф.Туджман і ХДС уособлювали національний центр політичного спектру Хорватії. Під час хорватсько-сербського конфлікту населення голосувало за них, боячись нестабільності при зміні влади у цей визначальний період. У 1995 і 1997 рр. Ф.Туджман і ХДС отримали черговий кредит довір'я виборців, які сподівалися, що тепер, у мирний час, буде піднято життєвий рівень

/141/ 486) s. 557, 558.

/72/ 487) стор. 5.

населення і відновлено у повному обсязі демократичні свободи, обмежені у відповідності до конституції під час хорватсько-сербської війни. Але, не зумівши ефективно розв'язати більшість злободенних проблем, Ф.Туджман і ХДС втратили підтримку населення. На початку 2000 р. правляча партія зазнала поразки на парламентських і президентських виборах.

4.3. Національне питання і спроби його законодавчого вирішення

Хорватія була багатонаціональною державою, у якій 22 % населення склали національні меншини. Угорці (0,5 %) переважно жили у Славонії і Барані (найбільша їх частка в окрузі Белі Манастір – 16,5 % /165/ 489)). Словенці (0,5 %) проживали поблизу кордону зі Словенією. Італійці (0,4 %) мешкали на території Істрії (найбільше їх було в окрузі Буйе – 23,2 % усіх хорватських італійців). Чехи (0,3 %) концентрувалися у центрально-східній Хорватії /165/ 490). Інші національні меншини проживали у Подунав'ї або були розпорошені по регіонах країни /98/ 491).

Хорватія одразу визнала права існуючих меншин (угорців, італійців, чехів, словаків, русинів, українців тощо). Певна проблема постала щодо визнання “нових меншин” (представників конституційних народів СФРЮ) і їхніх прав та свобод, а проблема стосовно визначення статусу сербів у Хорватії переросла у відкритий конфлікт між офіційним Загребом і частиною місцевих сербів /155/ 492).

Груднева Конституція 1990 р. визначала Хорватію як національну державу хорватського народу та представників інших народів та меншин. З народу виходить вся влада в державі, і народ здійснює цю владу вибором своїх представників. У конституції термін “народ” має значення “демосу”, а не “етносу” – тобто, включає усіх громадян /155/ 493).

/87/ 488) s. 365.

/165/ 489) s.34.

/165/ 490) isto.

/98/ 491) стор.11.

/155/ 492) s. 97.

/155/ 493) s. 98.

Вже було згадано, що 4 грудня 1991 р. Хорватія прийняла Конституційний закон про права і свободи людини та права етнічних і національних спільнот або меншин (змінений і доповнений у травні 1992 р.). Закон складався з десяти розділів. Перших три розділи стосувалися захисту прав представників меншин та встановлення права на культурну автономію. Конституційний закон гарантував меншинам рівноправність, всебічний розвиток, право на самоорганізацію заради захисту етнічних інтересів, співпрацю з “материнською” державою, право на використання мови і письма, національних символів, двомовне написання топонімів населених пунктів і округів.

Положеннями пункту 18 передбачалося, що національні спільноти, котрі складають більше 8 % населення Хорватії, мають право бути представленими у Саборі, уряді та органах верховної судової влади пропорційно до своєї частки у населенні республіки /155/ 494). Етнічні спільноти, чия частка менша 8 %, мають право вибрати загалом п'ять депутатів до Палати представників. Меншини мають право на представництво в органах місцевого самоврядування відповідно до своєї частки населення.

Безсумнівно, Конституційний закон відповідав міжнародним стандартам. Однак найважливіші положення закону, що містилися в пункті 4 (пропорційне представництво національних спільнот у Саборі і уряді та право організації територіальної автономії) втратили свою чинність. Масовий відхід сербів у 1995 р. спричинив ситуацію, що жодна з меншин не становила 8 % населення і не могла користуватися правами, передбаченими Конституційним законом /155/ 495).

При Саборі було засновано Відділ з прав людини, у межах якого діяв Підвідділ зі здійснення прав етнічних і національних меншин. У червні 1997 р. Сабор запропонував переглянути Конституційний закон. Передбачалося

/155/ 494) s. 99.

/155/ 495) s. 100.

формування форуму (віча) етнічних меншин, який би представляв інтереси меншин перед Сабором і урядом.

З метою впровадження положень Конституційного закону при уряді було засновано Комісію з міжнаціональних стосунків, пізніше перейменовану у Комісію з етнічних і національних спільнот або меншин. Вона здійснювала розподіл фінансів з державного бюджету для діяльності організацій національних меншин (у 1997 р. з цією метою було виділено 20,097 млн. кун /155/ 496)).

Ставлення хорватського уряду до національних меншин видно з кількості і співвідношення коштів, передбачених і реально виділених на їх фінансування у 1997-1998 рр. /34/ 497) Так, у 1997 р. італійцям було виділено 24 % від усіх коштів для національних меншин. Це удвічі більше, ніж угорцям, хоч ці меншини за своєю чисельністю приблизно однакові. Причому останнім реально було виділено лише 80 % запланованих коштів, тоді як італійцям – 99 %. Труднощі з реальним фінансуванням відчуло багато національних меншин, оскільки в загальному план хорватського уряду за 1997 р. було виконано тільки на 90 %, а 100-відсотковий показник забезпечення фінансами з 14-ти національностей мали лише чехи, словаки, словенці, боснійці і македонці /34/ 498).

Перед проголошенням самостійності у Хорватії існували і діяли такі організації меншин: Італійська Унія, Союз Угорців, Союз Чехів і Словаків, Союз Німців і Австрійців, Єврейська община, Союз Русинів і Українців. Зі створенням самостійної Республіки Хорватія серед колишніх конституційних народів СФРЮ та інших етнічних груп розвинулась свідомість про потребу захисту своєї національної ідентичності. Так почали організовуватись серби, боснійці, чорногорці, албанці, словенці, македонці і цигани. Всі вони, крім

/155/ 496) s. 101.

/34/ 497) 1998, № 104, стор. 2.

/34/ 498) там само.

сербів, займалися переважно захистом культурної і мовної ідентичності /155/ 499).

Сербська спільнота була представлена великою кількістю організацій. Серед них: Сербський демократичний форум (заснований 1991 р.), Сербське культурне товариство “Просвіта” (відновило свою діяльність 1992 р.), Спільнота сербів Істрії, Рієки і Горського котара (заснована в кінці 1991 р.) та Співдружність сербів у Республіці Хорватія (1992 р.). У 1995 р. перші дві організації та кілька регіональних сербських організацій об’єдналися у Союз сербських організацій. У 1997 р. були засновані Сербське народне віче та Сербський народний конгрес.

Більшість організацій займалися інформативною діяльністю і захистом прав людини, а “Просвіта” – ще питаннями освіти, науковими дослідженнями, бібліотекарською діяльністю, народною культурою. Вона видавала часопис “Просвіта”, газету для дітей “Біла бджола”, газету “Гомірські новини”, щорічник “Народний сербський календар”, галузевий часопис “Артефакти” та літопис “СКТ Просвіта”. Після відновлення своєї діяльності “Просвіта” видала значну кількість книг сербською мовою і письмом, програми і підручники для учнів сербської національності, організувала велику кількість фестивалів. Союз сербів у Хорватії видавав щомісячник “Наш голос”, Сербський демократичний форум – щомісячник “Ідентичність”, Сербський народний конгрес – щомісячник “Алкіон”. У середовищі хорватських сербів діяли дві парламентські політичні партії: Сербська народна партія (заснована 1991 р.) і Самостійна демократична сербська партія (1997 р.). У Саборі станом на 1997 р. серби мали п’ять депутатів, з них три – у Палаті представників і два – у Палаті общин.

Хорватська влада прагнула порозумітись з сербським населенням, особливо на теренах колишньої Сербської Країни. Загреб визнав дійсними шкільні свідоцтва, видані з 1991/92 по 1995/96 навчальні роки у Хорватському Подунав’ї. Міністерство освіти і спорту разом з

представниками сербської меншини розробили шкільні плани і програми, куди увійшли сербська мова і література, історія, географія та ін. У 1997 р. уряд виділив 9 мільйонів марок на відбудову шкіл та їх інфраструктури /34/ 500).

15 січня 1992 р. у Римі було підписано хорватсько-італійський меморандум про порозуміння та захист італійської меншини у Хорватії.

5 листопада 1996 р. у Загребі було підписано новий хорватсько-італійський договір. За ним, Хорватія гарантувала повну свободу пересування представників італійської меншини з Хорватії до Словенії і навпаки з метою підтримки родинних стосунків, а Італійська Республіка мала забезпечити автохтонній хорватській меншині на своїй території збереження культурної ідентичності і вживання материнської мови /19/ 501).

Найпотужнішою організацією італійської меншини у Хорватії була Італійська унія. Її члени плекали свої культурні і етнічні особливості, мову і літературу, звичаї і традиції, співпрацювали з інституціями та організаціями материнської держави. Унія організувала і координувала діяльність італійської меншини в Істрії, Рієці, Словенському примор'ї та інших регіонах Хорватії, де проживали представники італійської меншини /155/ 502). На основі співпраці Італійської унії Рієки і національного університету Трієста (Італія) для представників італійської меншини функціонувало видавництво "Едіт" (м.Рієка).

У Хорватії діяло 18 дошкільних установ з італійською мовою спілкування, а також 19 основних шкіл. Викладання тут проводилось виключно італійською мовою, а хорватську вивчали як мову суспільного оточення. Педагогічний факультет університету в Рієці готував також вчителів із представників італійської меншини. Центр історичних досліджень (м. Ровінь) як інституція італійської меншини здійснював наукові проекти з історії і культури Істрії. При Національному театрі "Іван Зайц" у Рієці діяла

/34/ 500) 1997, № 101/102, стор. 21.

/19/ 501) s. 297–298.

театральна студія “Італійська драма”, яка ставила вистави італійською мовою. У Саборі італійська меншина була представлена одним депутатом.

Представники угорської меншини були об’єднані у Союз угорців і Демократичний союз угорців. Перший координував діяльність 14 аматорських культурних товариств, а другий – 5 культурно-мистецьких товариств. Угорці мали 2 дошкільні двомовні установи, 19 неповних основних шкіл (1 – двомовну і 18 – з угорською мовою викладання). Було організоване і двомовне викладання в одній середній школі. Для представників угорської меншини видавництво “HUNCRO” видавало угорською мовою тижневик, щомісячник, щорічник і дитячу газету /155/ 503).

Становище угорської меншини значно покращалось після підписання 5 серпня 1995 р. угоди між Республікою Хорватія і Угорщиною про захист угорської меншини в Хорватії та хорватської меншини в Угорщині. Угодою передбачалося повернення представників угорської меншини на території Хорватії, з яких вони були вигнані 1991 р. Сторони брали на себе зобов’язання забезпечити охорону культури та мови, підтримку існуючих шкіл з викладанням на мові меншини, допомогти у створенні нових освітніх інституцій, підтримати обмін друкованою продукцією без обкладання податком, заснувати міжурядовий змішаний відділ для меншин, який займатиметься здійсненням положень цієї угоди /14; 44/ 504). Угорська меншина була представлена у Саборі одним депутатом.

Чеська меншина створила Союз чехів, до якого входило 20 “бесід” – культурних товариств. У Даруварі діяло видавництво “Єдність”. Воно видавало тижневик, щомісячник для дітей та “Чеський народний календар”. Тут друкувалися і книжки чеською мовою. Чеську мову вивчали в одній дошкільній установі і одній основній школі. В кількох інших школах певні

/155/ 502) s. 102.

/155/ 503) s. 103.

/14; 44/ 504) s. 292–296; 1995, broj 8.

предмети викладалися чеською, а решта – хорватською і чеською. Чеська меншина була представлена у Саборі одним депутатом.

Словаки були організовані у Матицю Словацьку як нову організацію словацької меншини, сформовану після здобуття Словаччиною незалежності. Матиця Словацька видавала часопис “Прамен” (спочатку друкувався у Словаччині, а від 1993 р. – у Осієку). Культурна діяльність Матиці Словацької відбувалася за посередництвом трьох культурно-мистецьких товариств. Було організовано факультативне вивчення словацької мови у кількох основних школах.

Німецька і австрійська меншини утворили Союз німців і австрійців, Союз німців, Німецький народний союз, Співтовариство австрійців. Вони займалися збереженням рідної мови, налагодили міцні зв’язки з материнськими державами, видавали свою періодичну пресу /155/ 505).

Єврейська меншина мала культурне і співоче товариство, бібліотеку юдаїстики, видавала газету “Голос” англійською мовою. Культурне товариство “Мирослав Шалом Фрейберг” видавало “Новий Оманут” – часопис єврейської культури та історії.

Словенці утворили три культурні товариства, котрі діяли у Загребі, Рієці та Спліті. Основною їхньою метою було збереження і розквіт словенської культури та організація культурних фестивалів. Товариство також займалися інформативною та видавничою діяльністю.

Цигани у Хорватії були організовані у Союз спільнот циганів Хорватії (центр у Віровітіці) і Співтовариство циганів Хорватії (центр у Загребі). Вони займалися розвитком культури, освіти та інформування циганською мовою, видавали газету і журнал. Найголовнішим завданням цих організацій стало охоплення якнайбільшої кількості дітей системою освіти.

У середовищі боснійської меншини у Загребі діяло культурне товариство “Відродження”, яке мало відділення у Рієці та Спліті /155/ 506).

/155/ 505) s. 104.

/155/ 506) s. 105

Товариство видавало суспільно-культурний часопис та газету, друкувало книжки. Представники боснійської меншини мали свою політичну силу – Партію демократичної акції.

Албанської меншина була об'єднана в культурне товариство “Скхендія” і Співдружність албанців. Вони займалися інформативною, видавничою діяльністю, збереженням народної культури, видавали часопис та книги рідною мовою.

При Національній співдружності чорногорців діяло культурне товариство “Montenegro-Montenegrina”, котре займалось збереженням етнічної ідентичності, культурної спадщини і мови. Співдружність видавала свій друкований орган, збірники праць і книжки.

Національна співдружність македонців видавала газету “Македонський голос” і книжки македонською мовою. Діяло також п'ять культурних товариств з осередками у Пулі, Рієці, Осієку, Спліті і Загребі. Вони займалися інформативно-видавничою діяльністю, культурним аматорством.

У школах, які відвідували діти представників національних меншин, було запроваджено додаткові навчальні плани і програми. Ці програми були націлені на ознайомлення з літературою, історією, географією, образотворчим мистецтвом і музикою рідною мовою /155/ 507).

На хорватському телебаченні виходила окрема програма для представників меншин “Призма” (година в тиждень). Однак теми, присвячені проблемам національних меншин, були рідкістю у цій програмі, і більшість телепередач звучало хорватською мовою. На хорватському радіо щотижня велася 30-хвилинна інформаційно-музична програма “З життя наших етнічних і національних спільнот або меншин”. На місцевих радіостанціях велися передачі мовами низки меншин. Однак комерційні радіостанції вимагали плати за такі програми /34/ 508).

/155/ 507) s. 106.

/34/ 508) 1997, № 101/102, стор. 15.

Відповідно до рішення хорватського уряду про здійснення і фінансування програм представників меншин, Національна університетська бібліотека Загреб допомогла організувати бібліотечну діяльність для представників багатьох меншин /155/ 509).

Перед вступом до Ради Європи у 1996 р. Хорватія підписала 21 вимогу, які мала виконати. Серед них була Конвенція про охорону прав національних меншин. За нею, кожен представник національної меншини визнавався рівноправним з іншими народами, отримував право на навчання своєю мовою, на співпрацю з “материнською державою”; зазначалося, що ніхто не мав права асимілювати національні меншини /34/ 510).

Мали місце суперечки навколо документів, які стосувалися міжетнічних питань. У 1995 р. Міністерство освіти і спорту Хорватії направило організаціям етнічних і національних спільнот так зване Правило (Naputak), за яким до дитсадків і початкових шкіл прийматимуться діти батьків, які задекларували свою належність до меншин; якщо туди йтимуть діти хорватів, вони мають можливість навчатись хорватською; якщо батьки віддаватимуть дітей до звичайних хорватських шкіл, то їх не змушуватимуть визначати і задокументовувати свою народність від дошкільного віку /79/ 511).

“Правило” викликало різкі протести національних меншин. Зокрема, італійці вважали, що запровадження поділу учнів на підставі їх народності, загрожує, насамперед, існуванню італійських шкіл /79/ 512).

Подібні проблеми виникли і з “Законом про виховання і освіту на мовах національних меншин” (1997 р.). На початку 1997 р. Хорватія зобов’язалась перед Радою Європи, що буде сприяти розвитку мов національних меншин: сербської, італійської, чеської, словацької, угорської,

---

/155/ 509) s. 107.

/34/ 510) 1997, № 101/102, стор. 14.

/79/ 511) s. 36.

/79/ 512) *ibid.*

русинської та української /34/ 513). Запропонованим законом передбачалося заснування шкіл національних меншин лише там, де ці меншини складають більшість. Закон надавав право користуватися мовами національних меншин у судочинстві і адміністрації органів місцевого управління, однак самі національні меншини не зовсім прихильно зустріли його проект. Зокрема, організація “Італійська унія за Істру і Ріску” вважала, що він перешкоджає збільшенню прав національних меншин в області виховання і освіти /34/ 514). У справу мусили втрутитись представники Ради Європи, які, з незначними зауваженнями, оцінили проект як позитивний /34/ 515).

Підсумовуючи огляд становища меншин у Хорватії та здійснення їхніх прав, слід зауважити, що правами з області культурної автономії найповніше користувалися меншини, котрі ті права мали і до здобуття Хорватією незалежності /155/ 516). Прийняття Конституційного закону формально розширило можливість здійснення прав меншин. Однак цей закон не був підкріплений відповідними законодавчими актами. Тому частина положень Конституційного закону була позбавлена практичного втілення /155/ 517).

На Балканах знаходиться одна з найстаріших українських діаспор. Її представники називають себе українцями і русинами та розмовляють мовою, що має генетичну спорідненість з українською. Мешканці з українських земель, які переселилися на територію Хорватії в середині XVIII ст., ідентифікувалися як русини. Ті ж, які появилися там пізніше, усвідомлювали себе українцями 518). Нащадки обох хвиль емігрантів зуміли зберегти у новому середовищі свою назву, мову та звичаї /112/ 519). Згодом вони утворили низку культурних товариств, координатором діяльності яких став з

/34/ 513) 1998, № 103, стор. 4.

/34/ 514) 1997, № 101/102, стор. 20.

/34/ 515) там само.

/155/ 516) s. 107.

/155/ 517) s. 108.

518) Примітка.

Про особливості термінології в контексті двох хвиль еміграції карпатських українців на Балкани детальніше див.: /91/ стор. 64–84.

/112/ 519) стор. 60–63.

1968 р. Союз русинів і українців Хорватії (СРiУ). У 1971 р. він почав видавати свій друкований орган – журнал “Нова думка”.

За офіційним переписом населення 1991 р. у Хорватії проживало 3253 русини і 2494 українці, що разом становило 0,2 % усіх мешканців республіки /23/ 520). Українці і русини проживали в основному у Східній Славонії (Вуковар, Петровці, Міклушевці, Осіек, Вінковці, Пішкоревці, Жупаня, Раєво Село, Гуня), Середній Славонії (Славонський Брод, Каніжа, Шумече, Сібінь, Бебріна, Доні Андрієвці) та Західній Славонії (Ліповляни, Новська), а також у Загребі /131/ 521). В окремих селах (Петровці і Міклушевці) вони склали більше 50 % усіх мешканців /139/ 522).

Демократичні зміни, що відбувалися на зламі 80-90-х рр. у Хорватії і в СФРЮ загалом, українська діаспора зустріла схвально, зокрема заяву голови хорватського парламенту (Сабору) Жарко Домляна про вирішення питання національних меншин. Останній 6 листопада 1990 р. зустрівся з делегаціями національних товариств, у тому числі й з представниками СРiУ. Нова влада обіцяла усіляку підтримку і захист їх інтересів. СРiУ, декларуючи повну підтримку демократичній хорватській владі, водночас висловив низку зустрічних побажань. Зокрема, вони стосувалися можливості обирати свого депутата до парламенту, надання русинам і українцям конституційного статусу національної меншини /34/ 523). Проте побажання не були повною мірою враховані. За Різдвяною конституцією 22 грудня 1990 р. Хорватія проголошувалася національною державою хорватів (попередня конституція містила положення про державу хорватів і сербів). У тексті Основного закону при переліку народів і національних меншин, що населяли Хорватію, українці і русини не згадувались: вони розумілися під терміном “інші нації і меншини” /5/ 524).

/23/ 520) 1992, 24. godina, s. 64.

/131/ 521) s. 53.

/139/ 522) s. 31.

/34/ 523) 1990, № 85, стор. 2–3, 5.

/5/ 524) стор. 373.

Та це не змінило їхнього ставлення до хорватської влади. На зборах Президії СРіУ 9 березня 1991 р. було зазначено, що у грудні 1990 р. Хорватія підтримала “усі найосновніші культурні потреби” русинів і українців /34/ 525). На зустрічі представників національних меншин з хорватською владою 25 квітня 1991 р. від імені СРіУ було сказано, що хоч русини і українці розчаровані вилученням згадки про них у конституції, однак не відчують жодної нерівноправності у стосунках з владою та у фінансуванні /34/ 526). У травневому референдумі 1991 р. 95 % українців і русинів голосувало за хорватську самостійність /132/ 527). Менший відсоток було зафіксовано лише у Петровцях (64 %) і у Міклушевцях (70 %) /34/ 528).

25 червня 1991 р. Сабор прийняв Декларацію про самостійну і суверенну державу. Водночас він ухвалив Хартію про права сербів та інших національностей, які проживають на території Хорватії. З цього приводу СРіУ надіслав хорватському президенту, прем'єру і голові парламенту привітання, висловивши віру у щасливе майбутнє нової держави /34/ 529).

На дальше становище русинів і українців значно вплинула військова агресія на Хорватію ЮНА та сербських парамілітарних формувань. Русини і українці вже у 1991 р. опинилися на лінії фронту, в епіцентрі боїв. Для уникнення окупації, головний осередок СРіУ та редакція “Нової думки” переїхали з Вуковару до Загреба /34/ 530). У вересні 1991 р. Президія СРіУ заснувала Кризовий штаб з метою допомоги постраждалим у війні. 9 листопада цей штаб оголосив про вихід СРіУ із загальноюгославського об'єднання “через політичні обставини і зміни на території колишньої Югославії” /34/ 531). Відтоді завданнями і метою СРіУ стали збереження і

/34/ 525) 1991, № 87, стор. 2.

/34/ 526) там само, № 88, стор. 2.

/132/ 527) s.17.

/34/ 528) 1991, № 88, обкладинка 3.

/34/ 529) там само, № 90/91, стор. 4.

/34/ 530) там само, стор. 15.

/34/ 531) там само, стор. 16.

розвиток національної та культурної ідентичності русинів і українців відповідно до конституції і законів Хорватії /4/ 532).

Кризовий штаб звернувся із зверненнями та проханнями до своїх членів, урядових структур, міжнародних організацій допомогти продуктами, медикаментами, одягом, коштами. У зверненнях зазначалася потреба допомоги не лише русинам і українцям, а й усьому хорватському народові і молодій республіці /34/ 533). Завдяки урядовій допомозі СРіУ та видавництво “Нова думка” отримали тимчасові приміщення, необхідні фінансові засоби і матеріально-технічну базу для своєї діяльності. Відчутною була підтримка й з України. У Львові виник Громадський комітет допомоги українцям і русинам Хорватії, засновниками якого стали редакція часопису “За вільну Україну” і театр-студія “Громада”. Цей комітет зібрав і доставив до Загреба гуманітарну допомогу. Одночасно подібні заходи організовували і у інших містах України (Бережанах, Тернополі, Донецьку). У Тернополі і Бережанах при підтримці місцевих і обласних органів влади активісти організацій Червоного Хреста і Союзу українок за короткий час при посильній матеріально-фінансовій допомозі підприємств, установ, приватних осіб зібрали значну гуманітарну допомогу. Донеччани у співпраці з львів’янами надіслали до Загреба гуманітарну допомогу санітарними матеріалами і медикаментами. Дисонансом щодо громадської активності була позиція українського уряду, який не відреагував на заяву Громадського комітету про відсутність валюти на придбання страхового полісу за два автобуси, які мали вивезти дітей русинів і українців з району бойових дій /34/ 534).

Українська діаспора в Хорватії прихильно і тепло відгукувалась на кроки України у здобутті незалежності, детально висвітлювала у “Новій думці” початок налагодження українсько-хорватської співпраці. 2 грудня

/4/ 532)

/34/ 533) 1991, № 90/91, стор. 19.

/34/ 534) 1992, № 92/93, стор. 29, 38–39.

1991 р. СРiУ надіслав на адресу ВР України послання, яким привітав і підтримав проголошення незалежності /34/ 535).

Не оминула увагою русинів та українців й українська діаспора інших країн. У жовтні 1991 р. з Австралії передали 20 т. одягу і продуктів у Хорватію /34/ 536). Згодом почала прибувати допомога з Німеччини, Канади, листи зі словами підтримки надходили з Польщі, Чехо-Словаччини, Франції /34/ 537). Товариство української мови, літератури і культури Воєводини 26 лютого 1992 р. звернулося до Скупщини Югославії, керівників Сербської Країни, Спостережної місії ЄС із закликом припинити прояви геноциду українців і русинів /34/ 538).

Воєнні дії охопили територію, де проживало 80 % усіх русинів і українців. Лише у Вуковарі за час облоги (86 днів) загинуло 132, поранено 270, у сербських концтаборах ув'язнено більше 300, прогнано з рідних місць 500 і втекло від переслідувань 100 русинів і українців. Загалом їхні втрати за час війни склали 3,5 % (тоді як за роки II Світової війни їх загинуло 2 %) /132/ 539).

Війна завдала значних збитків: були зруйновані приміщення, дуже постраждали греко-католицькі церкви та монастирі. У Міклушевцях приміщення церкви перетворили на туалет. У той же час сербські православні церкви у Міклушевцях та Петровцях не зазнали пошкоджень. Людей насильно виганяли з рідних місць. Вигнанці і біженці становили 50 % нашої діаспори. Зокрема, весною 1992 р. з Вуковару вигнали 52, а з Міклушевців 98 осіб /132/ 540). У Петровцях серби, погрожуючи зброєю, наказали 52 родинам терміново покинути свої помешкання, взяти з собою лише документи, гроші та цінності. Всі депортовані примусово підписали документ про добровільну здачу свого майна, після чого сербські вояки,

---

/34/ 535) 1991, № 90–91, стор. 41.

/34/ 536) там само, стор. 22.

/34/ 537) 1992, № 92/93, стор. 32, 34; № 96/97, стор. 16, 18.

/34/ 538) 1992, № 92/93, стор. 31.

/132/ 539) s. 18.

/132/ 540) s. 19.

відібравши гроші і цінності, вислали їх до Боснії /34/ 541). Звільнені будинки одразу ж заселили прибулі серби.

Таке ставлення сербів до українців і русинів пояснюється тим, що останні взяли активну участь у захисті хорватської незалежності та її територіальної цілісності. У складі хорватської армії воювало 410 русинів та українців /132/ 542), що складало найбільший відсоток військових порівняно з іншими націями. Не дивно, що уряд Сербської Країни депортував українців під приводом їхньої співпраці з хорватською владою /34/ 543).

Прибуття миротворчих сил ООН практично не змінило ситуацію. Навпаки, останні просто намагалися не помічати фактів продовження дискримінації несербів. Зокрема, вигнання мешканців з Петровців 22 березня 1992 р. відбулося за мовчазної згоди російського батальйону, а у примусовому виселенні русинів з Міклушевців миротворці з ООН допомогли автобусами /34/ 544).

Тому русини та українці вітали акції хорватської армії у травні (“Блиск”) і серпні (“Буря”) 1995 р., якими вона повернула собі більшість земель. Повернення Східної Славонії, де проживало найбільше русинів і українців, передбачалося робити поступово і під контролем Перехідної адміністрації ООН. Однак ця миротворча діяльність не була цілком ефективною. У низці звернень СРіУ до керівника Перехідної адміністрації вказувалось на факти підкидання сербами вибухових речовин до приміщень русинів та українців, грабування майна і вивезення його до Воєводини. СРіУ закидав Ж.Клейнові, як керівнику цієї адміністрації, бездіяльність і прихильність до сербів та просив розмістити в місцях свого проживання українських миротворців /34/ 545). Це було зроблено, і офіцери та солдати підтримували українську меншину, допомагали їй. Багато значило й те, що особовий склад батальйону був із західних областей України, тому вони

/34/ 541) 1992, № 94/95, стор. 19.

/132/ 542) s. 19.

/34/ 543) 1992, № 94/95, стор. 27, 28.

/34/ 544) там само, стор. 29–30.

швидко знайшли спільну мову з місцевим населенням. Українські військові великою мірою допомогли повернутися до мирного життя /34/ 546).

Було налагоджено плідну співпрацю з хорватським урядом, який щороку виділяв кошти для СРiУ та для видавництва “Нова думка”. Оскільки їх було недостатньо, у 1994 р. СРiУ просив збільшення надходжень з державного бюджету на 30-40 % /3/ 547). Водночас фінансування не завжди проходило в повному обсязі. Так, у 1997 р. уряд надав 65 % запланованих коштів /34/ 548).

Відповідно до виборчого закону, який передбачав надання для представників національних меншин місць у парламенті, русини і українці отримали можливість мати свого кандидата у Саборі. На виборах 2 серпня 1992 р. у боротьбі з представниками від німців і австрійців перемогу здобув русин М.Кіш (отримав 181 голос з 356) /34/ 549). Впродовж своєї восьмирічної діяльності у Палаті представників він був членом Комісії з прав людини і прав етнічних та національних спільнот, а також заступником голови Комісії з мирної реінтеграції хорватських окупованих територій.

У першій половині 90-х років перед русинами і українцями стояло важливе питання відновлення шкільної системи рідною мовою. До хорватсько-сербської війни у дошкільних установах і основних школах факультативно вивчалась українська мова у вигляді русинського і українського її варіантів, щорічно організовувались Літні школи, де додатково вивчалися мова і культура українців і русинів /155/ 550).

Сербська агресія перервала шкільну освіту у низці шкіл, де викладалась мова русинів і українців. Багато вчителів було вбито, вигнано чи зникло безвісти. Шкільні книжкові фонди і приміщення були зруйновані або пограбовані. У 1991-93 рр. настала критична ситуація: впродовж цих років

/34/ 545) 1997, № 101/102, стор. 18–19.

/34/ 546) 1999, №.107, стор. 10–13.

/3/ 547)

/34/ 548) 1998, № 104, стор. 2.

/34/ 549) 1992, № 94/95, стор. 49.

/155/ 550) s. 105.

жодна дитина не вчилася рідною мовою /3/ 551). Єдиним видом шкільництва тоді були щорічні Літні школи, на яких вивчалися мова, історія, географія, віровчення, етнографія, музика, культура, фольклор, хореографія /1/ 552). За активності СРіУ у співпраці з Міністерством культури, освіти і спорту у 1994 р. було відкрито школи для русинських і українських дітей на факультативній основі у Загребі, Липовлянах, Каніжі і Шумечу /3/ 553).

Після реінтеграції хорватського Подунав'я у 1998 р. виникли умови для відновлення вивчення рідної мови у Міклушевцях, Петровцях і Вуковарі. Проблему нестачі підручників частково вирішив вихід у світ в 1997 р. книжки В.Стрехалюка “Рідна мова моя” для учнів 3-4 класів /34/ 554). Різноманітну інформацію пізнавального і навчального характеру подавав “Віночок” – спеціальне періодичне видання для школярів русинів і українців Хорватії. Помітною подією в освітньому житті русинів і українців Хорватії стало відкриття восени 1997 р. у Загребському університеті відділення української філології /34/ 555).

У 1993 р. СРіУ оголосив акцію придбання книжок русинською та українською мовами /2/ 556). З цією метою у приміщенні Міської бібліотеки Загреб в 1995 р. створили спеціальну книгозбірню, де розмістилася надіслана література. У 1998 р. були відкриті філіали цієї книгозбірні у Петровцях, Липовлянах і Вінковцях /34/ 557).

Законодавством Хорватії для національних меншин передбачалося право інформування рідною мовою на радіо і телебаченні. На державному рівні існувала лише одна 30-хвилинна радіопередача русинською або українською мовами, яка транслювалася щомісяця в рамках Програми для національних меншин і була культурно-інформативного плану. Передачі українською і русинською мовами транслювалися також на локальному рівні

/3/ 551)

/1/ 552)

/3/ 553)

/34/ 554) 1997, № 101/102, стор. 57.

/34/ 555) стор. 58.

/2/ 556)

у Славонському Броді та Вуковарі. Передача зі Славонського Броду мала кілька частин: актуальні новини, повідомлення про культуру та історію України, українська музика. На радіо з Вуковара передачі русинською і українською мовами були перервані війною, але у 1992 р. вони відновилися, однак лише русинською мовою. В основному ці передачі містили новини, народну музику, інформацію про історію та про народні звичаї /34/ 558).

До війни хорватське телебачення і редакція національних меншин випускала в ефір програму “Хроніка”, яка транслювалася окремо для кожної меншини їхньою мовою. З вибухом війни трансляції припинилися. Натомість з 1993 р. почала виходити мультинаціональна програма “Призма”, випуски якої почергово стосувалися кожної меншини. Участь у передачах, присвячених життю русинів та українців, брали керівники СРіУ, депутат Сабору М.Кіш, мистецькі ансамблі /34/ 559).

Незважаючи на несприятливі умови, викликані війною, СРіУ не тільки зумів зберегти свою організаційну структуру, але й розширити її. Крім існуючих шести товариств 560) утворилося ще два. 19 грудня 1992 р. у Липовлянах було засновано культурно-просвітницьке товариство “Карпати”, а 22 травня 1993 р. – культурне товариство у Вінковцях /34/ 561). Всі товариства значну увагу приділяли збереженню традицій, обрядів, пісенної творчості. З цією метою періодично відбувалися фольклорно-мистецькі фестивалі (так звані маніфестації): “Петровський дзвін”, “Липовлянські осені” та ін.

СРіУ намагався розвивати різнобічні зв’язки з українцями інших країн, насамперед України. Стосунки з всеукраїнським товариством “Україна” були налагоджені ще в умовах соціалістичної Югославії у рамках діяльності

/34/ 557) 1999, № 108, стор. 24–25.

/34/ 558) 1997, № 101/102, стор. 75.

/34/ 559) там само.

560) Примітка.

Культурно-мистецькі товариства – “Осип Костельник” у Вуковарі, “Яким Харді” у Петровцях, “Яким Говля” у Міклушевцях, товариства русинів та українців у Загребі і Осієку, культурно-просвітне товариство “Україна” у Славонському Броді.

/34/ 561) 1992, № 96/97, стор. 35–36; 1993, № 98/99, стор. 29–30.

Союзу русинів і українців Югославії. 9 листопада 1991 р. СРiУ, оголосивши про свій вихід із загальноюгославського об'єднання, повідомив, що його делегація самостійно підписуватиме договір з товариством “Україна” на майбутній період /34/ 562).

Згодом товариство “Україна” і СРiУ обмінювались офіційними делегаціями, організували стажування журналістів, гастролі мистецьких колективів. У Хорватію на час проведення Літніх шкіл направлялися фахівці з української мови та літератури, хореографії, музики. Українська громадськість сприяла у придбанні книжок, національного одягу, музичних інструментів, етнографічних експонатів та мистецьких виробів, допомагала організувати перебування в українських таборах відпочинку дітей та працівників СРiУ /34/ 563). На локальному рівні плідна співпраця і теплі стосунки склались між культурно-просвітницьким товариством “Україна” (Славонський Брод) та народним самодіяльним ансамблем танцю “Дружба” (Чернігів) /34/ 564).

За активної участі хорватських українців у 1990 р. засновано Товариство дружби Хорватії з Росією, Білоруссю і Україною. У 1995 р., після того як у Загребі було відкрито українське посольство, від тричленного товариства виокремилосся і почало самостійну діяльність товариство “Хорватія-Україна” (як складова Координації хорватських товариств дружби) /34/ 565). Велику дослідницьку, викладацьку і популяризаторську роботу проводила Асоціація хорватських українців /34/ 566).

Були налагоджені тісні контакти з культурно-просвітницькими організаціями, інформаційно-видавничими центрами русинів і українців Словаччини /2/ 567). 24 вересня 1993 р. делегація хорватських русинів і українців побувала у Пряшеві, де підписала договір про співпрацю з СРiУ

/34/ 562) 1991, № 90/91, стор.16.

/34/ 563) 1997, № 101 /102, стор. 25.

/34/ 564) 1998, № 105, стор. 18–19.

/34/ 565) 2000, № 112, стор. 11.

/34/ 566) 1998, № 104, стор. 25.

/2/ 567)

Словаччини. Договір передбачав зустрічі представників цих організацій з метою обміну досвідом, взаємної участі колективів народної творчості із Хорватії і Словаччини у заходах, які організовує одна зі сторін. Крім того, передбачалося налагодження контактів між Вінковацьким товариством (Хорватія) та первинною організацією українців Словаччини у Зубному (округ Гуменне), співпраця між редакціями “Нової думки” і “Нового життя”, участь у наукових конференціях, обмін виставками художніх робіт, книжковою продукцією та пресою /34/ 568).

Назагал у діяльності СРіУ можна виділити три періоди. Перший з них (1991-1992 рр.) був часом, коли русини і українці піддавалися геноциду. Другий період (1993 р.) був роком відходу від шоку, викликаного трагічними подіями війни, часом збирання розсіяної діаспори і початком загального оновлення національної діяльності. Для третього (з 1994 р.) характерне відновлення культурного, освітнього і духовного життя української меншини /149/ 569).

Незважаючи на значні труднощі, викликані хорватсько-сербською війною, яка поставила під загрозу саме існування русинів і українців у Хорватії, останні зуміли зберегти і розширити свою організаційну структуру. Завдяки плідній співпраці з хорватською владою вони посіли гідне місце серед національних меншин Хорватії.

Таким чином, з початком хорватсько-сербської війни посилювалися авторитарні методи, якими користувався хорватський президент Ф.Туджмана і керована ним ХДС. Сам хорватський президент зловживав широкими повноваженнями, наданими йому під час війни. У цей час помітно зросла активність правих націоналістичних партій та послабла ліва і центристська опозиція. У зв'язку з цим опозиційні сили були змушені толерувати недемократичні методи управління, до яких вдавався ХДС. Ліві та центристи стикалися з важкою дилемою: прагнучи тиснути на уряд задля проведення

/34/ 568) 1993, № 98/99, стор. 14–15.

/149/ 569) s. 5–9.

глибоких демократичних реформ, вони розуміли, що надто велика критика на адресу держави може тлумачитись як брак патріотизму. Побоювання за існування держави звужувало простір для політичного плюралізму. Цей чинник підштовхував усі політичні партії до єдності в питанні збереження держави. Державні інтереси політична опозиція ставила вище за власні партійні.

Прийшовши до влади, Ф.Туджман і ХДС уособлювали національний центр політичного спектру Хорватії. Під час хорватсько-сербського конфлікту населення голосувало за них, боячись нестабільності при зміні влади у цей визначальний період. У 1995 і 1997 рр. Ф.Туджман і ХДС отримали черговий кредит довір'я виборців, які сподівалися, що тепер, у мирний час, буде піднято життєвий рівень населення і відновлено у повному обсязі демократичні свободи, обмежені у відповідності до конституції під час хорватсько-сербської війни. Не зумівши ефективно розв'язати більшість злободенних проблем, Ф.Туджман і ХДС втратили підтримку населення. Головною заслугою першого хорватського президента стало те, що він зумів зберегти незалежну Хорватську державу.

Після розпаду Федерації Хорватія вступила у смугу затяжної економічної кризи, яку поглиблювали військові дії на території республіки. Після встановлення миру офіційний Загреб добився певних успіхів у відновленні економіки. Однак вони виявилися нетривалими, і на зміну піднесенню прийшли чергові проблеми наприкінці 90-х рр. Нездатність влади ефективно їх вирішити стала однією зі складових поразки ХДС на парламентських і президентських виборах на зламі 1999–2000 рр.

РОЗДІЛ 5

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ХОРВАТІЇ

5.1. Політика адміністрації Ф.Туджмана на Балканах

У зовнішній політиці Хорватії важливе місце займало так зване боснійське питання, оскільки хорвати у Боснії і Герцеговині склали 18 % її населення. Ще 7 листопада 1990 р. Ф.Туджман заявив, що ХДС вважає Боснію і Герцеговину також державою хорватського народу, а Хорватія визнає її існуючі кордони і виступає проти великосербських планів /169/ 570). Слід зауважити, що Ф.Туджман погодився визнати Боснію і Герцеговину у її існуючих кордонах, оскільки це мало сприяти міжнародному визнанню Хорватії /27/ 571).

З початку міжетнічного та міжрелігійного конфлікту у Боснії і Герцеговині хорватський уряд закликав до спільної боротьби мусульман і хорватів проти сербів. У цьому він вбачав єдину можливість для забезпечення інтересів місцевого хорватського населення. Хорватські націоналісти завжди вважали Боснію і Герцеговину інтегральною частиною хорватської території. Впродовж війни в БіГ (1992-1995 рр.) вони виступали за єдність цієї держави, сподіваючись, що з часом вона федеративно чи конфедеративно буде приєднана до Хорватії /87/ 572). Ф.Туджман виступав проти цілісності БіГ через її багатоетнічний склад. Однак він був проти приєднання усієї Боснії до Хорватії. В такому разі Хорватія отримала б велику частку нехорватського населення, яке було б складно інтегрувати /87/ 573).

/169/ 570) s. 24.

/27/ 571) s. 110.

/87/ 572) s. 148.

/87/ 573) s. 149, 151.

Після проголошення Хорватією і Словенією незалежності боснійські хорвати встановили тісні зв'язки із Загребом, навіть їхня партія називалась аналогічно до хорватської правлячої партії – ХДС. Вона ділилася на пробоснійську (лідер – С.Клюїч) та прохорватську (лідер – М.Бобан) фракції.

Першочерговим завданням Загреба було сприяння виходу БіГ зі складу Югославії, аби не залишити місцевих хорватів під сербським контролем. Тому боснійські хорвати заохочувались брати участь у референдумі щодо незалежності БіГ (лютий-березень 1992 р.). Хорватія була серед перших країн, які 7 квітня 1992 р. визнали незалежність Боснії і Герцеговини.

Однак офіційний Загреб проводив й інший варіант політики стосовно Боснії, спрямований на її поділ. Домовленість про це була досягнута на таємній зустрічі між Ф.Туджманом і С.Милошевичем у березні 1991 р. та під час переговорів між М.Бобаном і лідером боснійських сербів Р.Караджичем в Австрії у травні 1992 р.

У листопаді 1991 р. хорватський уряд ухвалив створити у Боснії і Герцеговині хорватські збройні сили /128/ 574). Хорватія і боснійські хорвати відмовились від союзу з урядом БіГ і розпочали захоплення території, очікуючи поділу цієї республіки відповідно до етнічних кордонів. Все це призвело у 1993 р. до початку повномасштабної війни. 28 серпня 1993 р. на територіях компактного проживання хорватів у БіГ було проголошено Хорватську Республіку Герцег-Босна.

Хорватські урядові війська перебували на території Боснії і Герцеговини. До літа 1993 р. їх чисельність там складала 35 тис. осіб. Крім того, місцеві хорвати мали власне 15-тисячне військо. Західні держави переважно ігнорували втручання офіційного Загреба у боснійську війну /27/ 575).

Таку свою політику хорватське керівництво пояснювало зростаючою загрозою ісламського фундаменталізму. Вагомою причиною зміни

/128/ 574) s. 270.

/27/ 575) s. 415–416.

хорватської політики і початку війни проти мусульман став очевидний факт того, що світова спільнота не бажала зупиняти сербську агресію. Така пасивність підштовхувала Хорватію діяти аналогічно до поведінки сербів. Втручання офіційного Загреба у конфлікт в БіГ додало йому клопотів, спричинених новою хвилею біженців. Проблеми розміщення біженців і забезпечення їх усім необхідним підривали і без того слабку хорватську економіку, обтяжену війною /52/ 576).

З початком хорватсько-мусульманської війни хорвати вдавалися до етнічних чисток та відмовлялись від гуманітарної допомоги для ув'язнених в їхніх таборах мусульман (у БіГ було 9 хорватських, 19 мусульманських і 24 сербських концтабори /106/ 577)), знищувалися культурні та історичні пам'ятки. Ці дії викликали критику навіть серед хорватів, які перетворилися в очах світу з жертви на агресора. Багато лояльних до ХДС політиків склали опозицію до влади /128/ 578).

Втручання у боснійські справи зумовило потужну критику з боку Заходу. Під тиском все більшої зовнішньої і внутрішньої критики політики Ф.Туджмана у Боснії, яка завершилася поразкою і втечею більшої частини хорватів з БіГ, хорватський президент мусив йти на союз з мусульманами /151/ 579). 23 лютого 1994 р. представники армії БіГ та Герцег-Босни підписали угоду про припинення боротьби в Боснії /141/ 580).

Адміністрація президента США Б.Клінтона організувала переговори між мусульманами і хорватами БіГ, у яких брав участь і уряд Хорватії. 18 березня 1994 р. були підписані Вашингтонські домовленості про створення Мусульmano-хорватської федерації в Боснії і Герцеговині та Конфедерації між Федерацією БіГ і Республікою Хорватія. Ф.Туджман у спеціальному

/52/ 576)

/106/ 577) стор. 51.

/129/ 578) s. 280–281.

/151/ 579) s. 52.

/141/ 580) s. 547.

посланні хорватському народу охарактеризував їх як угоди історичного значення і найкращий спосіб захисту національних інтересів /27/ 581).

Президент Хорватії не вбачав у мусульманах єдиного і постійного союзника. Хорватська влада дозволяла процвітання чорного ринку і постачання зброї до БіГ в обхід санкцій, але лише до певної межі. Адже Ф.Туджман не хотів допустити, щоб військо боснійських мусульман стало сильнішим від хорватського. Хорвати продавали нафту боснійським сербам, щоб при нагоді завжди мати союзника у можливій війні з боснійськими мусульманами.

Цілковите врегулювання проблем в Боснії було дуже важливим для Загреба, оскільки місцеві хорвати стали співтворцями Мусульмансько-хорватської федерації. Створивши за час війни власну політичну, економічну, соціальну і військову структуру влади і вважаючи, що їм належить провідна роль у зміцненні Боснії і Герцеговини /95/ 582), боснійські хорвати хотіли мати рівні права з іншими народами цієї держави і не бажали, щоб до них ставились, як до національної меншини. Анкетування про жертви війни в БіГ, проведене інформанціями США у грудні 1995 р., показало, що боснійські хорвати у процентному відношенні зазнали найбільше втрат серед населення Боснії.

Одними з пріоритетних завдань адміністрації Ф.Туджмана були опіка та захист боснійських хорватів. Підстави для хвилювання були серйозні, оскільки від підписання Вашингтонських угод до початку 1997 р. територію Боснії, контрольовану мусульманами, залишили 50 тис. хорватів. Разом з тим міністр закордонних справ Хорватії М.Гранич 23 березня 1996 р. заявив, що на повернення до Боснії чекають 200 тис. Хорватських біженців. Серед практичних кроків хорватського уряду було виділення 30 млн. кун для відновлення будинків хорватських біженців з БіГ /168/ 583). Офіційний

/27/ 581) s. 322-323.

/95/ 582) стр. 95.

/168/ 583) s. 564.

Загреб мав великий вплив на хорватів БіГ. Боснійський ХДС, відповідник однойменної партії в Хорватії, мав підтримку 90 % боснійських хорватів.

Загребський уряд погоджувався на створення єдиної БіГ тільки як спільноти трьох рівних націй. При цьому він виключав мажоритарну систему виборів, оскільки за таких умов хорвати постійно перебували б у меншості /95/ 584). 4 січня 1996 р. у Сараєво відбулося перше засідання Спільного віча зі співпраці Республіки Хорватії та Республіки і Федерації БіГ, передбаченого Вашингтонськими домовленостями 1994 року. Сторони домовилися, що на засіданнях Спільного віча всі рішення мають прийматися консенсусом, а віче повинно засідати щонайменше раз у три місяці, причому не тільки у Загребі та Сараєво, а й у інших містах. Президенти Ф.Туджман та А.Ізетбегович погодилися, що потрібно якнайшвидше зміцнити Федерацію Боснії і Герцеговини. Стосовно усіх воїнів мусульманської армії БіГ і Хорватської військової організації (військових формувань боснійських хорватів), домовлено оголосити амністію за винятком осіб, що підпадають під статус воєнних злочинців.

Важливою проблемою було питання життєздатності Боснії і Герцеговини та її конфедерації з Хорватією. Сторони не знаходили взаємоприйнятних рішень. Загреб та боснійські хорвати звинувачували адміністрацію А.Ізетбеговича, що мусульмани, говорячи про так звану громадянську державу, не визнають рівноправності хорватів, нав'язують тільки свою волю. У листі сараєвської міської організації ХДС від 26 березня 1996 р., направленому міжнародним посередникам К.Більдту та К.Шварц-Шілінгу, наводилась цифра, що у законодавчих органах сараєвського кантону є 35 мусульман і лише по одному хорвату та сербу (до війни 1992-1995 рр. хорвати становили 38 % населення Сараєво, після неї – 2 %) /168/ 585). Боснійські хорвати вважали, що мусульмани тільки декларативно виступають за федерацію, а в дійсності прагнуть до унітарної держави.

/95/ 584) стр. 96.

/168/ 585) s. 557.

У свою чергу, адміністрація А.Ізетбеговича звинувачувала місцевих хорватів у сепаратизмі, а офіційний Загреб – у підтримці сепаратистських прагнень. Першочерговим завданням для Сараєво стало домагання від хорватської сторони розпуску усіх структур Герцег-Босни. 31 липня 1996 р. до Загреба прибув заступник Федерації БіГ Е.Ганич з вимогою розформування Герцег-Босни /168/ 586). 14 серпня 1996 р. у Женеві Ф.Туджман і А.Ізетбегович підписали спільну заяву, у якій домовилися розпустити інституції Герцег-Босни і перенести їх функції на відповідні міністерства Федерації.

Незначний поступ спостерігався і у співпраці Хорватії та БіГ як частин конфедерації. Спроби Загреба тісніше прив'язати до себе Боснію натикалися на спротив останньої. 6 серпня 1997 р. відбулася зустріч Ф.Туджмана та А.Ізетбеговича, на якій підтверджено обопільне прагнення обох сторін зберегти політичну незалежність БіГ як держави трьох рівноправних націй.

Серед самих хорватів виникали побоювання тіснішої інтеграції з Федерацією БіГ через наявність у її складі Республіки Сербської, яка постійно прагнула інтеграції з СРЮ. Хорвати боялись бути втягненими у нову Югославію. Тому співробітництво офіційних Загреба та Сараєво мало переважно економічний характер.

26 лютого 1996 р. у Спліті були підписані домовленості про економічну співпрацю. У її розвиток, 11 травня 1996 р., на другому засіданні Спільного віча зі співпраці Хорватії і Федерації БіГ, підписано угоду між Хорватією та Федерацією БіГ, за якою Хорватії забезпечувався прохід через територію Федерації БіГ (безмитний проїзд через місто Неум), а Федерація діставала доступ до Адриатичного моря (можливість користуватися портом Плоче) /168/ 587).

29 жовтня 1997 р. загребський уряд запропонував угоду про окремі відносини Хорватії та БіГ. 7 листопада Ф.Туджман заявив, що Хорватія

/168/ 586) s. 565.

/168/ 587) s. 555, 560, 590.

мусить забезпечити всесторонню співпрацю з Федерацією БіГ „заради боснійських хорватів”. Для цього, за його словами, і був призначений договір про спеціальні відносини РХ та БіГ. Угода не включала сербську частину Боснії.

Пропозицію про укладання окремої угоди мусульманська сторона оцінила негативно – як оживлення ідеї про поділ Боснії. 10 листопада 1997 р. президент Боснії і Герцеговини А.Ізетбегович відкинув цей проект, а 13 листопада надіслав свій варіант, у якому наголос робився на економічній співпраці. У світі також неприхильно поставилися до цих ідей Загреб. 22 листопада 1997 р. посол США в БіГ Р.Каузларич заявив, що пропозиція Хорватії про встановлення спеціальних відносин суперечить Дейтонським угодам /168/ 588). Отже, конфедерація Хорватії та БіГ не стала реальністю.

Важливим етапом у досягненні стабільності в регіоні стало порозуміння між Хорватією і СРЮ. Обидві сторони, а також Боснія і Герцеговина (її три складові частини) на початку 1996 р. брали участь у переговорах з питань про міжнародний контроль за озброєнням /90/ 589). 23 серпня 1996 р. було підписано угоду щодо нормалізації стосунків між Хорватією і СРЮ. Тоді остання фактично визнала територіальну цілісність Хорватії /166/ 590). Сторони погодились забезпечити вільне повернення вигнанців та біженців, оголосити загальну амністію усім учасникам війни, крім тих, чії дії підпадали під кваліфікацію воєнних злочинів. Було вирішено продовжити співпрацю у нормалізації автомобільного, залізничного, повітряного і річкового транспорту на основі принципів добросусідства. Для Хорватії цей договір став важливим кроком, необхідним для вступу країни до Ради Європи.

Все це сприяло встановленню повних дипломатичних і консульських відносин 9 вересня 1996 р.

/168/ 588) s. 594-597.

/90/ 589) стр. 82.

/166/ 590) s. 52.

Правда, певні питання так і залишились невирішеними. Серед них – проблема півострова Превлака і делімітація морського кордону затоки Котор, яка залишалася важливою базою югославського військово-морського флоту. Белград претендував на володіння цією невеликою частиною Хорватії, оскільки даний півострів блокував вихід у відкрите море з єдиної югославської військово-морської бази. Превлакський півострів був зайнятий ЮНА ще у 1991 р. Відповідно до тимчасової угоди від 1992 р., він знаходився під контролем ООН. Питання належності півострова було односторонньо поставлене Белградом на переговорах у Дейтоні у грудні 1995 р. Ще до підписання хорватсько-югославського договору, 12 квітня 1996 р. М.Гранич заявив, що в обмін на взаємне визнання СРЮ вимагає Превлаку, на що Хорватія не може погодитись /168/ 591). У самому договорі від 23 серпня 1996 р. зазначалося, що питання належності півострова вирішиться майбутніми переговорами /15/ 592). У тексті договору питання Превлаки згадується вже не як територіальне, а як питання безпеки /168/ 593).

Однак офіційні особи двох держав надалі неодноразово виступали із заявами, у яких вказували на належність півострова саме їм. Так, 30 листопада 1996 р. Хорватія відкинула пропозицію Белграда визнати право на Превлаку за СРЮ. 13 січня 1997 р. президент Чорногорії М.Булатович заявив, що Превлака має належати його державі. 6 липня 1997 р. хорватський представник при ООН підтвердив, що Хорватія розглядає питання Превлаки проблемою безпеки, яка може вирішитись демілітаризацією з обох сторін кордону при визнанні хорватського суверенітету на цій території. США підтримували позицію Загреба. Зокрема, 21 січня 1996 р. американський посол у Хорватії П.Галбрайт під час відвідання Дубровніка заявив, що Превлака є частиною Хорватії /168/ 594). Така невизначена ситуація

/168/ 591) s. 558.

/15/ 592) s. 299–301.

/168/ 593) s. 566.

/168/ 594) s. 572-573, 588.

призводила до того, що ООН неодноразово мусила продовжувати мандат своїх військових спостерігачів на Превлаці.

Між Загребом та Белградом існували й інші проблеми, пов'язані із хорватсько-сербською війною. СРЮ намагалася стати захисником хорватських сербів, неодноразово направляючи листи на адресу Ради Безпеки з вимогою продовжити мандат УНТАЕС у Подунав'ї, а також вимагаючи надати місцевим сербам подвійне громадянство. У відповідь 22 квітня 1997 р. Хорватія заявила про неприйняття проекту договору з СРЮ про подвійне громадянство для сербів Подунав'я /168/ 595).

Зі свого боку, Хорватія вимагала від СРЮ відшкодування у 20 млрд. доларів США за військові дії проти неї та за „барикадну революцію” місцевих сербів. Фінансові претензії до Сербії та Чорногорії висували й окремі підприємства. Так, вараждинський „Вартекс” вимагав відшкодування 144 млн. німецьких марок, мотивуючи це втратою робочих місць та ринків збуту внаслідок війни /168/ 596). Офіційний Белград відмовлявся розглядати такі претензії, заявляючи, що СРЮ не брала участь у війні в Хорватії.

Насторожено Хорватія поставилась також до ідей економічної інтеграції держав, колишніх республік СФРЮ. Так, на початку жовтня 1996 р. СРЮ і Македонія, а потім СРЮ та БіГ підписали договір про запровадження безмитного режиму між цими державами. Оскільки загребський уряд вбачав у цьому прагнення створити нову Югославію, тому він не брав участі у подібних проектах /168/ 597).

Окреме місце у зовнішній політиці Хорватії займала проблема Косово. 21 травня 1999 р. Ф.Туджман висунув власний план мирного врегулювання у регіоні. Він заявив, що Хорватія безпосередньо зацікавлена у закінченні війни, оскільки зазнає величезних збитків. У кінці травня уряд оцінив їх у 2 млрд. дол. США, але передбачався їх зріст до 5-6 млрд. дол. Хорватський уряд неодноразово висловлював занепокоєність тим, що літаки НАТО скидали

/168/ 595) s. 582-583, 600.

/168/ 596) s. 598-599.

невикористані бомби і ракети в Адріатичне море, а також інцидентами, пов'язаними з операцією НАТО, безпосередньо на території Хорватії. Ці інциденти (руйнування мостів на кордоні, падіння на територію Хорватії ракет, що не досягли цілі, подолання літаками НАТО звукового бар'єру на низькій висоті і т. д.) загрожували життю мирних громадян і порушували суверенітет країни /113/ 598). Непрямим результатом операції в Косово стало збільшення сербського населення, яке поверталось в Хорватію, зокрема, на територію Східної Славонії.

У пошуку взаємоприйнятних рішень Ф.Туджман запропонував повне виведення частин ЮНА і сербських воєнізованих формувань з південної частини Косово. Замість них туди повинні були увійти міжнародні сили, що склалися б в основному з військовослужбовців країн НАТО. Ці сили забезпечили б повернення біженців. У Північному Косово мали залишитися югославські війська при направленні туди контингенту міжнародних сил, переважно з Росії.

Пропозиції Хорватії викликали стриману реакцію як на Заході, так і у Словенії та БіГ /113/ 599). Практично жодна з незалежних газет і опозиційних партій не підтримала позицію президента. Критики зазначали, що цей план Ф.Туджман хотів використати для майбутнього поділу БіГ /87/ 600). Опозиційні політики підкреслювали, що влада намагається списати на косовську кризу фінансові втрати, пов'язані з політикою правлячої партії, і перебільшити розміри збитків /113/ 601).

Під час косовської кризи Хорватія встановила особливі відносини з Чорногорією. Її президент М.Джуканович отримав дозвіл користуватися аеропортом Дубровніка для закордонних польотів, оскільки шлях через Белград був для нього заблокований. Очевидно, Загреб враховував позицію країн НАТО і Європейського союзу, які проводили чітку грань між

/168/ 597) s. 570-571.

/113/ 598) стр. 234-235.

/113/ 599) стр. 238.

/87/ 600) s. 216.

офіційними Белградом і Подгоріцею, а також можливість виходу у майбутньому Чорногорії зі складу Союзної Республіки Югославія /113/ 602).

На фоні налагодження стосунків з СРЮ дещо погіршились хорватсько-словенські відносини. Офіційна Любляна висувала територіальні претензії на Істрію і Далмацію /36/ 603). Проблемою, остаточно не вирішеною й досі, була делімітація морського кордону в Піранській затоці. Задля вирішення цього питання Хорватія пропонувала Словенії найліберальніший режим вільного пересування у затоці, але власне територією не поступалася. Ситуацію ускладнив й міждержавний скандал, коли 15 січня 1998 р. хорватські прикордонники затримали агента словенської таємної служби, котрий незаконно перейшов кордон /168/ 604).

Таким чином, у балканському регіоні зусилля хорватського уряду були спрямовані на захист боснійських хорватів, поглиблення співпраці з БіГ та нормалізацію стосунків з Югославією.

5.2. Відносини з країнами ЄС і США

У першій половині 90-х рр. Хорватія у своїй зовнішній політиці чітко виконувала рекомендації міжнародних організацій. 19 жовтня 1991 р., відповідно до постанови Мирної конференції в Гаазі, Ф.Туджман видав збройним силам Хорватії розпорядження про повне припинення вогню і деблокування військових казарм ЮНА. Хорватський президент, хоч і виступав проти деяких аспектів Плану Венса, погодився з ним, бо розглядав план як тимчасовий перепочинок для зміцнення свого війська і контрудару по сербах /27/ 605). Ф.Туджман мав схильність постійно підписувати перемир'я під час війни. Цими кроками він прискорив визнання Хорватії світовою спільнотою /87/ 606).

/113/ 601) стр. 237.

/113/ 602) стр. 236.

/36/ 603) 1995, № 11, стор. 7; 1996, № 14, стор. 6.

/168/ 604) s. 601.

/27/ 605) s. 111.

/87/ 606) s. 49.

Після підписання Вашингтонських домовленостей про створення Мусульmano-хорватської федерації в Боснії (березень 1994 р.) Сполучені Штати Америки все більше зближувались з ФРН з питань сприймання уряду Ф.Туджмана як стратегічного і політичного союзника проти сербів. Це давало можливість Загребу менше зважати на миротворчі сили в Хорватії /87/ 607). Завдяки США Хорватія виявилась найбільшим переможцем після підписання Дейтонських угод.

Налагодження стосунків із Заходом було одним з центральних питань для Хорватії. Тут адміністрація Ф.Туджмана наштовхнулася на значні труднощі. Після 1995 р. авторитет хорватського президента в очах західних політиків неухильно падав. Останні звинувачували його в авторитарних методах керівництва. На думку західних спостерігачів, у Хорватії за часів Ф.Туджмана фактично було відновлено однопартійну політичну систему, яка існувала в СФРЮ до 1990 р. Захід критикував Хорватію та її президента за надмірну авторитарність режиму, фактичну відмову від співпраці з Міжнародним трибуналом у Гаазі, небажання розв'язувати проблему повернення сербських біженців на територію колишньої Республіки Сербська Країна, протекціонізм на користь хорватських фірм у деяких галузях економіки /72/ 608).

Негативний імідж Ф.Туджмана обмежував його активність на міжнародній арені. Опинившись в ізоляції, він мало їздив з офіційними візитами по Європі і майже не приймав у себе глав інших держав /87/ 609).

Проблематичним для Хорватії стало питання про її членство у провідних європейських організаціях. 11 листопада 1992 р. Хорватія подала прохання про вступ до Ради Європи. Воно було відкладене через втручання у війну в БіГ. Хорватія брала участь у різних програмах Ради Європи від 1992 р. Її прийом до цієї організації відкладали кожного разу, коли в Страсбурзі і Брюсселі приходили до висновку, що Хорватія не відповідає умовам вступу -

---

/87/ 607) s. 421.

/72/ 608) стор. 5.

то з причини звільнення Масленіцького мосту (1993 р.), то з причини військових операцій „Блиск” та „Буря” (1995 р.).

Ердутські домовленості, підписані 3 жовтня 1995 р. між хорватським урядом та сербами Подунав'я, пришвидшили процес вступу Хорватії до Ради Європи. Її спостерігачі оцінили вибори 1995 р. до Сабору, з певними застереженнями, як вільні і чесні.

15 березня 1996 р. президент Хорватії і спікер Сабору підписали документ, за яким, аби виконати умови для вступу до Ради Європи, Хорватія брала на себе низку зобов'язань: підписати і ратифікувати Європейську конвенцію з прав людини, Протокол про скасування смертної кари, Європейську конвенцію про заборону тортур, Європейську конвенцію про захист національних меншин та ін. /10/ 610) 24 квітня 1996 р. Асамблея Ради Європи висунула додаткові зобов'язання, які стосувалися регіональних проблем: відповідальність за мир в Боснії, нормалізація стосунків з Белградом, використання виключно мирних засобів у реінтеграції Подунав'я та ін.

До Ради Європи Хорватію планувалось прийняти на початку літа 1996 р. Однак, напередодні голосування з хорватського питання Ф.Туджман несподівано розпустив контрольовану опозицією міськраду Загреба, а проти низки відомих видань було вжито репресивних заходів /95/ 611). Тому Комітет міністрів Ради Європи ухвалив утриматись від прийому Хорватії у цю організацію. Загребові інкримінувалася неповага до свободи преси, до права біженців на повернення, небажання повної співпраці з Міжнародним трибуналом у видачі воєнних злочинців /35/ 612). У зв'язку з цим хорватський уряд змушений був підписати 21 вимогу, які зобов'язався

/87/ 609) s. 355.

/10/ 610) s. 289.

/95/ 611) стр. 96.

/35/ 612) 1996, № 25, стр. 15.

виконати, що дало підстави прийняти країну 6 листопада 1996 р. до Ради Європи /34/ 613).

Складнощі були й зі вступом до ЄС. Після заяви Ф.Туджмана 12 січня 1995 р. про дострокове припинення мандату Сил ООН Євросоюз припинив переговори про економічну допомогу Хорватії /138/ 614). В останні роки правління Ф.Туджмана ЄС відкладав можливість асоційованого членства у ньому для Хорватії на досить віддалену перспективу. Ще більш далекою бачилась можливість її повного членства в Євросоюзі /95/ 615).

Впродовж 1990-х рр. у хорватських політичних колах спостерігалось розчарування у допомозі та розумінні з боку Європи. Держави Заходу, які практично не допомогли нічим Загребові у найтяжчі дні війни 1991-1995 рр., після її закінчення вимагали від хорватського уряду амністію місцевим сербам та надання їм широких прав і свобод. Американські та європейські посадовці неодноразово висловлювали незадоволення станом прав людини у цьому регіоні, зокрема забезпеченням права на повернення громадянам сербської національності. Разом з тим, у прийнятій 13 грудня 1996 р. Генеральною Асамблеєю ООН резолюції про стан дотримання прав людини на території колишньої Югославії Хорватія названа країною, що повністю дотримується прав людини /168/ 616).

Окрім дискримінації сербів, Загребові закидали невиконання Дейтонських угод, зокрема, щодо співпраці з Гаазьким трибуналом. У відповідь, 19 квітня 1996 р. Палата представників Сабору (98 голосів „за”, 4 – „проти”, 2 – „утримались”) прийняла Конституційний закон про співпрацю Хорватії з Міжнародним Гаазьким трибуналом. Однак практичних кроків було мало, за винятком добровільного прибуття на трибунал кількох осіб (найвідоміший серед них – генерал Т.Блашкич, який командував військами хорватів у Боснії 1992-1994 рр.). Найчастіше Хорватія відкидала звинувачення

/34/ 613) 1997, №101/102, стор. 11–15.

/138/ 614) р. 507.

/95/ 615) стр. 100.

/168/ 616) s. 575.

Гаазького трибуналу, зокрема, у тому, що її війська втручалися у 1993 р. у боротьбу з мусульманами у середній Боснії /168/ 617).

Європа і США насторожено ставилися до боснійської політики адміністрації Ф.Туджмана. На Заході лунали звинувачення у бік Загреба стосовно його намірів анексувати Герцеговину і створити “Велику Хорватію” /95/ 618). 10 березня 1997 р. заступник держсекретаря США Р.Холбрук в інтерв’ю пресі заявив, що після відходу американців з Боснії Ф.Туджман планує приєднати її території з хорватською більшістю до Хорватії.

Одним з першочергових завдань ЄС та Сполучених Штатів Америки у регіоні стало врегулювання усіх спірних хорватсько-мусульманських питань задля зміцнення Боснії і Герцеговини. Міжнародні посередники взялися за вирішення проблеми Мостара – однієї з серйозних проблем у стосунках офіційних Загреба та Сараєво. Після 1995 р. Мостара залишився єдиним містом, у якому хорвати БіГ становили більшість. Після вибуху хорватсько-мусульманської війни це місто було поділене на дві частини: західну (хорватську) та східну (мусульманську). Спроби об’єднання Мостара наштовхувалися на значні труднощі. У місті постійно відбувалися інциденти. Під час загострення ситуації сторони навіть зверталися за допомогою до НАТО. 23 січня 1996 р. голова Західного Мостара М.Брайкович заявив, що хорватська сторона вимагає зробити місто столицею хорватів у БіГ /168/ 619).

7 лютого 1996 р. європейський управитель Мостара Г.Кочнік запропонував декрет щодо устрою міста. Місцеві хорвати висловили незадоволення декретом, оскільки він не був передбачений Дейтонською угодою і якнайбільше відповідав тільки інтересам боснійської сторони. 12 лютого голова Західного Мостара М.Брайкович направив листа міжнародному посереднику К.Більдту про негативне ставлення місцевих хорватів до проекту Г.Кочніка. Однак 13 лютого міністр закордонних справ

/168/ 617) s. 584-585.

/95/ 618) стр. 97.

Німеччини К.Кінкель у Загребі заявив, що позиція ЄС стосовно декрету Кочніка залишиться незмінною. Єдиним вагомим позитивом для мостарських хорватів було додаткове направлення 100 співробітників поліції з Хорватії у розпорядження європейського управителя міста /168/ 620).

Американці закликали Загреб надавати якнайбільшу підтримку Федерації Боснії і Герцеговини. У відповідь США вустами президента Б.Клінтона, який відвідав країну 13 січня 1996 р., обіцяли поглиблення партнерства Хорватії не тільки зі США, а й з рештою країн Заходу. Свідченням цього є факт, що 26 липня 1996 р. американський сенат включив Хорватію у групу країн, чії прагнення увійти в НАТО мають підтримати Сполучені Штати Америки.

З іншого боку, США не раз висловлювали незадоволення внутрішньополітичним курсом Хорватії. 17 червня 1997 р. американський держсекретар М.Олбрайт заявила, що нещодавні президентські вибори у Хорватії не були забезпечені рівноправним представництвом кандидатів у ЗМІ. Сполучені Штати Америки навіть пропонували виключити Хорватію з Ради Європи через порушення прав людини, слабку підтримку Федерації БіГ, недостатню співпрацю з Гаазьким судом та ін. Проте 24 вересня 1997 р. парламентська асамблея РЄ відкинула цю пропозицію /168/ 621).

У другій половині 1996 р. США запропонували “Ініціативу зі співпраці у Південно-Східній Європі”. Ця програма мала сприяти формуванню серед 11 держав регіону єдиного економічного простору, який повинен був стати привабливим для інвестицій провідних світових фінансових інституцій. Хорватія насторожено поставилась до “Ініціативи”. Загреб заявив, що не вступатиме до жодних регіональних економічних і політичних організацій, і мова може йти лише про участь у конкретних проектах /102/ 622).

/168/ 619) s. 552, 553.

/168/ 620) s. 554-556.

/168/ 621) s. 587, 592-593.

/102/ 622) стр. 76.

14 січня 1997 р. відбулася зустріч Ф.Туджмана з радником Ради національної безпеки США Р.Шіфтером. Останній повідомив хорватського президента про американську ініціативу щодо співпраці у Південно-Східній Європі. У відповідь Ф.Туджман заявив, що Хорватія – центральноевропейська держава, і вона не сприйме жодних уній чи асоціацій, у яких республіка розглядатиметься як частина Балкан. 26 січня 1997 р. координатор американської ініціативи Е.Бусек висловив своє розчарування такою хорватською позицією /168/ 623).

1 квітня 1997 р. Ф.Туджман заявив пресі, що стабільності на Балканах можна досягнути не шляхом оновлення Югославії, а скандинавізацією регіону. Пропозиції США і ЄС хорватський президент назвав неприйнятними для Хорватії, оскільки вони зміщують її у простір, до якого вона культурно і цивілізаційно не належить. Взагалі, хорватське керівництво за найменшої нагоди постійно підкреслювало, що Хорватія – це середземноморська і центральноевропейська, але аж ніяк не балканська, держава. 11 жовтня 1997 р. на засіданні Ради Європи Ф.Туджман заявив, що свій шлях інтеграції Хорватія бачить тільки з країнами Західної та Центральної Європи, до яких належить цивілізаційно. Тому важливим завданням республіки стало набуття членства у провідних західних організаціях.

Стратегічною метою Хорватії, яку поділяли уряд і опозиція, був вступ країни у НАТО. Тому офіційний Загреб підтримав операцію НАТО в Косово у 1999 р. і відкрив для неї свій повітряний простір /113/ 624). До того ж, керівництво НАТО обіцяло надати Хорватії 2,2 млрд. доларів США на економічну відбудову /94/ 625).

Таким чином, стосунки Хорватії з ЄС та США були складними й суперечливими. Офіційному Загребові не подобалося втручання західних держав й інституцій у його внутрішню та боснійську політику. Але при цьому

/168/ 623) s. 576-577.

/113/ 624) стр. 231.

/94/ 625) стр. 32.

цілями адміністрації Ф.Туджмана було членство у провідних західних організаціях та інтеграція у європейський простір.

5.3. Хорватсько-українські взаємини

Українсько-хорватські відносини були налагоджені ще в середині сімдесятих років минулого століття, коли між УРСР та Соціалістичною Республікою Хорватія були встановлені тісні зв'язки в рамках радянсько-югославського співробітництва. Відбувався активний обмін парламентськими та урядовими делегаціями. Хорватія імпортувала з України цукор-пісок, зерно, насіння, натомість експортувала будівельні матеріали та товари широкого вжитку.

Українсько-хорватські відносини нового типу були започатковані офіційним візитом Ф.Туджмана до Києва, що відбувся 20-21 травня 1991 р. У результаті проведених переговорів було підписано угоду про торгово-економічні зв'язки та науково-технічне співробітництво /29/ 626). Передбачалося, що напрями такого співробітництва, крім взаємовигідної торгівлі, включатимуть розширення кооперування виробництва, створення спільних підприємств, міжнародних об'єднань та організацій, а також розвиток і запровадження інших прогресивних форм співробітництва, прийнятих у світовій економіці /53/ 627). 21 травня у Київському університеті Ф.Туджман виголосив промову на тему “Хорватське національне питання від слов'янського інтегралізму Крижанича до сучасної національної держави” /169/ 628).

Хорватія була серед перших держав, які визнали незалежність України (5 грудня 1991 р.). Україна стала першою державою-членом ООН, яка визнала

/29/ 626) 1991, № 23, стор. 608.

/53/ 627)

/169/ 628) s. 38, 39.

11 грудня 1991 р. Хорватію /6/ 629). 18 лютого 1992 р. між двома державами були встановлені дипломатичні відносини.

17 грудня 1992 р. перший посол Республіки Хорватія в Україні О.Цвітан вручив вірчі грамоти Президенту України Л.Кравчуку. Наступним послом Хорватії в Україні був Д.Відмарович (з лютого 1995 р. до грудня 1998 р.), з серпня 1999 р. до листопада 2000 р. цю посаду займав М.Комбол.

Посольство України в Хорватії відкрито 1995 р. (воно стало першим українським посольством на постюгославському просторі /110/ 630)), а першим Надзвичайним і Повноважним Послом став Анатолій Шостак (6 червня 1995 р. Ф.Туджман прийняв його вірчі грамоти /169/ 631)). Свою першу українську візу посольство видало загребському архієпископу Ф.Кухаричу, який в кінці травня 1995 р. відвідав Україну як особистий представник Папи римського і відкрив від його імені урочистості на честь 400-ї річниці відзначення Брестської унії /111/ 632).

Серед помітних здобутків хорватсько-українських відносин можна виділити заснування у лютому 1992 р. Товариства дружби “Україна–Хорватія” у Києві і запровадження у 1993 р. в Київському університеті ім. Т.Шевченка вивчення хорватистики з хорватською мовою як самостійним предметом на кафедрі слов’янської філології /111/ 633). З 1998 р. хорватська мова стала предметом офіційних студій у Львівському національному університеті ім. І.Франка.

У травні 1993 р. Республіку Хорватія відвідала делегація Міністерства закордонних справ України на чолі з Послом з особливих доручень А.Озадовським. Делегацію прийняли президент Хорватії Ф.Туджман та заступник голови Сабору Ж.Домлян. Президент Ф.Туджман передав усне

/6/ 629) стор. 277.

/110/ 630) стор. 131.

/169/ 631) с. 159.

/111/ 632) стор. 241-242.

/111/ 633) там само.

запрошення Президенту України Л.Кравчуку відвідати Хорватію з офіційним візитом /53/ 634).

26 січня 1994 р. відбувся офіційний візит міністра закордонних справ України А.Зленка до Хорватії. Було підписано протокол про хорватсько-українське співробітництво між зовнішньополітичними відомствами і здійснення консульських відносин /37/ 635). 27 серпня 1995 р. делегація України на чолі із заступником міністра закордонних справ В.Хандогієм відвідала Хорватію з робочим візитом. 6-7 листопада 1995 р. у результаті українсько-хорватських переговорів було підготовлено текст Договору про дружбу та співробітництво. Під час візиту міністра закордонних справ Хорватії М.Гранича до Києва 17-18 вересня 1996 р. цей документ був парафований /164/ 636). 22 травня 1996 р. у Загребі міністри оборони Хорватії та України підписали Меморандум про військову співпрацю /168/ 637). 10 вересня 1996 р. у Києві було підписано Угоду про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і на майно /53/ 638).

Під час офіційного візиту міністра закордонних справ України Г.Удовенка до Хорватії на початку червня 1997 р. було підписано дві міжурядові угоди: про повітряне сполучення та про співпрацю у науково-технічній, культурній, освітній сферах. Після закінчення церемонії підписання Г.Удовенко повідомив, що на переговорах досягнуто домовленості про створення міжурядової комісії з торгово-економічної співпраці та співпрацю у регіональних і міжнародних організаціях (зокрема в ООН), про спрощення візового режиму. Тоді ж М.Гранич підкреслив за необхідне продовжувати підготовку до підписання економічних документів,

---

/53/ 634)

/37/ 635) 1994, № 17, стор. 1.

/164/ 636) стор. 278.

/168/ 637) с. 561.

/53/ 638)

зокрема, про захист інвестицій, автомобільне сполучення, створення зони вільної торгівлі тощо /30/ 639).

14-15 грудня 1997 р. відбувся офіційний візит в Україну міністра економіки Республіки Хорватія Н.Поргеса, під час якого були проведені переговори хорватської делегації у Кабінеті міністрів України. Головною темою була конкретизація шляхів українсько-хорватського співробітництва в торгівельно-економічній сфері. Підписана у Києві 15 грудня Угода про сприяння і взаємний захист інвестицій мала на меті заохочувати та створювати умови для інвесторів іншої сторони /53/ 640).

4-5 червня і 20-21 листопада 1998 р. у Хорватії проводились зустрічі представників держав-членів Центральноєвропейської ініціативи. Крім регіональних питань, представники України, прем'єр-міністр В.Пустовойтенко та міністр закордонних справ Б.Тарасюк, обговорювали з керівництвом Хорватії перспективи інтенсивного розвитку українсько-хорватського співробітництва та лібералізації взаємної торгівлі /164/ 641). 20 листопада відбулася зустріч В.Пустовойтенка з прем'єр-міністром Хорватії З.Матешею. Відзначивши, що між Україною і Хорватією склалися хороші політичні відносини, В.Пустовойтенко додав, що їх необхідно доповнити активною співпрацею в торгово-економічній сфері. В.Пустовойтенко порушив, зокрема, питання про пом'якшення з хорватського боку візового режиму для українських громадян, насамперед, туристів. Було досягнуто домовленість провести у січні 1999 р. засідання українсько-хорватської міжурядової комісії, після чого обмінятися представницькими делегаціями бізнесменів, які б розглянули й обговорили конкретні проекти торгово-економічного співробітництва /37/ 642).

/30/ 639) 1997, № 100, стор. 3.

/53/ 640)

/164/ 641) стор. 278.

/37/ 642) 1998, № 225, стор. 1,3.

17 березня 1999 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду між урядами України та Хорватії про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень, підписану 10 вересня 1998 р. /164/ 643)

16 червня 1999 р. Київ відвідала делегація Міністерства морського флоту, транспорту і зв'язку Республіки Хорватія на чолі з міністром Ж.Лужавцем. У ході зустрічей було обговорено широкий спектр питань щодо співробітництва у сфері транспорту, парафоровано угоду про співробітництво у галузі автомобільного сполучення.

Розвивалося і міжпарламентське співробітництво. У липні 1993 р. у Республіці Хорватія перебувала делегація Верховної Ради України на чолі з Головою Комісії у закордонних справах Д.Павличком. Обговорювалися питання налагодження постійних контактів між парламентами, активізації торговельного співробітництва. У січні 1999 р. у Верховній Раді було створено парламентську групу “Україна-Хорватія” у складі семи депутатів на чолі з В.Кириленком /53/ 644).

Торгово-економічна співпраця між Україною та Хорватією була незначною (табл. 5.1):

Таблиця 5.1

Торгово-економічна співпраця Хорватії з Україною /23/ 645)

Рік	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Експорт з Хорватії (млн. дол. США)	11,7	12,8	8,6	12,2	12,0	6,6
Імпорт у Хорватію (млн. дол. США)	50,5	40,6	11,3	16,3	23,9	25,0

Як бачимо, експорт з Хорватії в Україну практично не перевищував 12 млн. дол. США, а в деякі роки зменшувався майже наполовину. Імпорт в Хорватію з України набагато переважав експорт. Хоч після 1995 р. величина імпорту різко знизилася, однак надалі вона постійно зростала.

/164/ 643) стор. 279.

/53/ 644)

/23/ 645) 2000, 32. godina, s. 332.

З іншими, не тільки провідними, країнами Хорватія мала значно більший торговий оборот. Так, у 1996 р. хорватський експорт у Польщу становив 55 млн. доларів США, а імпорт звідти – 49 млн. /23/ 646)

Кількість українських туристів, які відвідували Хорватію, зросла втричі – з двох тисяч у 1994 р. до шести тисяч у 1998 р. Але це був мізерний відсоток від загального числа туристів (у 1998 р. країну відвідало 2,5 млн. осіб) /23/ 647).

Отже, після 1995 р. для Хорватії найважливішим було налагодження стосунків з країнами Балканського регіону та із Заходом. Зовнішня політика Хорватії другої половини 1990-х рр. була спрямована на врегулювання кризи в БіГ, розвиток співпраці з усіма сусідніми державами і просування країни в напрямку Європи. Якщо на Балканах Хорватія нормалізувала свої відносини з сусідами, то стосунки із західними країнами та організаціями (насамперед зі США, Радою Європи та Європейським співтовариством) залишались напруженими.

/23/ 646) 1997, 29. godina, s. 334.

/23/ 647) 1999, 31. godina, s. 380-382.

ВИСНОВКИ

Зміни на політичній арені Центрально-Східної Європи, розпочаті наприкінці 80-х рр. XX ст., значною мірою вплинули на суспільно-політичні процеси у СФРЮ. До середини 1980-х рр. югославська державність чимраз більше набувала рис конфедерації при послабленні зв'язків між республіками. Пекучою проблемою залишалося національне питання, яке було постійно діючим фактором як суспільного, так і політичного життя.

Процес поглиблення національно-демократичного руху захопив і частину членів Союзу комуністів Хорватії. Загроза створення “Великої Сербії” підштовхнула хорватських комуністів легалізувати багатопартійність у своїй республіці. Серед новопосталих партій провідні позиції напередодні парламентських виборів 1990 р. займали реформовані комуністи (СКХ-ПДЗ), ліберальна Коаліція національної згоди (КНЗ) і правоцентристський Хорватський демократичний союз (ХДС). КНЗ створилася відносно пізно і не встигла провести повноцінної передвиборної кампанії, а СКХ-ПДЗ недостатньо чітко показав свою позицію щодо зростаючого сербського руху всередині Хорватії. Передвиборна кампанія в Хорватії проходила на фоні вибуху сербського націоналізму в СФРЮ. Тому хорватським громадянам найбільше імпонувала та політична сила, яка могла стати реальною протипагою великосербським планам. ХДС найповніше виражав тогочасні прагнення хорватського народу. Він мав найприйнятнішу для хорватів національну програму, закликав об'єднатись задля звільнення від усього, що тримало хорватський народ у стані безправ'я. Це забезпечило ХДС перемогу на парламентських виборах 1990 р.

Для хорватів перемога ХДС була вираженням їхніх прагнень втілити свої природні права на власну самостійну державу. З іншого боку, серби сприйняли вибори в Хорватії як перемогу усташства. Більшість сербів не могли уявити своє життя поза Югославією. Таке різне сприйняття зміни

влади двома народами позначилося на їхніх стосунках під час розпаду СФРЮ.

Неспроможність федерального керівництва Югославії вирішити назрілі проблеми економічного і національного характеру призвела до того, що за розв'язання даних питань взялася Хорватія. Її пропозиції щодо перебудови Югославської держави у союз суверенних держав на зразок Європейського співтовариства були заблоковані офіційним Белградом. У своєму протистоянні з федеральним центром Хорватія намагалася порозумітися з іншими республіками СФРЮ. З жовтня 1990 р. по травень 1991 р. керівники шести югославських республік провели низку переговорів, на яких дискутували про шляхи перетворення федеративної держави. Оскільки Сербія і Чорногорія мали діаметрально протилежний погляд на майбутнє СФРЮ, то усі сторони погодились, що вибір повинна зробити кожна республіка шляхом референдуму.

На травневому референдумі 1991 р. понад 93 % громадян республіки проголосувало за створення самостійної Хорватської держави. Спираючись на його результати, 25 червня 1991 р. Сабор проголосив незалежність Хорватії, а на початку 1992 р. вона здобула широке міжнародне визнання.

Відносини між сербами і хорватами були стрижнем усього суспільно-політичного життя республіки останнього десятиліття ХХ ст. Діяльність нової хорватської влади була спрямована на радикальне оновлення суспільства. В нових умовах місцеві серби втратили статус державотворчої нації і стали національною меншиною. Політика ХДС сприяла поширенню серед місцевих сербів уявлення про повернення Незалежної Держави Хорватія (НДХ), полегшила розповсюдження серед них великосербських ідей. У структурних змінах серби вбачали загрозу своєму привілейованому становищу як представників правлячої партії і панівного народу СФРЮ.

Важливість сербського питання хорватський уряд спочатку недооцінював, а вимоги культурної автономії для сербів відкидав. Тому паралельно з конституюванням Хорватії відбувалося створення інститутів

сербських автономних одиниць. Намагання Загреба зупинити цей процес призвело до початку “барикадної революції” сербів. Небажання обох сторін порозумітися та взаємна непоступливість стали причиною тривалого і кровопролитного конфлікту, у якому активну участь брала і Сербія. З переходом частин ЮНА, а фактично тоді вже сербських військ через хорватсько-сербський міжреспубліканський кордон у липні 1991 р. розпочалася повномасштабна війна. Вона посилила міжнаціональний антагонізм, спричинила практику етнічних чисток і появу величезної кількості біженців та вигнанців. Під захистом ЮНА хорватські серби на кінець 1991 р. фактично відокремилися від Хорватії, взявши під контроль чверть її території. Повернення втрачених земель стало нагальною і першочерговою потребою хорватської влади.

Світова спільнота не залишилась осторонь дезінтеграційних процесів в СФРЮ. У 1990–1991 рр. для провідних держав та міжнародних організацій було характерним неприхильне ставлення до прагнення Хорватії здобути незалежність, що пояснювалося побоюваннями спровокувати подібні процеси у Радянському Союзі. Бажання зберегти єдину Югославію стали примарними після початку хорватсько-сербської громадянської війни. Провідні міжнародні організації не змогли виробити спільну позицію щодо розв’язання назрілого конфлікту, що заважало проводити ефективну політику на території екс-СФРЮ. Завдяки сильній підтримці Німеччини Хорватія на початку 1992 р. дістала міжнародне визнання.

Задля повернення відокремлених сербських областей під юрисдикцію Загреба на початку 1992 р. у Хорватію було впроваджено миротворчий контингент ООН. Однак його діяльність виявилася неефективною. Направлені у зони конфлікту миротворчі сили виявились неспроможними повністю забезпечити умов миру. Нормалізації стосунків Хорватії з Республікою Сербська Країна не було досягнуто. На територіях, що перебували під контролем ООН, продовжувались етнічні чистки. Незадоволена діяльністю і ефективністю міжнародних миротворчих сил

(УНПРОФОР), Хорватія за сприяння США відновила воєнні дії і повернула більшу частину втрачених територій. У цій ситуації ООН спромоглася вирішити мирним шляхом лише проблему Східної Славонії. Одним із головних наслідків цієї війни стало різке зменшення частки сербів у республіці. За розв'язання “сербського питання” Хорватія змушена була заплатити життям тисяч своїх громадян, зруйнованою економікою і погіршенням відносин із Заходом.

Крім титульної нації, у Хорватії проживало чимало представників інших національностей. Однак усі вони, за винятком сербів, були нечисленні. Серед них невелику частину становила українсько-русинська громада. Незважаючи на значні труднощі, викликані хорватсько-сербською війною, яка поставила під загрозу саме існування русинів і українців у Хорватії, останні зуміли зберегти і розширити свою організаційну структуру. Завдяки плідній співпраці з хорватською владою вони посіли гідне місце серед національних меншин Хорватії. Правами з області культурної автономії найповніше користувалися меншини, котрі мали ті права і до здобуття Хорватією незалежності. Прийняття Конституційного закону про права національних меншин формально розширило можливість здійснення цих прав. Проте даний закон не було підкріплено відповідними законодавчими актами. Тому частина положень Конституційного закону була позбавлена практичного втілення.

З початком хорватсько-сербської війни посилювалися авторитарні методи, якими користувався хорватський президент Ф.Туджман і керована ним ХДС. Сам хорватський президент зловживав широкими повноваженнями, наданими йому під час війни. У цей час помітно зросла активність правих націоналістичних партій та послабла ліва і центристська опозиція. У зв'язку з цим опозиційні сили були змушені толерувати недемократичні методи управління, до яких вдавався ХДС. Ліві та центристи стикалися з важкою дилемою: прагнучи тиснути на уряд задля проведення глибоких демократичних реформ, вони розуміли, що надто велика критика на

адресу держави може тлумачитись як брак патріотизму. Побоювання за існування держави звужувало простір для політичного плюралізму. Цей чинник підштовхував усі політичні партії до єдності в питанні збереження держави. Державні інтереси політична опозиція ставила вище за власні партійні.

Прийшовши до влади, Ф.Туджман і ХДС уособлювали національний центр політичного спектру Хорватії. Під час хорватсько-сербського конфлікту населення голосувало за них, боячись нестабільності при зміні влади у цей визначальний період. У 1995 і 1997 рр. Ф.Туджман і ХДС отримали черговий кредит довір'я виборців, які сподівалися, що тепер, у мирний час, буде піднято життєвий рівень населення і відновлено у повному обсязі демократичні свободи, обмежені у відповідності до конституції під час хорватсько-сербської війни. Не зумівши ефективно розв'язати більшість злободенних проблем, Ф.Туджман і ХДС втратили підтримку населення. Головною заслугою першого хорватського президента стало те, що він зумів зберегти незалежну Хорватську державу.

Після розпаду Федерації Хорватія вступила у смугу затяжної економічної кризи, яку поглиблювали військові дії на території республіки. Згодом офіційний Загреб добився певних успіхів у відновленні економіки. Однак вони виявилися нетривалими, і на зміну піднесенню прийшли чергові проблеми наприкінці 90-х рр. Нездатність влади ефективно їх вирішити стала однією зі складових поразки ХДС на парламентських і президентських виборах на початку 2000 р.

Після 1995 р. для Хорватії найважливішим було налагодження стосунків з країнами Балканського регіону та із Заходом. Серйозною проблемою було питання життєздатності Боснії і Герцеговини та її конфедерації з Хорватією. Співробітництво офіційних Загреба та Сараєво мало переважно економічний характер. Важливим етапом у досягненні стабільності в регіоні стало порозуміння між Хорватією і СРЮ.

Якщо на Балканах Хорватія нормалізувала свої відносини, то стосунки із західними країнами та організаціями залишались напруженими. Захід критикував Хорватію та її президента за надмірну авторитарність режиму, відмову від співпраці з Міжнародним трибуналом у Гаазі, небажання розв'язувати проблему повернення сербських біженців.

За цей період було налагоджено хорватсько-українські міждержавні відносини, однак торговельно-економічна співпраця між двома країнами залишалася незначною.

1990-і роки стали для Хорватії та її народу визначальними. За цей час було проголошено незалежність республіки, вдалося добитися збереження її територіальної цілісності та широкого міжнародного визнання. Попри трагічні сторінки хорватсько-сербського конфлікту, вдалося пом'якшити міжнаціональні суперечності між цими народами. Хорватія стала важливим об'єктом міжнародних відносин у регіоні та задекларувала своє прагнення інтегруватись у всі структури об'єднаної Європи.

Таким чином, в історії Хорватії 90-х років ХХ ст. можна виділити три періоди. Перший з них охоплює 1990-1991 рр. і характеризується поглибленням кризових явищ у СФРЮ, партійною структуризацією національно-демократичного руху в Хорватії, конституюванням республіки та проголошенням її незалежності. Другий, 1992-1995 рр., – це період хорватсько-сербської війни і відстоювання територіальної цілісності Хорватії. Впродовж третього періоду, 1995-1999 рр., відбулося поступове повернення контрольованої сербами Східної Славонії під юрисдикцію офіційного Загреба. Водночас нездатність хорватської влади ефективно вирішити назрілі соціально-економічні та політичні проблеми зумовили падіння її авторитету та перемогу опозиційних сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Поточний архів Союзу русинів та українців міста Загреб

1. Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu.
2. Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1994. godinu.
3. Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu.
4. Statut Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske.

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

5. Конституція Республіки Хорватія // Конституції нових держав Європи та Азії. – Київ, 1996. – С. 372–403.
6. Постанова президії Верховної Ради України про визнання державної незалежності Республіки Хорватії // Відомості Верховної Ради України. – Київ. 1992. – № 10. – С. 277.
7. Систем неистина и злочинима геноцида 1991.–1993. године / приредило др. М.Булажућ. – Београд: Српска Академија наука и уметности, 1994. – 384 с.
8. Югославия в огне: документы, факты, комментарии (1990–1992). – Современная история Югославии в документах. – Т. 1. – Москва, 1992. – 372 с.
9. Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske / priredio A.Milardović. – Zagreb, 1992. – 186 s.
10. Izvodi iz teksta mišljenja o primanju Hrvatsku u Vijeće Europe // Tatalović S. Manijinski narodi i manjine. – Zagreb, 1997. – S. 289.

11. Mass killing and genocide in Croatia 1991/1992: A book of evidence. – Zagreb, 1992. – 297 p.
12. *Mihanović N.* Na putu do hrvatke državnosti: (govori 1990–1994). – Zagreb, 1996. – 324 s.
13. Pismo Vlade Republike Hrvatske o dovršenju mirne reintegracije područja pod prijelaznom upravom // *Tatalović S.* Manijinski narodi i manjine. – Zagreb, 1997. – S. 286-288.
14. Sporazum između Republike Hrvatske i Republike Mađarske o zaštiti mađarske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Republici Mađarskoj // *Tatalović S.* Manijinski narodi i manjine. – Zagreb, 1997. – S. 292–296.
15. Sporazum o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije // *Tatalović S.* Manijinski narodi i manjine. – Zagreb, 1997. – S. 299–301.
16. Temeljni sporazum o Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Srijemu // *Tatalović S.* Manijinski narodi i manjine. – Zagreb, 1997. – S. 284-285
17. Transcripti iz Oluje // *Globus.* – Zagreb, 2001. – Br. 560. 31 kolovoza. – S.10–16.
18. *Tuđman F.* Stanje hrvatske države i nacije: izvješće Predsjednika Republike i vrhovnog zapovjednika oružanih snaga Republike Hrvatske Hrvatskom Saboru 22. prosinca 1994. – Zagreb, 1995. – 80 s.
19. Ugovor između Republike Hrvatske i Talijanske Republike o pravima manjina // *Tatalović S.* Manijinski narodi i manjine. – Zagreb, 1997. – S.297–298.
20. Ustav SR Hrvatske. – Zagreb, 1974. – 412 s.
21. Yugoslavia through documents: from its creation to its dissolution / edited by S.Trifunovska. – Dordrecht; Boston; London, 1994. – 1074 p.

СТАТИСТИЧНИ МАТЕРІАЛИ

22. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstva (31. ožujak 1991.). Stanovništvo prema narodnosti po naselima. – Dokumentacija 881. – Godina 1992. – Zagreb, 1992.
23. Statistički ljetopis. – Zagreb, 1992. 24. godina; 1995. 27. godina; 1997. 29. godina; 1999. 31. godina; 2000. 32. godina.

СПОГАДИ

24. *Carević O.* Moj srpski rod – moj hrvatski dom. – Zagreb, 1993. – 106 s.
25. *Chenu G.-M.* Ljudi u bijelom ili Europa na putu mira // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J.Cot. – Zagreb, 1997. – S. 113–147.
26. *Cot J.* Dayton ili odškrinuta vrata: nastajanje i budućnost jedne veleke nesreće // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J.Cot. – Zagreb, 1997. – S. 147–179.
27. *Owen D.* Balkanska odiseja. – Zagreb, 1998. – 450 s.
28. *Tomac Z.* Kako se stvara hrvatska država. – Zagreb, 1996. – 277 s.

ПРЕСА

29. Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – Київ. 1991. – № 23.
30. Всеукраинские ведомости. – Киев. 1997. – № 100.
31. Дипломатический вестник. – Москва. 1996. – № 1, 2, 6.
32. Євробюлетень – Київ. 1999. – № 4.
33. Комсомольская правда. – Москва. 1994. – № 210.

34. Нова думка. – Загреб. 1990. № 85; – 1991. № 87, 88, 90/91; – 1992. № 92/93, 94/95, 96/97; – 1993. № 98/99; – 1997. № 101/102; – 1998. № 103; – 1998. № 104, 105; – 1999. № 107, 108; – 2000. № 112.
35. Огонёк. – Москва. 1995. № 25; – 1996. № 25.
36. Україна. Європа. Світ. – Київ. 1995. № 11, 18; – 1996. № 14.
37. Урядовий кур'єр. – Київ. 1994. № 17; – 1998. № 225.
38. Эхо планеты. – Москва. 1994. – № 21.
39. Current History. – Philadelphia. 1995. February. Vol. 94. No. 589; – 1995. September. Vol. 94. No. 593; – 2000. May. Vol. 99. No. 637.
40. Danas. – Zagreb. 1990. – 31. srpnja.
41. Glas iz Dubrovnika. – Dubrovnik. 1991. – Broj 29.
42. Glas Slavonije. – Osijek. 1992. 28. ožujka; – 1997. 17. sječnja.
43. Nedjeljna Dalmacija. – Split. 1991. – 24. ožujka.
44. Narodne novine. – Zagreb. 1995. – Broj 8.
45. Polityka. – Warszawa. 1995. № 35; – 1996. № 25; – 1997. № 35; – 1998. № 9.
46. Uncaptive minds. – Washington. 1993. Fall 1993; – 1994. Winter-Spring; – 1995. Summer.
47. Večernji list. – Zagreb. 1993. 16. sječnja; – 1995. 13. studenog.
48. Vijesnik. – Zagreb. 1993. – 4. travnja.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

49. http://condor.depaul.edu/~protembe/aer11_1/povrzanovic.html
50. <http://www.kuna.hidra.hr/str/501.htm>
51. <http://www.house.gov/csce/croatia95.htm>
52. <http://www.house.gov/csce/croatia93.htm>
53. <http://www.ukrembassy.hinet.hr/Dogovor.htm>
54. <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longtem/balkans/timecroatia.htm>

ПУБЛІЦИСТИКА

55. *Бочаров А.* Стенка на стенку // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 36. – С.10.
56. *Журавский В.* Границы: яблоко раздора // Новое время. – Москва. 1991. – № 43. – С. 28–29.
57. *Киш М.* Мандат УНТАЕС-у и реинтеграция // Нова думка. – Загреб. 1997. – № 101/102. – С. 7–8.
58. *Кондрашов А.* “Псы войны” гибнут в кукурузе // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 49. – С.10–11.
59. *Кондрашов А.* Тайна виллы Тито // Эхо планеты. – Москва. 1995. – № 23. – С.14.
60. *Мельничук І.* Ще однією “гарячою точкою” стало менше // Україна. Європа. Світ. – Київ. 1998. – № 3. – С. 1,5.
61. *Нарышкин А.* Балканы. Мир перед новой ссорой? // Эхо планеты. – Москва. 1996. – № 24. – С. 14–15.
62. *Нарышкин А.* Буря в сербской пустыне // Огонёк. – Москва. 1995. – № 33. – С. 4–5.
63. *Нарышкин А.* Хорватия. Мир, пусть худой, лучше // Эхо планеты. – Москва. 1994. – № 26. – С. 5–8.
64. *Нарышкин А., Кондрашов А.* Шериф из Книна // Эхо планеты. 1995. № 26. С. 12-13. Эхо планеты. – Москва. 1995. – № 26. – С. 12–13.
65. *Пешорда С.* Хорватія наприкінці ХХ ст. // Молода нація: Альманах. – Київ. 1999. – № 13. – С. 247–251.
66. *Полегаев Г.* “Суверенные” игры с оружием // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 5. – С. 12–13.
67. *Полегаев Г.* СФРЮ: перипетии конфликта // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 9. – С. 4-9.
68. *Полегаев Г.* Трещины на мраморе // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 22. – С. 11.

69. *Полегаев Г.* Франьо Туджман // Эхо планеты. – Москва. 1992. – № 33. – С. 16–17.
70. *Полегаев Г.* Царь Душан и король Томислав // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 44. – С. 14–15.
71. *Рудяков П.* Хорватия з пионерським завзяттям // Україна молода. – Київ. 2000. – № 19. – С. 5.
72. *Рудяков П.* Хорватия після Туджмана: нова Хорватия чи новий Туджман? // Україна молода. – Київ. 2000. – № 8. – С. 5.
73. *Такач Г.* А вец пришол витриско // Нова думка. – Загреб. 1994. – № 100. – С. 25–26.
74. *Такач Г.* Перше почало бліскац... // Нова думка. – Загреб. 1994. – № 100. – С. 23–24.
75. *Чавага К.* Балканський урок Україні // Свобода народів. – Львів; Київ; Торонто; Нью-Йорк. 1995. – № 1. – С. 53–55.
76. *Шаранович М.* Искать выход надо самим // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 44. – С. 48.
77. *Шаранович М.* Приданое для Европы? // Эхо планеты. – Москва. 1991. – № 34. – С. 48.
78. *Шиманський О.* Хорватия прощалася з героєм своїх міфів // Україна молода. – Київ. 1999. – № 233. – С. 3.
79. *Cirlic-Straszynska D.* Lopot flag // Polityka. – Warszawa. 1995. – Nr. 44. – S. 35–36.
80. *Gorski A.* Ludzie o czterech palcach // Polityka. – Warszawa. 1999. – Nr. 44. – S. 46–47.
81. *Gorski A.* Niczyje smetarze // Polityka. – Warszawa. 1997. – Nr. 8. – S. 44–45.
82. *Gorski A.* Powrot duchow? // Polityka. – Warszawa. 1997. – Nr. 25. – S. 44–45.
83. *Hedl D.* Living in the Past: Franjo Tujman's Croatia // Current History. – Philadelphia. 2000. – March. – P. 104–109.
84. *Ivanković N.* Hrvatska od okupacije do regionalne sile. – Zagreb, 1996. – 414 s.

85. *Kesic V.* The Press in War. The War in the Press. The Press in Croatia // Uncaptive Minds. – Washington. 1993. Summer. – P. 75–79.
86. *Livada S.* Etničko čišćenje – zločin stoljeća. – Zagreb, 1997. – 216 s.
87. *Schwartz M.* Hrvatska nakon Tuđmana: studija o nacionalnom usudu. – Zagreb, 2000. – 533 s.
88. *Spajić-Vrkaš V.* Hrvatska razotkriva Janusa. – Zagreb, 1992. – 86 s.
89. *Tončić-Sorinj L.* Usamljena borba Hrvatske: od pobjede jezika do pobjede oružja. – Zagreb, 1998. – 156 s.

ДОСЛІДЖЕННЯ

90. *Арбатова Н.* Мир или перемирие? // Мировая экономика и международные отношения. – Москва. 1998. – № 9. – С. 84–86.
91. *Буркут І.* Балканські русини: гілка українства чи окремий етнос // Буковинський журнал. – Чернівці. 2000. – Ч. 1–2. – С. 64–84.
92. *Васић М.* Корени кризе, распада и грађанског рата у Југославији 1990–1993 // Систем неистина и злочинима геноцида 1991.–1993. године / приредио др. М.Булајић. – Београд: Српска Академија наука и уметности, 1994. – С. 54–60.
93. *Вахромеев А., Шмелев Б.* Что происходит в странах Центральной и Юго-Восточной Европы? – Москва, 1991. – 66 с.
94. *Воронов К.* Европа и Россия после Балканской войны 1999 г.: драматические уроки // Мировая экономика и международные отношения. – Москва. 2000. – № 4. – С. 27–35.
95. *Вукадинович Р.* Хорватия после Дейтона // Мировая экономика и международные отношения. – Москва. 1998. – № 9. – С. 94–102.
96. *Вуячич В., Заславский В.* СССР и Югославия: причины распада // Этнографическое обозрение. – Москва. 1993. – № 1. – С. 27.
97. *Гуськова Е.* Мировое сообщество и интернационализация югославского кризиса // Югославия в огне: документы, факты, комментарии (1990–

- 1992). Современная история Югославии в документах. – Т. 1. – Москва, 1992. – С. 168–180.
98. *Доміні М.* Хорватія: міграція на просторі колишньої Югославії та в регіоні // Проблеми міграції. – Київ. 1999. – Т. 4. – № 3 (10). – С. 7–17.
99. *Зашикільняк Л.* Міжнародні відносини і питання федерації у об'єднаній Югославській державі (1918–1990 рр.) // Український освітній журнал. – Науково-методичний додаток. Конспект. – Київ. 1994. – № 11/12. – С. 72–76.
100. *Илић Ј.* Географски и геополитички положај РСК // Република Српска Крајина / Уредник З.Каличанин. – Книн; Београд, 1996. – С. 25–48.
101. *Каменецький М.* Колишня Югославія – конфліктогенний простір // Політична думка. – Київ. 1995. – № 2–3. – С. 44–49.
102. *Корнилов Г.* США и югославский кризис (1991–1997 гг.) // США: экономика, политика, идеология. – Москва. 1998. – № 4. – С. 67–77.
103. *Кріль М.* Розпад Югославської федерації та утворення нових держав на Балканах. – Львів, 1996. – 32 с.
104. *Лучкина Л.* Жизнь пенсионеров в странах Восточной Европы и в России // Мировая экономика и международные отношения. – Москва. 1996. – № 10. – С. 130–135.
105. *Лучкина Л.* Социально-экономическое положение республик бывшей Югославии // Мировая экономика и международные отношения. – Москва. 1996. – № 5. – С. 137–144.
106. *Малиновська О.* Югославський варіант // Політика і час. – Київ. 1993. – № 3. – С. 46–54.
107. *Маначинський О., Пронкін Є., Рудяков П.* Югославія: криза продовжується. – Київ, 1993. – 43 с.
108. *Мовчан С.* Розпад СФРЮ і утворення нових слов'янських держав // Український освітній журнал. – Науково-методичний додаток. Конспект. – Київ. 1994. – № 11/12. – С. 76–81.

109. *Павлович М.* Хрватска пропаганда о стварању “Велике Србије” // Систем неистина и злочинима геноцида 1991.–1993. године / приредио др. М.Булајић. – Београд: Српска Академија наука и уметности, 1994. – С. 60–64.
110. *Пащенко Є.* “Балканський реактор” посткомунизму та Україна (роздуми очевидця) // Політична думка. – Київ. 2001. – № 3. – С. 125–132.
111. *Пащенко Є.* Українсько-хорватські взаємини від давнини до сучасності // Хорватія/Україна: Культурні зв’язки від Адриатики до Дніпра / Упорядкував Є.Пащенко. – Загреб, 1996. – С. 241–242.
112. *Попик С., Небельський В.* До питання про збереження української етнічності на Балканах // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 1999. – С. 60–63.
113. *Романенко С.* Югославия: История возникновения. Кризис. Распад. Образование независимых государств. – Москва, 2000. – 495 с.
114. *Рудяков П.* Розчленування Югославії – перерозподіл Європи // Політична думка. – Київ. 1994. – № 3. – С. 103–107.
115. *Чавошки К.* Настанак РСК и њен међународни положај // Република Српска Крајина / Уредник З.Каличанин. – Книн; Београд, 1996. – С. 11–24.
116. *Яровий В.* Історія західних та південних слов’ян у ХХ ст.: Курс лекцій: Навчальний посібник. – Київ, 1996. – 416 с.
117. *Antonic S.* Could a Confederation have saved Yugoslavia? // Nationalities Papers. – New York. 1997. – September. Vol. 25. № 3. – P. 469–480.
118. *Biliandzic D.* Croatia between War and Independence. – Zagreb, 1991. – 88 p.
119. *Bilandžić D.* Hrvatska moderna povijest. – Zagreb, 1999. – 836 s.
120. *Canivez P.* Francuska dvosmislenost: riječi i djela // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J.Cot. – Zagreb, 1997. – S. 231–261.
121. Croatia between aggression and peace / Z.Baletić. – Zagreb, 1994. – 80 s.
122. *Debie F.* Od Brijuna do Dayton: vrlo čudna mirovna diplomacija // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J.Cot. – Zagreb, 1997. – S. 67–113.

123. *De La Brosse R.* Glasovi rata // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J.Cot. – Zagreb, 1997. – S. 209–231.
124. Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – Str. 215–566.
125. *Glenny M.* The Fall of Yugoslavia. – London, 1992. – 248 p.
126. *Gnaedinger A., Girod C.* Politički, vojno, humanitarno: teški spoj u troje // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J.Cot. – Zagreb, 1997. – S. 179–209.
127. *Grmek M., Gjidara M., Šimac N.* Etničko čišćenje. – Zagreb, 1993. – 210 s.
128. *Imamović J.* Što je zapravo Bosna i Hercegovina? // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J.Cot. – Zagreb, 1997. – S. 261–285.
129. *Jurčević J.* Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.–1995. godine // Jugoistočna Europa 1918–1995.: zbornik radova / urednik A.Pavlič. – Zagreb, 1996. – S. 214–229.
130. *Jurčević J.* Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991... // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 479–500.
131. *Jurista M.* Zločini i genocid na prostorima bivše Jugoslavije // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – Zagreb, 1995. – S. 52–55.
132. *Kiš M.* Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991-1995). – Zagreb, 1995. – S. 15–19.
133. *Klemenčić M.* Velikospska teritorijalna posezanja // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2–3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 285–304.
134. *Klemennic M., Schofield C.* Croatia's territorial consolidation and prospects for the future // GeoJournal. – Dordrecht; Boston; London. 1996. – April. Vol. 38. No. 4. – P. 393–398.
135. *Lukic R.* Greater Serbia: A New Reality in the Balkans // Nationalities Papers. – New York. 1994. – Spring. Vol. 22. № 1. – P. 49–70.

136. *Marijan D.* Jugoslavenska narodna armija u agresiji na Republiku Hrvatsku 1990.–1992. godine // Časopis za suvremenu povijest. – Zagreb. 2000. – Br. 2. – S. 289–321.
137. *Matković H.* Povijest Jugoslavije (1918–1991): hrvatski pogled. – Zagreb, 1998. – 444 s.
138. *Miller R.F.* Tudjman's Victory: Croatia, the U. N., NATO and the U. S. // Nationalities Papers. – New York. 1997. – September. Vol. 25. Nr. 3. – P. 501–514.
139. *Pap A.* Rusini u Republici Hrvatskoj // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – Zagreb, 1995. – S. 30–35.
140. *Pavkovic A.* The Puzzle of Yugoslavia: An Introduction // Nationalities Papers. – New York. 1997. – September. Vol. 25. Nr. 3. – P. 379–384.
141. *Pavličević D.* Povijest Hrvatske. – Zagreb, 2000. – 618 s.
142. *Perić I.* Povijest Hrvata. – Zagreb, 1997. – 306 s.
143. Pregled povijesti hrvatskog naroda: (od VI. st. do naših dana) / F. Mirošević... [et al.]. – Zagreb, 1995. – 316 s.
144. *Radan P.* The Badinter Arbitration Commission and the Partition of Yugoslavia // Nationalities Papers. – New York. 1997. – September. Vol. 25. Nr. 3. – P. 537–557.
145. *Rihtar S.* Posljedice rata u području odabranih socijalnih stavova // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 521–534.
146. *Šakić V.* Opći okvir proučavanja srpske agresije na Hrvatsku 1991... // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 217–246.
147. *Šakić V., Raboteg-Šarić Z., Brajša-Žganec A.* Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 383–406.

148. *Šarić V., Sedlar S., Tojčić A.* Ratni zločin i zločin genocida u agresiji Srbije na Republiku Hrvatsku 1991... // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 407–454.
149. *Sikorski V.* Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – Zagreb, 1995. – S. 5–9.
150. Srbi u Hrvatskoj: jučer, danas, sutra / urednik I. Banac. – Zagreb, 1998. – 264 s.
151. *Stark H.* Kronologija Jugoslavenskog rata // Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / priredio J. Cot. – Zagreb, 1997. – S. 35–67.
152. *Šterc S., Pokos N.* Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 305–334.
153. *Štulhofer A.* Testirajući teorije etničkog sukoba: Occamova oštrica i početak rata u Hrvatskoj // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). Br. 2-3. Ožujak – lipanj 1993. – S. 365–382.
154. *Szekely A. B.* Hungarian Minority in Croatia and Slovenia // Nationalities Papers. – New York. 1996. – September. Vol. 24. Nr. 3. – P. 483–489.
155. *Tatalović S.* Manijinski narodi i manjine. – Zagreb, 1997. – 304 s.
156. *Tompson M.* Proizvodnja rata: mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. – Beograd, 1995. – 288 s.
157. *Trifunovska S.* The International Involvements in the Former Yugoslavia's Dissolution and Peace Settlement // Nationalities Papers. – New York. 1997. – September. Vol. 25. Nr. 3. – P. 517–535.
158. *Tumann M.* Between Ambition and Paralysis – Germany's Policy Toward Yugoslavia 1991–1993 // Nationalities Papers. – New York. 1997. – September. Vol. 25. Nr. 3. – P. 575–585.
159. Unfinished peace: report of the international commission of the Balkans / L. Tinderman [and others]. – Berlin, 1996. – 198 p.

160. *Veljak L.* The Collapse and Reconstruction of Legitimacy: An Introduction Remark // Nationalities Papers. – New York. 1997. – September. Vol. 25. Nr. 3. – P. 443– 454.
161. *Walkewicz W.* Jugoslawia: Byt wspólny i rozpad. – Warszawa, 2000. – 324 s.

ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

162. Република Српска Крајина / Уредник З.Каличанин. – Книн; Београд, 1996. – 452 с.
163. Страны мира. – Справочник 1999. – Москва, 1999. – 512 с.
164. Україна і Європа (1991–2000 рр.). Частина I. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка / І.Мельникова, І.Євсеєнко, М.Знаменська, А.Мартинов, Д.Нікіфорук. – Київ, 2001. – 308 с.
165. Hrvatska 1994 / priredio M.Baletic. – Zagreb, 1993. – 368 s.
166. Hrvatski almanah 1998./99. – Zagreb, 1998. – 720 s.
167. *Kapetanović R.M.* Kronologija zbivanja u Hrvatskoj: 1989–1995. – Zagreb, 1996. – 148 s.
168. Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / urednik M.Krmpotić. – Zagreb, 1998. – 608 s.
169. *Mijatović A.* Pregled političkog i državničkog rada dr. Franje Tuđmana: 1989.–1999. – Zagreb, 2000. – 276 s.